

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ДОНЕЦЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ.ШЕВЧЕНКА
УКРАЇНСЬКИЙ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ЦЕНТР

ПІРКО В. О.

ГАЛИЦЬКЕ СЕЛО НАПРИКІНЦІ XVII –
В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVIII СТ.
(історико-економічний нарис за матеріалами
Перемишльської землі)

Донецьк
Східний видавничий дім
2006

Пірко В.О. Галицьке село наприкінці XVII - в першій половині XVIII ст. (історико-економічний нарис за матеріалами Перемишльської землі) / Український культурологічний центр. Донецьке відділення НТШ.- Донецьк, 2006.- 192 с.

ISBN 966-7710-25-4

В монографії на базі великого фактичного матеріалу, який переважно вперше вводиться до наукового обігу, простежується розвиток селянського і фільваркового господарства в Перемишльській землі Руського воєводства. В додатках подається список усіх сільських поселень, які існували на той час на території південно-західної частини сучасної Львівської області і сусідніх воєводств ПНР. У списку читач знайде відомості про кількість і категорії селянських та поміщицьких господарств, основні види їх господарської діяльності.

Монографія розрахована на наукових працівників, краєзнавців і широкого читача.

Світлій пам'яті батьків -
Марії Василівни та Олекси Михайловича присвячується

Рецензенти:
Доктор історичних наук, професор Ковальський М.П.
Кандидат історичних наук, доцент Задунайський В.В.

ISBN 966-7710-25-4

© Пірко В.О., 2006

Донецьке відділення НТШ

З М І С Т

Вступ	4
Розділ I. ГАЛИЦЬКЕ СЕЛО НАПРИКІНЦІ XVII СТ.	
1.1. Загальна характеристика Перемишльської землі	15
1.2. Форми феодального землеволодіння	23
1.3. Стан помісного господарства	35
Розділ II. ЗАНЕПАД СЕЛА НА ПОЧАТКУ XVIII СТ.	
2.1. Чинники занепаду	53
2.2. Селянське господарство	70
2.3. Фільварові господарства	89
Розділ III. ВІДБУДОВА СЕЛА В 20-40-х РР. XVIII СТ.	
3.1. Шляхи відбудови	109
3.2. Відбудова селянських господарств	119
3.3. Відбудова фільварків	136
Висновки	152
Список джерел і літератури	154
Додатки:	
1. Найбільш вживані в Галичині міри	163
2. Наявні в тексті скорочення та абревіатури	164
3. Список сіл кінця XVII - початку XVIII ст.	165

Галицьке село зазначеного періоду привертало увагу дослідників, однак здебільшого торкалися вони Галицької землі¹, Сяніччини², окремих частин, господарських комплексів, а також і сіл Перемишльщини. Щодо останньої групи досліджень, то серед них заслуговують на увагу краєзнавчі розвідки кінця XIX – початку XX ст., присвячені Сколівщині³, Старосамбірщині та Турківщині⁴, тобто гірським районам краю, в яких здебільшого йдеться про їх освоєння та основні види занять місцевого населення. Зміни в соціально-економічному й правовому становищі тогочасного села в найбільшій мірі відбилися в опублікованій М. Зубрицьким підбірці документів про село Мшанець, що належало також до Старо самбірщини⁵. Серед тогочасних досліджень, що стосуються Засянської частини, то в найбільшій мірі заслуговує на увагу праця Й. Неця, присвячена Ряшівщині (Жешівщині)⁶, а також деякі узагальнюючі праці з історії регіону⁷.

Порівняно більше уваги тогочасному галицькому селу надала радянська історіографія. Особливо звернула вона увагу на стан передгірських і гірських сіл. Думається, що головною причиною цього послужила джерельна база, про що йтиметься дещо нижче. Серед праць радянського часу найбільшої уваги заслуговують багаточисленні дослідження професора Львівського університету В.Ф.Інкіна, особливо його монографія, опублікована уже після смерті автора⁸. В той же час необхідно підкреслити, що всі його дослідження переважно побудовані на матеріалах королівських володінь – Самбірської економії і відображають характерні особливості розвитку сіл королівського комплексу східної частини Перемишльщини у XVIII ст.

Розвиток сільських поселень у північно-західній частині Перемишльської землі став об'єктом спеціального дослідження сучасного польського історика Й. Пулцв'яртека⁹.

Окремі питання проблеми знайшли відображення в дослідженнях, що проводилися на матеріалах Руського воєводства в цілому¹⁰, України¹¹ і Речі Посполитої¹².

Загалом аналіз літератури дозволяє стверджувати, що стан сіл Прикарпаття зазначеного періоду найбільше вивчався на матеріалах королівських володінь, зокрема столових маєтків Самбірської економії, із приватних маєтків дослідники торкнулися частково господарського комплексу магнатів Сенявських та ординарії Замоївських. У той же час із поля зору дослідників випали володіння середньої та дрібної шляхти, а також місцевої церкви. Без дослідження стану володінь найбільш численної категорії землеволоділців дрібної та середньої шляхти, зрозуміло, неможливо дати узагальнюючої картини галицького села наприкінці XVII - в першій половині XVIII ст.

Для вирішення поставлених завдань авторові довелося провести чималу пошукову роботу по виявленню необхідних джерел та їх опрацюванню. За станом доступності та можливостями опрацювання всі джерела можна поділити на дві групи: опубліковані і архівні. Останні складають основний масив джерел, який в переважній більшості вводиться до наукового обігу вперше. Їх виявлення в різних архівних сховищах та опрацювання, оскільки

воно вимагає не лише лінгвістичної (складені на польській та латинській мовах), але й відповідної палеографічної підготовки, поглинуло чимало часу.

Серед опублікованих джерел нечисленний, але важливий вид складають королівські універсали, конституції та постанови Вального сейму¹³. Вони дозволяють відтворити внутрішню та зовнішню політику тогочасної польської держави, заходи уряду щодо ліквідації наслідків економічної та політичної кризи на початку XVIII ст. Більш численну групу складають постанови сеймику Руського воєводства¹⁴, що порівняно регулярно збирався у містечку Вишні і не тільки приймав відповідні рішення щодо врегулювання нагальних економічних і політичних питань регіону, але й виробляв програму поведінки делегатів від воєводства на варшавському сеймі. Чималу частину опублікованих джерел складають за другу половину XVI і XVII ст. люстрації королівських володінь¹⁵, що допомагають відтворити характерні процеси, які мали місце в галицькому селі, та шляхи його розвитку в попередній період. Серед цього виду джерел найбільш представницьку групу складають люстрації королівських володінь Руського воєводства 1565 р. та матеріали ревізій Самбірської економії 1698 р.¹⁶ Серед джерел останнього виду привертають увагу селянські скарги, в яких знайшли відображення заходи як королівської влади, так і місцевої адміністрації, спрямовані на збільшення доходів королівської казни за рахунок посилення експлуатації селян. Крім зазначеної публікації даного виду джерел, окремі уривки з них, а також з інвентарних описів XVII-XVIII ст. опубліковані в довідкових виданнях кінця XIX - початку XX ст.¹⁷

Перелічені вище види опублікованих джерел складають незначну частину з використаних в даній роботі. Основна частина неопублікованих джерел виявлена автором у Центральному історичному архіві України в м. Львові, в рукописних відділах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. І. Франка, а також в Бібліотеці національного інституту ім. Оссолінських у м. Вроцлаві (ПНР).

Серед численних архівних матеріалів найбільш важливу групу складають матеріали ревізій Перемишльської землі, що проводилися відповідно до постанов сеймику Руського воєводства наприкінці XVII - на початку XVIII ст. з фіскальних спонукань у відповідь на скарги землеволодільців про спустошення їхніх населених пунктів як іноземними, так і власними військами та різними стихійними лихами, здебільшого повеннями, епідеміями та епізоотіями. На цей період припадає проведення трьох ревізій Перемишльщини: в 1692 і 1711-1714 рр. були проведені так звані «генеральні ревізії», тобто усіх населених пунктів різних форм власності (сільських і міських), а в 1699 р. – населених пунктів розорених татарами під час нападу в 1672 р. Однак не всі матеріали ревізій збереглися до наших днів. Із двох генеральних ревізій виявлено матеріали Задністрянської частини (територій на південний схід від Дністра) 1692 р.¹⁸ і Міжсянсько-Дністрянської¹⁹ та Засянської (територій на захід від Сяну)²⁰ 1711-1714 рр. Щодо ревізії 1699 р., то нею були охоплені лише населені пункти Задністрянської частини, що

постраждали від татарського нападу²¹. Загалом найбільш цінними можна вважати матеріали ревізій Задністрянської частини 1692 р. та матеріали Міжсянсько-Дністрянської частини 1711-1713 рр. В них подаються відомості про землевласників та їхню адміністративну чи військову діяльність, категорії та кількість господарств, в тому числі й пусті двори, селянські земельні наділи і стан їх використання (заселені, пусті, орендовані), заподіяні військами та стихійними лихами збитки.

Необхідно зазначити, що дехто з дослідників вважає ревізії як малодостовірне джерело, однак сам текст ревізій свідчить, що ревізори часто безпосередньо на місці перевіряли інформацію, яку їм надавали земле власники чи місцева адміністрація. Проведені нами порівняння матеріалів ревізій з найбільш достовірними, за оцінками дослідників, інвентарними описами не дають права сумніватися в достовірності інформації цього виду джерел щодо категорій селянських господарств їх повинностей²². Оскільки ревізіями охоплена основна частина населених пунктів регіону (понад 700 з 950), це дає можливість узагальнення і визначення основних процесів, що мали місце в тогочасному галицькому селі. Звичайно, що менш достовірною може бути наявна в них інформація відносно наслідків розорення населених пунктів на початку XVIII ст. чужими та своїми військами, оскільки перевірити її ревізори не мали повної можливості.

Щодо ревізії Задністрянської частини 1699 р., то тут також ревізори опиралися на інформацію, яку надавала їм місцева влада та землевласники про втрати під час останнього татарського нападу на Прикарпаття. Тому ревізори в першу чергу відмічали кількість розорених дворів, забраних в полон мешканців (дорослих і дітей), відігнаної панської та громадської худоби, спалених садиб, фільварків, броварів, корчм, млинів та ін. Оскільки після нападу татар пройшло фактично 27 років, то можна допускати й можливість перебільшення збитків, спричинених татарами. Зате відомості про хід відбудови після розорень та її результати можна вважати більш достовірними, оскільки ревізори часто зазначають лише те, що їм доводилося бачити на власні очі. Загалом матеріали цієї ревізії дозволяють установити не тільки масштаби зруйнування прикарпатського села під час аналогічних нападів, але й шляхи його відбудови, зокрема, наприкінці XVII ст. В ряді випадків їх можна порівняти з матеріалами ревізії 1692 р.

За чисельністю охоплених населених пунктів після ревізій на другому місці йдуть інвентарні описи маєтків. Переважна більшість їх виявлена в рукописних відділах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка, Наукової бібліотеки Львівського національного університету та в Бібліотеці ім. Оссолінських у м. Вроцлаві. Порівняно менше їх занесено до гродських книг. Всього автором опрацьовано 268 інвентарних описів 172 сіл (майже 1/5 частини сільських поселень краю) за кінець XVII – першу половину XVIII ст. Необхідно відмітити, що, як і ревізіями, ними охоплені села різних категорій власності. Незважаючи на причини їх складення, здебільшого в них наявні дві частини (опис фільварку або помістя в цілому та опис селянських господарств з визначенням розмірів земельного наділу, забезпечення їх

робочою, рідше продуктивною худобою, переліком повинностей на користь двору, а у XVIII ст. й інколи вказано склад та вік усіх членів селянської родини). Все це й дозволяє інвентарні описи помість, в порівнянні з іншими тогочасними джерелами вважати найбільш інформативним і достовірним видом джерел до вивчення питань соціально-економічної історії²³. Відомий польський дослідник аграрної історії Я. Рутковський вважав, що серед інвентарних описів найбільш достовірними можна вважати описи, що склалися при передачі маєтків в оренду, оскільки обидві сторони не були зацікавлені нести втрати при поверненні маєтків землевласнику. Переважно такі описи, а також при продажу маєтків, «звірялися на ґрунті», тому відхилення в них від дійсності, на думку вченого, були «настільки незначні, що на результати досліджень не можуть мати жодного впливу»²⁴. Я. Лескевічова, погоджуючись загалом з думкою Я. Рутковського, зазначила, що найбільш критичного ставлення вимагають інвентарі магнатських маєтків, оскільки їх власники через свою зайнятість не завжди самостійно контролювали стан своїх маєтків, а наймані адміністратори нерідко виявлялися людьми недобросовісними²⁵.

Після інвентарних описів володінь за змістом інформації в науковій літературі прийнято вважати люстрації, яким у XVI-XVII ст. досить часто підлягали королівщини. Найбільше автор скористався люстраціями королівщин кінця XVI - початку XVII ст., опублікованими М. Грушевським²⁶, та люстраціями Самбірської економії кінця XVII ст., що на прохання автора Вроцлавською науковою бібліотекою у вигляді мікрофільмів були передані рукописному відділу Наукової бібліотеки Львівського університету ім. І.Франка на постійне збереження²⁷.

В останній бібліотеці зберігається Архів Самбірської економії²⁸, серед матеріалів якого, крім інвентарів, матеріалів ревізій кінця XVII і середини XVIII ст. важливими для дослідження тогочасного стану королівських володінь регіону виявилися книги зборових судів²⁹, в яких відклася інформація не тільки про соціально-економічний стан тогочасного села, але й відомості про взаємостосунки між його мешканцями, зокрема між селянами й місцевою шляхтою та представниками адміністрації економії.

Відомості про стан фільварків переважно збереглися в річних звітах (сумаріях), що склалися державцями (орендаторами) як форма звітності перед власниками маєтків³⁰. За обсягом інформації вони різняться між собою: одні дають відомості про весь комплекс маєтків, інші – про окремі села, або тільки про одні фільварки. Найбільш інформативними у цьому відношенні виявилися сумарії Перемишльського староства за 1698-1699 рр., 1705-1706, 1713-1714, 1745-1750 рр., оскільки дозволяють простежити зміни не лише в доходах фільварків за вказані роки, але й в структурі фільваркової продукції³¹. З магнатських фільварків найбільше представлені такими джерелами фільварки Тарнавського і Болозівського ключів магнатів Цетнерів за 1686-1689, 1704, 1718 рр.³², Пшеворського ключа за 1702-1705 рр.³³ і Тринецького ключа за 1728 р.³⁴ магнатів Любомирських. Вони дозволяють визначити характер фільваркового виробництва та прибутки від її реалізації,

місця і способи реалізації, ступінь розвитку фільваркового підприємництва, співвідношення відробітної ренти і найманої праці на різних етапах розвитку фільваркового господарства. Також в них наявні відомості про урожайність сільськогосподарських культур та ціни на зерно на ринках. Аналогічні відомості подають й інвентарні описи окремих фільварків.

Збитки, заподіяні населеним пунктам Галичини як чужими, так і своїми військами, стихійними лихами відомі нині не тільки за матеріалами ревізій, але й завдяки так званим «реєстрам шкод», які були своєрідними скаргами власників маєтків до місцевих судових та урядових установ з метою якщо не відшкодування втрат, то хоча б звільнення від різних державних податків³⁵. Найбільша кількість цього виду джерел за першу половину XVIII ст. збереглася в книгах Перемишльського гродського суду³⁶. Правда, варто відмітити, що за обсягом і змістом інформації «реєстри шкод» різняться між собою: частина з них охоплює цілі господарські комплекси, волості, інші – лише окремі населені пункти; в одних подаються сумарні розміри збитків, в інших – наявний лише перелік знищеного (спалених жилих та господарських приміщень, забраної худоби, знарядь праці, убитих та покалічених мешканців, подаються інколи й ціни на товари та інші речі, що стали предметами пограбування). Також в реєстрах шкод вказуються військові частини та імена їх командирів, що відбували постої чи переходили через населені пункти, що може послужити підставою для вивчення питання пересування як своїх, так і чужих військ на початку XVIII ст. на теренах Перемишльщини.

Оскільки в історичній літературі утвердилася думка, що подимні реєстри кінця XVII - початку XVIII ст. складають умовні фіскальні одиниці, що фактично не дозволяє встановити реальну кількість господарств (будівель-димів) на їх підставі³⁷ (в цьому ми переконалися, порівнюючи використані в роботі реєстри Перемишльської землі за 1700³⁸ і 1716³⁹ рр. з близькими до них інвентарними описами та матеріалами ревізій), то цей вид тогочасних джерел використаний лише для уточнення чисельності і назв населених пунктів та визначення категорій їх власності.

Перелічені вище дослідження, як ті, в яких піднімалися питання стану безпосередньо галицького села, так і ті, в котрих висвітлювалися основні напрямки розвитку польського й українського села в зазначений період, а також різноманітні види джерел дозволяють дати загальну характеристику Перемишльської землі наприкінці XVII – в першій половині XVIII ст., встановити загальну кількість сільських поселень і їх володільців, категорії селянських господарств, забезпечення їх землею, робочою худобою, відповідно вид і норми феодалних повинностей, вплив на розвиток села фільварково-панщизняної системи, військових спустошень і стихійних лих, а також шляхи відбудови після руйни початку XVIII ст., її результати, що і складає основний зміст даного дослідження.

ПРИМІТКИ:

1. Грабовецький В.В. Селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVII і першій половині XVIII ст.- К.,1962; його ж: Расслоение крестьян

Галицкой земли во второй половине XVII – первой половине XVIII в.//Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы 1960.- К.,1962 та ін.

2.Мельничук Я.С.Економічна розруха в сільському господарстві Сяніцької землі// Доповіді та повідомлення Львів. ун-ту.- Львів, 1958.- Ч.1; його ж: Аграрні відносини в Сяніцькій землі в другій половині XVII ст. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата істор. наук.- Львів, 1959; його ж: К вопросу о так называемой волошской колонизации и волошском праве в Карпатах в XVI-XVIII вв.// Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы (далі –ЕАИВЕ) 1964.- Кишенев, 1966 та ін.

3.Papee F. Skole i Tucholszczyzna.- Lwow, 1891.

4.Czemerynski J. O dobrach koronnych.- Lwow, 1870; Kuczera A. Samborszczyzna.- Sambor, 1935; Pulnarowicz W. U zrudel Sanu, Stryja i Dniestra (Historyja powiatu turczanskiego).- Turka, 1929; Rybarski R. Kredyt i lichwa w ekonomii Samborskiej w XVIII w.- Lwow, 1936; Strzetelska-Grynbergowa Z. Staromiejskie ziemia i ludnosc.- Lwow 1899; Бойківщина. Історико-етнографічне дослідження.- К., 1983.

5.Зубрицький М. Село Мшанець Старосамірського повіту(матеріали до історії Галицького села)// Записки НТШ.- Львів, 1906-1907.- ТТ. 70,71,79.

6.Niec J. Rzeszowskie za sasow.- Rzeszow, 1938.

7. Lozinski B. Szkice z historyi Galicyi.- Lwow, 1913; Hrabuk P. Zimnia Przemyska i Lwowska (szkic historyczno-geograficzny z mapy).- Przemysl, 1924.

8.Инкин В.Ф. Крестьяне Самборской экономии в середине XVIII в.(40-60 гг.). Диссертація на соискание ученой степени кандидата истор. наук.- Львов, 1955; його ж: Расслоение крстьян Самборской экономии в середине XVIII в.// ЕАИВЕ 1960 г.- К., 1962.- С.262-271; його ж: К вопросу об эволюции феодальной ренты в Галичине в XVI-XVIII вв.// ЕАИВЕ 1963 г.- Вильнюс, 1964.- С. 224-245; його ж: Особенности социальной борьбы королевских крестьян в Галичине в XVIII в.// ЕАИВЕ 1961 г.- Рига, 1963.- С. 271-278; його ж: Дворище и лан в королевских имениях Галичины в XV-XVIII вв.// Материалы по истории сельского хозяйства и крестьянства СССР.- М., 1974.- С.27-41; його ж: К вопросу о происхождении и эволюции института «князя»(кнеза) в галицкой деревне XV-XVIII вв.// Славяно-волошские связи. Сб. ст.- Кишенев, 1978.- С.114-148; його ж: Про вплив промислів на розшарування селян Галичини в середині XVIII ст.(за актами Самбірської економії)// Питання історії СРСР. 36. ст.- Львів, 1958.- С.68-79; його ж: Сільське суспільство Галицького Прикарпаття у XVI-XVIII ст.: історичні нариси.- Львів, 2004 та ін.

9.Polcwiartek J. Osadnictwo w nigrodowym starostwie lezajskim do konca XVIII w.- Rzeszow, 1969; tenze: Wsie lezajskie doby panszczyznianej (XVI-XVIII w.)// Dzieje Lezajska.- Lezajsk, 1996. - S. 159-238 i in.

10.Горн М. Расслоение деревни Руського воєводства в середине XVII в.// Наукові записки Львівського держ. педінституту.- Львів, 1948.- Т.П.; Гроссман Ю. Сокращение крестьянского землепользования и рост числа малоземельных в западноукраинской деревне второй половины XVII в.// ЕАИВЕ 1962.- Минск, 1964.; его же: Черты феодального землевладения в

Русаком и Белзском воєводствах в XVI-XVII вв.// ЕАИВЕ 1964.- Кишенев, 1966; Burszta J. Zbiegostwo chlopow znad Sanu w 1-j cwierci XVIII w.(на przykladzie klucza Sieniawskiego i Oleszyckiego latyfundium Sieniawskich)// Roczniki dziejow spol. i gospodarczych.- Poznan, 1956.- Т. XVII; Persowski F. Osady na prawie ruskiem, polskiem, niemieckiem i woioskiem w ziemi lwowskiej// Badania z dziejow spol. i gospod.- Lwow, 1926.- Z. 3; Piotrowski B. Uchwały podatkowe sejmu generalnego wiszenskiego 1572-1772// Studia nad historia prawa polskiego.- Lwow, 19□2.- Т. U3.- Z.4; Rutkowski J. Klucz Brzozowski biskupstwa przemyskiego w XVIII w.- Krakow, 1910; Sochaniewicz S. Z dzijow sejmiku wiszenskiego (1673 do 1732)// КН.- Lwow, 1916.- Т.29; Wolski K. Licholecie po wojnach szwedzkich w dorzeczu srodniego Sanu// PH.- 1957.- Т.VIII, z.1 i in/

11.Баранович А. Опустошение и восстановление Правобережной Украины во второй половине XVII- начале XVIII в.// История СССР.- 1960.- № 5; Маркина В. Некоторые вопросы сельского хозяйства Правобережной Украины XVIII в.// ЕАИВЕ 1964.- Кишенев, 1966.; она же: Крестьяне Правобережной Украины. Конец XVII – первая пол. XVIII в.- К., 1975; Похилевич Д. Структурні зміни в помісті після Визвольної війни українського і білоруського народів// 300 років возз'єднання України з Росією. Зб. ст.- Львів, 1954 та ін.

12.Иванова О. К вопросу об упадке крестьянского хозяйства в Польше во второй половине XVII – первой половине XVIII в.// Ученые записки Ин-та славяноведения.- М., 1952.- Т. VI; ее же: К вопросу о крестьянском землевладении феодальной Польши (XVI- середина XVIII в.)// ЕАИВЕ 1959.- М.,1961; Burszta J. Studija z dzijow wsi.- Warszawa, 1955; Feldman J. Polska a sprawa wschodnia 1709-1714// Rozprawy PAU. Wydzial histor. filozof.- Krakow, 1926.- Т.40.- Z.II; Girowski J. Rzeczpospolita w dobie upadku 1700-1740.- Wroclaw, 1953; Madurowicz H. i Podraza A. Z problematyki rozwarstwienia wsi w Polsce w XVIII w.// КН/- 1954.- N 1; Pochilewicz D W sprawie kryzysu i upadku gospodarki obszarniczej Rzeczypospolitej w drugiej polowie XVII i pierwszej polowie XVIII w.- КН.- 1958.- N 8; Rusinski W. Drogi rozwojowe folwarku panszczyznianego.- PH.- 1956.-N 47, z.4; Rutkowski J. Przebudowa wsi w Polsce po wojnach z polowy XVII w.// Studia z dziejow wsi polskiej.- Warszawa, 1956; Sreniowski S. Problem rozwarstwienia chlopstwa w ustroju folwaroczno-panszczyznianym w Polsce// PH.- 1955.- N46, z. 4; Stadnicki A. O kniztwach we wsiach woloskich z pogladem na wojtowstwa we wsiach na magdeburskiem prawie osadzonych// Dodatek tygodniowy przy Gazecie Lwowskiej.- 1853.- NN 11, 13, 15, 17, 19, 21; tenze: O bylych wybranictwach// Dodatek...- 1854.- N 26; Topolski J. Uwagi o badaniach nad wplywem zniszczen wojennych w polowy XVII w. a sytuacja ekonomiczna kraju// Studia i materially do dziejow Wielkopolski i Pomorza.- Warszawa, 1961.- Т.VI, z.1; Wimmer J. Wojsko Rzeczypospolitej w dobie Wojny Polnocnej (1700-1717).- Warszawa, 1956 i in.

13.Volumina legum

14.Akta grodzkie i ziemskie (далі - AGZ).- Т. 21-22.

15. Жерела до історії України-Руси.- Львів, 1895-1897.- Т. 1-2.
16. Komisya Samborska z roku 1698// Archium komisji prawniczej Akademii Umientnosci.- Krakow, 1897.
17. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów sławiańskich.- Warszawa, 1883-1893.
18. ЦДІА України у м. Львові (далі – ЦДІАУЛ).- Ф.1, оп.1, т. 258.
19. Там само.- Т.259.
20. Там само.- Ф. 13, оп.1, т. 1075.- А.1367-1418.
21. Там само.- Т.1071.- А.408-446.
22. Пірко В. Ревізії – важливе джерело для вивчення соціально-економічної історії// Архіви України.- 1966.- № 6.- С.; його ж: Ревізія 1692 р. як джерело до вивчення аграрних відносин на західноукраїнських землях кінця XVII ст.// Історичні джерела та їх використання.- К., 1972.- Вип. 7. його ж: Ревізія 1711 р. на Засянні – джерело вивчення соціально-економічних відносин на початку XVIII ст.// Проблеми слов'янознавства.- Львів, 1976.- Вип. 14.- С. 116-123.
23. Leskiewiczowa J. Znaczenia iwentarzy dobr ziemskich dla badan historii wsi w polsce w XVIII w.// КН.- 1953/- N 4.- S.366-367; Исаевич Я. Гродские и земские акты – важнейший источник по истории аграрных отношений в Речи Посполитой XVI-XVII вв.// Ежегодник по аграрной истории ВЕ 1961.- Рига, 1963.- С. 92.
24. Rutkowski J. Studia nad polozeniem wloscian w Polsce w XVIII w.// Studia z dziejow wsi polskiej XVI-XVIII w.- W-wa, 1956.- S. 152.
25. Leskiewiczowa J. Idid.- S. 368.
26. Жерела до історії України-Руси.- Т.- 1-2.
27. Ossolineum.- 5467/II.
28. Інкін В. Архів Самбірської економії// Записки НТШ.- Львів, 1996.- Т. 231.- С. 109-146.
29. Наукова бібліотека Львівського національного університету ім. І.Франка (далі – НБЛНУ).- ВР(відділ рукописів), кн.: 508, 509, 510, 514, 515, 517, 518, 519, 520, 522, 524, 528, 529, 537, 540, 542, 547, 566, 568.
30. Маркина В. Некоторые вопросы сельского хозяйства Правобережной Украины XVIII в.- С. 367.
31. ЦДІАУЛ.- Ф. 13, оп. 1, т. 485, с.2243-2273; т. 506, с. 1550-1586; ф. 181, оп. 2, спр. 470, 474.
32. Там само.- Ф. 181, оп. 2, спр. 1762, 1763, 1771, 1864, 1865.
33. Там само.- Ф. 13, оп. 1, т. 483, с.1317-1328.
34. Там само.- Т. 532, с. 1051-1136.
35. Rutkowski J. Przbudowa wsi...- S. 86.
36. ЦДІАУЛ. – Ф. 13, оп.1, тт. 474-511, 532, 541-543, 549, 553-556, 560, 562, 565, 566, 568, 570, 571, 575, 579, 1071, 1075.
37. Баранович А. Магнатское хазяйство на юге Волыни в XVIII в.- М., 1955.- С. 14-15; Крикун Н. Народонаселение Подольского воеводства в XVII – XVIII вв. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук.- Львов, 1965.- С. 4-6.

38. Ossolineum.- 9730.

39. ЦДІАУЛ.- Ф. 13, оп.1, т. 1075.- С. 1811-1829.

Розділ I

ГАЛИЦЬКЕ СЕЛО НАПРИКІНЦІ XVII СТ.

1. Загальна характеристика Перемишльської землі

Перемишльська земля займала північно-західну частину Руського воєводства, створеного Польщею на захоплених в кінці XIV ст. землях Східної Галичини. Як окрема адміністративно-територіальна одиниця сформувалася поступово в XV - XVI ст. На завершальному етапі її формування до неї були включені Самбірський (Самбірська економія – з 1590 р. столові володіння польських королів), Дрогобицький та Стрийський повіти. Після остаточного оформлення вона займала обширну територію в 236,77 кв. миль (приблизно 13037 кв. км) в басейнах рік Стрия, Дністра та Сяну. На півдні Карпатський хребет відділяв її від Закарпаття, що на той час знаходилось у складі Угорщини, на заході вона межувала з Сяніцькою землею Руського воєводства і Сандомирським воєводством, на півночі – з Холмською землею Руського воєводства та Белзьким воєводством, на сході з Львівською та Галицькою землями Руського воєводства¹.

За природними умовами Перемишльська земля поділялася на дві частини: рівнинну (в басейні нижньої течії р. Стрий, середньої течії Дністра та Сяну) і гірську – Карпатські гори, що підвищувалися із північного заходу на південний схід і складали понад 1/3 частину її загальної площі.

Неоднакові природні умови рівнинної та гірської частин вплинули на процес їх заселення та господарського освоєння. Якщо рівнинна частина в XVI ст. була вже достатньо заселена, то в гірській інтенсивна колонізація в основному велася в XV - XVI ст.² Про це переконливо свідчать матеріали люстрацій королівщин, зокрема 1565 р. Так, в люстрації Самбірської економії зазначається, що багато сіл ще не «висиділи слобод», тобто наданих їм пільг після заснування, інші щойно осаджені «на сирім корені» і селяни сидять на «невимірних дворищах». Наприклад, про с. Гвоздець в люстрації говориться: «Село новоосаджене, в якому 19 вимірних дворищ або ланів, з яких ні чиншу, ні данин не платять, тому що мають слободи, бо осаджені в 1553 р.³ Село Чижевичі осаджене в 1558 р., а с. Великий Потік «на сирім корені в 1562 р. осаджене, в якому 8 кметів (повнонадільних селян) на невимірних дворищах осіли»⁴. Найбільша кількість сіл на розчищених від лісів ґрунтах гірської частини Перемишльщини виникла між 1510 – 1570 рр.⁵ Здебільшого колонізація цієї частини проводилася на так званому «волоському праві», для якого провідною галуззю господарства було скотарство, в той час як більшість сіл рівнинної частини була заснована на руському, польському і частково німецькому праві.

Освоєння нових посівних площ і заснування поселень спостерігалось подекуди й протягом XVII та XVIII ст. не тільки в гірській, але й передгірській частинах. Так, в ревізії 1692 р. відмічається, що в Любохорській країні Самбірської економії наявна велика кількість нових розчищених в лісах ділянок, які селяни вживали понад закріплені за ними наділи⁶. В інвентарі Городиського ключа за 1728 р. зазначаються «нові прикопки» в містечку Городисько і в с. Вовчім, а також «осадження» нового села Худачів⁷. Сучасний польський історик Й. Пулцв'яртек, досліджуючи

заснування поселень в Лежайському старостві, що займало північно-західну частину Перемишльської землі по обидва боки Сяну, дійшов висновку, що з 24 поселень відмічених в люстрації 1664 р. 4 були засновані в XVII ст.⁸ Згідно з ревізіями 1692 і 1711 рр. та подимними реєстрами 1700 і 1716 рр. в Перемишльській землі нараховувалось 937 сіл, в той час як, за даними О. Яблоновського, в 1578 р. тут було враховано лише 745 сільських поселень⁹. Таким чином, протягом дещо більше одного століття кількість сіл Перемишльщини збільшилася на 192 поселення, понад 1/5 загальної кількості сільських її поселень.

Здебільшого підзолисті, а в долинах рік подекуди й чорноземні ґрунти краю, помірний клімат створювали відносно сприятливі умови для занять сільським господарством. Інвентарні описи засвідчують, що на цій території вирощували як озимі, так і ярові культури. Найбільше висівали озимого жита, вівса, ячменю, порівняно менше пшениці, гречки, проса й гороху. З технічних культур переважали коноплі та льон. Наприклад, у Бакунчицькому фільварку Перемишльського староства в 1699 р. зібрали: 340 кіп озимого і 15 - ярого жита, 200,5 копи ячменю, 142 - гречки, 55,5 - гороху, 19,5 - конопель. У Вишатицькому фільварку, цього ж староства, було зібрано: 161 копу жита, 70 кіп пшениці, 156 - ячменю, 190 - гречки, 164 копи вівса, 50 кіп гороху, 36 - конопель і 30 - льону¹⁰.

Крім рільництва, широко було розповсюджене городництво. Городини зазначаються в кожному з фільварків цієї частини, в деяких їх було й по декілька. З городніх культур найбільш поширеними були: капуста, цибуля, морква, ріпа, петрушка, пастернак, мак та інші. Чимало місця відводилось і садівництву. Сади відмічено не лише у фільваркових, але й в селянських господарствах. В Уйковицькому фільварку, біля м. Перемишля, в 1749 р. було 3 сади, в яких перераховуються такі види дерев: сливи, черешні, грецькі горіхи, яблуні та груші¹¹.

Чимале місце відводилось тваринництву. Прекрасною базою для розведення домашніх тварин служили не тільки заплавні луки Передкарпаття, але й полонини Карпат. То ж не дивно, що як селяни, так і шляхта в своїх господарствах утримували велику рогату худобу, коней, овець, кіз, свиней, а також гусей, курей та ін. Велика рогата худоба служила не тільки для забезпечення населення продуктами харчування, але й для удобрення ґрунтів навозом, який використовували з цією метою досить широко уже з XVI ст. Наприклад, в Горлічинському фільварку Пшеворського ключа в 1705 р. числилося 22 корови, 5 ялівків, 20 овець, 8 кіз, 9 волів, 9 телят, 16 свиней, 30 гусей і 30 курей¹². В с. Требовиську, біля м. Соколова, фільваркова обора нараховувала: 20 корів, 5 биків, 9 ялівків, 3 бичків, 7 телят, 6 свиней, 30 гусей, 30 курей, 5 качок і 5 індиків¹³. Продукцію тваринництва збували як на місцевому ринку, так і сплавляли її по Сяну й Віслі до столиці та Гданська.

Певне місце відводилось і бджільництву, яке вирросло із давнього бортництва. Так, люстрація 1565 р. при описі с. Стар'яви відмічає: « що стосується бортників, які до цього давали медову дань, то їм тепер її

відмінено, бо в тих лісах, де вони мали борті, оснують нові села, від яких є більший прибуток, ніж від меду»¹⁴. В джерелах XVIII ст. бортники згадуються лише в Городиському та Тринецькому ключах. За то майже в кожному фільварку зазначаються пасіки, подекуди досить численні. Наприклад, у пасіці Журавицького фільварку, поблизу м. Перемишля, в 1706 р. нараховувалося 68 вуликів з бджолами і 56 пустих¹⁵.

Займалося місцеве населення і рибальством. У згаданих ріках та численних їх притоках водилася різноманітна риба. Крім того, більшість фільварків мали свої ставки для розведення риби та саджавки - для мальків. Так у с. Надибах, неподалік містечка Хирова, в 1715 р. зазначається 3 ставки й одна саджавка¹⁶.

Місцеві річки, здебільшого непридатні для судноплавства, використовувалися для будівництва млинів, фолюшів (сукновалень), пилорам (тартаків), а також для сплаву лісу, особливо в період весняних повіней з гірських масивів.

Якщо передгірська частина Перемишльщини відзначалася досить сприятливими умовами для розвитку хліборобства, городництва, садівництва, то в гірській частині ці види занять були значно обмежені. За даними ревізій 1692 і 1711 рр. в цій частині переважали ярі культури, особливо овес, що зумовлювалось не тільки поширеними тут підзолистими й буроземними ґрунтами, але й значно коротшим вегетаційним періодом. Тому й не дивно, що про Тухольську волость, яка займала крайню південно-східну частину Перемишльської землі ревізори в 1692 р. писали: «Та вся країна у великих горах, між високими скалами, в глибоких потоках засіла, в якій лише вирощують овес»¹⁷. Пшеницю в гірській частині висівали дуже рідко, бо родила вона лише на добре удобрених ґрунтах. Мало висівали тут і жита. Ці ж ревізори про с. Головецьке зазначали, що «жита, коли навезуть гною, уродиться біля Дністра по трохи, інші ґрунти – всі вівсяні»¹⁸. Переважно населення гірської частини займалося тваринництвом, здебільшого відгодівлею овець. Дослідники XIX ст. підкреслювали, що заможність гірської родини «визначалася кількістю овець»¹⁹.

Різноманітність природних ресурсів, на які була багата ця територія, сприяла розвитку місцевих промислів і ремесел. Однак на той час в найбільшій мірі використовувалися соляні джерела, які розроблялися ще з давніх часів. Уже в період Київської Русі соляні промисли Прикарпаття забезпечували сіллю населення не тільки цього регіону, але й Придніпров'я²⁰.

На рубежі XVII - XVIII ст. на теренах Перемишльської землі функціонувало 12 соляних жуп (солеварень), з яких 8 належали королівському скарбові (Старосільська, Дрогобицька, Нагуєвицька, Котівська, Модрицька, Колпецька, Спринська, Віська. Остання разом із Перемишльським староством здавалася в оренду шляхті). Сім королівських жуп входили до єдиного господарського комплексу – Самбірської економії і знаходились у віданні Самбірського піджупника, який призначався польським королем²¹. Приватні жупи знаходились у селах: Шумині (магнатів

Мнішків), Тарнаві (Цетнерів), Сольці (Фредрів) та в містечку Добромилі (Красінських)²².

Виварювали сіль у залізних сковородах – чренах із ропи, яку добували із спеціально викопаних колодязів вручну або за допомогою спеціальних пристроїв – кератів, що приводилися в рух кіньми. В останньому випадку ропа з колодязів подавалася на чрени по системі дерев'яних труб, рідше залізних. Виварка солі відбувалася в варницях – вежах, де переважно й зберігалася, хоча подекуди для цього будували спеціальні приміщення – шопи. Про кількість чренів (панв) і кератів в жупах Перемишльщини на рубежі XVII - XVIII ст. можна судити на підставі таблиці 1, складеної за матеріалами інвентарних описів і ревізій.

Таблиця 1

Соляні жупи Перемишльщини на рубежі XVII - XVIII ст.

№ п/п	Назва жупи	К-сть чренів	К-сть кератів	Примітки
1.	Старосільська	6	2	
2.	Дрогобицька	3	2	
3.	Нагуєвицька	4	1	
4.	Котівська	2	1	
5.	Модрицька	2	1	
6.	Колпецька	2	1	
7.	Спринська	-	-	Дані відсутні
8.	Віська	-	-	Дані відсутні
9.	Тарнавська	2	2	
10.	Шуминська	3	-	
11.	Добромільська	1	1	
12.	Солецька	-	-	Дані відсутні

Матеріали таблиці свідчать, що серед соляних жуп Перемишльщини перше місце за кількістю чренів займала Старосільська жупа, яка фактично знаходилася в центрі Перемишльської землі та при головних шляхах сполучення не тільки в межах землі, але й загальнопольських, що уможливило доставку прикарпатської солі по Сяну та Віслі навіть у віддалені райони Речі Посполитої. Загалом жупи Самбірської економії, зокрема 7 перших в даній таблиці, протягом 1703-1706 рр. виварили 80914 бочок (в бочці вміщалося в середньому 78,4 кг.) солі. З них 31966 бочок було доставлено до Сяницьких причалів²³.

Виварена в 1703-1706 рр. жупами Самбірської економії кількість солі дає підстави для ствердження про спад в солеварінні на Прикарпатті на рубежі

XVII-XVIII ст., оскільки з 1.07.1768 р. по 30.06.1770 р. на цих же жупах було виварено 80606 бочок солі²⁴, а на причали до Сосниці і Торки з 1.01.1742 р. по по 30.06.1743 р., тобто за півтора року, доставили 55000 бочок солі²⁵.

Після соляного промислу друге місце в економіці краю займав лісовий. Він визначався масивами лісів як в гірській, так і передгірській частинах Перемишльщини, про що свідчить люстрація 1565 р., в якій зазначається, що лісів багато біля Мостиськ і Медики, над ріками Сяном, Вишнею та Смолкою. Величезний масив лісів знаходився також в Замехівській волості на берегах річки Танви²⁶. Якщо в гірській частині ліси склалися переважно з хвойних порід дерев, то передгірська відзначалася великим їх різномаяттям, серед якого часто зустрічалось чимало таких цінних порід, як бук і дуб.

Ліс використовувався як будівельний матеріал не тільки на місці, але як напівфабрикат сплавлявся по Сяну й Віслі до Варшави та Гданська, звідки поступав й до Західної Європи. З лісу виготовляли смолу та поташ, що використовувався для відбілювання полотна. Останній виріб мав чималий попит на західних ринках. Так один із Сенявських, що мали великі лісові масиви в Руському воєводстві, на початку XVIII ст. заключив договір на продаж поташу на 32993 талера, а представник роду Потоцьких – на 82993 талера²⁷.

Чимало лісу витрачалося на виварку солі. Уже в люстрації 1565 р. відзначається оголення територій від лісів при соляних жупах. При описі лісів, які відносилися до Старосільської (її ще називали Перемишльською) жупи, зазначалося, що на той час в них «залишилося мало великої деревини, більше дрібного й молодого»²⁸. Ліс використовували також для виготовлення різних виробів народні умільці. Переважно їх скуповували у них місцеві торговці і доставляли на ринки великих міст, в тому числі й до Гданська.

Розвинений був на Прикарпатті і залізорудний промисел. В межах Самбірської економії цей промисел отримав найбільше поширення в селах Майдан та Смільна, в с. Стебнику Перемишльського староства, в с. Рудне, від чого пішла і назва самого села, біля м. Ярослава, в с. Ненадівці та на території Замехівської і Крешівської волостей, майорату Замойських²⁹. Територія Замехівської волості була багата на поклади селітри, яку використовували для виготовлення порошу. В Гвоздецькій країні розроблялися поклади графіту, шиферу та пісковіку, з яких виробляли точильні бруски, жорнові камені та інші вироби³⁰.

В містах Перемишльщини, попри тогочасні труднощі, розвивалось ремесло. На рубежі XVII-XVIII ст. у м. Самборі зазначається 11 цехів³¹, у Перемишлі, згідно зі скаргами цехмістрів 1742 р., функціонувало 8 цехів³², в м. Ярославлі в 1629 р. - 11 цехів³³, а в Стрию в 1664 р. – 10 цехів³⁴. Крім міст, багато ремісників жило в селах. Фактично в кожному селі інвентарні описи перераховують ткачів, шевців, ковалів та інших потрібних селу ремісників. Зустрічаються села, населення яких спеціалізувалося на виготовленні певних ремісничих виробів. Найбільше в інвентарних описах згадуються ткачі. Так, інвентар 1729 р. урахував 17 ткачів в с. Альбігова, 24 – в Крачкові, 27 – в с. Висоці, а в сс. Білобоці та Маркові – по 61 ткачеві³⁵. В с. Шумині, як

зазначається в ревізії 1711 р., «було 19 християнських хат, в яких жили різні ремісники, що обслуговували жупу, і лише декілька з них мали огороди, а останні жили тільки із заробітків»³⁶, а про с. Рудку говориться, що колись в ньому жили рудокопи, але, коли перестали добувати руду, вони розійшлися³⁷. На рубежі XVII-XVIII ст., у зв'язку з економічним занепадом, спостерігався процес переходу ремісників з міст до села, що сприяло розвитку різних видів ремесел на селі.

Необхідно також відмітити, що в прикарпатських селах проживали не тільки ремісники, але й торгівці. Так, в ревізії 1692 р. зазначається, що в с. Верхнє Синьовидне, яке лежить при шляху, що з'єднував через Воріцький перевал східні райони Перемишльщини із Закарпаттям, поруч із 144 підданими, котрі «сиділи на землі», нараховувалось «47 хат без ґрунтів і огорідів». Їх мешканці займалися торгівлею, доставляючи різні товари з Угорщини на місцеві ринки³⁸.

Оскільки через Прикарпаття проходила велика кількість торгових шляхів, що з'єднували Польщу з Угорщиною, Семиградщиною, Молдавією та Росією, то зрозуміло, що це сприяло розвитку не тільки міської, але й сільської торгівлі. Найважливішими для зв'язку з південними сусідами для Перемишльщини були, крім згаданого Воріцького шляху, що із Стрия вів до Мукачева, був Дукельський шлях, який від Перемишля через Сянки йшов до Закарпаття. Якщо по першому з Перемишльщини до Угорщини та Семиградщини везли зерно, сіль, залізо та інші товари, то у зворотному напрямку везли різні східні товари та гнали до країн західної Європи з Молдавії та Семиградщини стада худоби. По Дукельському шляху з Перемишльщини до Угорщини везли здебільшого олово, полотно та сіль, а в зворотному напрямку вина та гнали худобу аж до країн Західної Європи. Менше використовувався шлях, що проходив через Ужоцький перевал, який вів через Турку, Старий Самбір до Перемишля³⁹. Крім сухопутних шляхів сполучення, річкою Сян та її лівою притокою Віслок Перемишльщина була з'єднана і водним шляхом з Варшавою, Гданськом і Західною Європою. На берегах цих рік знаходились причали в Барончі, Злотківцях, Крешові, Сосниці, Торках, Тринчі та Ярославі, звідкіля сплавлялась як сільсько господарська продукція, так і ремісничі вироби до Варшави та Гданська.

Сухопутні та водні шляхи, що проходили через Прикарпаття сприяли розвитку міст. Якщо за даними О. Яблоновського наприкінці XVI ст. в Перемишльській землі нараховувалося 28 міст і містечок, то на рубежі XVII – XVIII ст. їх стало вже 40. Серед них за сплатою шеляжного податку перше місце належало м. Ярославу, а за ним ішли: Перемишль, Ряшів, Самбір⁴⁰.

В адміністративно-політичному відношенні головними містами Перемишльської землі були: Перемишль – адміністративний центр землі, Самбір – адміністративний центр столових володінь польських королів у Руському воєводстві – Самбірської економії, Судова Вишня – місце проведення сеймиків Руського воєводства (до речі, вони проводились в порівнянні з іншими українськими воєводствами найбільш регулярно).

Таким чином, із вище сказаного можна зробити висновок, що географічне розташування, природні умови Перемишльщини були сприятливі не тільки для розвитку сільського господарства (переважно рільництва в рівнинній частині, тваринництва – в гірській), різних видів промислів (серед яких з давніх часів славилося солеваріння), ремесел (як в містах, так і селах), а також внутрішньої та зовнішньої торгівлі.

2. Форми феодального землеволодіння

Для загальної характеристики стану галицького села наприкінці XVII – на початку XVIII ст. велике значення має характеристика форм феодального землеволодіння. Частково цього питання торкалися дослідники XIX – XX ст. на матеріалах окремих адміністративно-територіальних одиниць та господарських комплексів⁴¹. Опрацювання ревізій 1692 та 1711- 1714 рр. дозволяє відтворити більш узагальнюючу картину стану феодальної власності на території всієї землі на рубежі XVII – XVIII ст.

Найбільшими земельними власниками як в Речі Посполитій в цілому, так і в Перемишльській землі були шляхта, король та духовенство, лише окремі села належали міським громадам. Шляхта, будучи провідною політичною силою країни, домоглася узаконення такого стану, який, якщо не усував, то надто обмежував існування нешляхетської земельної власності. З іншого боку, постійно дбаючи про зміцнення своєї економічної бази, шляхта добилася прийняття ряду законів, які навіть обмежували владу короля в своїх, в тому числі й столових, володіннях і дозволяли перехід королівщин, зокрема староств, до рук шляхти. Тому на той час королівщини стали своєрідним резервом, за рахунок якого поповнювалися земельні володіння магнатів та великої шляхти.

Згідно з тогочасним польським законодавством «земельні володіння ні даруванням, ні продажем, ні спадкуванням, під яким би то не було приводом, не могли бути відчужені від рицарського стану... На вічні часи вони повинні залишатися в руках і посесії осіб рицарського стану»⁴². Великим і дрібним землевласникам належали не тільки землі, але й природні багатства, що залягали в них. Крім того, право власності на землю перетворилося в право власності й на підданих, що сиділи на цих землях. Необхідно підкреслити, що до кінця XVII ст. «руські» світські землеволодільці консолідувалися з польською знаттю, складаючи єдиний клас землевласників, в якому, в залежності від обсягів земельних володінь, можна виділити 4 групи: магнати, велика, середня та дрібна шляхта. Матеріали ревізій дозволяють визначити не лише кількість сіл, що належали в кожній з трьох частин Перемишльщини польським королям, приватним особам і церкві (табл.2), але й в Задністрянській та в Міждністрянськосянській частинах – окремим приватним особам (табл.3).

Таблиця 2

Села Перемишльщини за формами феодальної власності

№	Частини	С Е Л А
---	---------	---------

п/п		Загаль- на к-сть	королівські		приватні		духовні	
			к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%
1.	Задністрянська	268	139		126		4	
2.	Між Дністром і Сяном	431	118		296		17	
3.	Засянська	236	17		209		10	
		935	273	27,2	631	69,5	31	3,3

Таблиця 2 свідчить, що майже 70% сіл Перемишльщини належали магнатам та шляхті. Троха більше 3,3% складали володіння місцевої церкви, а троха більше 27,2% - королівщини, серед яких близько половини відносилося до Самбірської економії.

Самбірська економія складала найбільший комплекс королівських володінь в Прикарпатті. До її складу входило 3 містечка (Самбір, Старий Самбір і Стара Сіль), 7 соляних жуп і 132 села. В господарсько-адміністративному відношенні вона ділилася на ключі (в передгірській частині), центром яких були фільварки, та країни, що сформувалися в гірських селах, заснованих переважно на волоському праві. Всього нараховувалося 9 ключів (Купнівський, Дублянський, Ваньовицький, Задністрянський, Бабинський, Лішнянський, Улицький, Мединицький і Тершівський). Гірська частина поділялася на 7 країн (Волосянську, Розлуцьку, Любохорську, Ільницьку, Липецьку, Підбузьку та Гвоздецьку.

Прибутки економії розподілялися таким чином: 4/5 загального прибутку призначалося для королівського столу, а 1/5 – на утримання її адміністрації, очолюваної «державцею». Здебільшого державцями економії були великі магнати Речі Посполитої, а в період правління саксонської династії – і саксонські. В першій половині XVIII ст. в документах згадуються наступні державці: Ян Оберт, Костянтин Ваповський, Микола Оссолінський, барон Блюменталь, Богуслав Ленчинський, граф Джевецький, граф Вексель. В 1701 р. Самбірська економія була здана в оренду «зі всіма містами, фільварками, країнами, жупами і складами на Сяні та Віслі Костянтину Ваповському на 5 років за 160000 зл. щорічної суми, яка вносилася до скарбу чотирма ратами по 40000 зл.⁴³

Адміністратори, підстарости та інші посесори за час свого господарювання не особливо дбали про стан справ в економії, а всіма способами намагалися нажитися на королівських володіннях, через те, очевидно, мало хто з них довго затримувався на цих посадах. Як свідчать матеріали комісарських перевірок дехто з них за час оренди отримував суми більші за річний прибуток економії. Згідно з повідомленнями комісара Борлаха (1746 р.) «генеральний адміністратор Буковський за 3 роки нажив на економії 130000 зл., а литовський підстольний Борецький за 4 роки – 193000 зл.⁴⁴

В свою чергу ключі, жупи адміністратором економії здавалися в оренду підстаростам, квітникам. Інколи ці господарські одиниці надавалися «в

доживоття» шляхті за заслуги перед короною. Такі надання приводили до того, що поміж королівськими селами появилось ряд сіл дрібної шляхти, зокрема села Ільник, Косинець, Яблунів та ін. В багатьох селах поруч із землями скарбу знаходились землі шляхти, здебільшого інкорпорованих вйтівств та вільництв, які раніше належали керівникам сільських громад. З середини XVII ст. утвердилася практика викупу шляхтою цих громадських земель у королівщинах, що сприяло посиленню впливу переважно дрібної шляхти в королівщинах. Намагаючись розширити свої земельні володіння за рахунок громадських земель, ця категорія землеволодільців часто завдавала шкоду місцевим селянам, випасаючи худобу на громадських пасовищах, вирубуючи на свої потреби громадські ліси і т. ін. Так, в 1733 р. селяни сіл Бутля і Бутелька скаржилися на шляхтичів Бориславських, які не тільки випасали свою худобу на громадських луках, нанесли шкоду посівам, але й забрали 50 штук громадської худоби та побили пастухів⁴⁵.

Окрім шляхти, на добрах економії наживалося й духовенство. На території економії знаходилось 25 монастирів, за якими були закріплені не тільки земельні угіддя, але й надавалось їм право «вільного врубу в лісах», користування соляними та іншими «пенсіями». Так, Самбірський кафедральний собор отримував 10-й сніп зі всіх вйтівств і совтиств економії, з передмість Самбора та приміських сіл (Містковичі, Дубрівка, Пруси, Бабина, Озими́на, Ісаї) та Ваньовицького фільварку⁴⁶. Отже, наприкінці XVII – в першій половині XVIII ст. економія стає привабливою не тільки для шляхти, але й духовенства та різного роду лихварів⁴⁷, які надавали позики під застав землі не тільки збіднілим селянам, але й шляхті.

Другу категорію королівських володінь складали староства, які згідно з сеймовими постановами служили винагородою магнатам і шляхті за заслуги перед державою. Їх ще називали «хлібом добре заслуженим». Державці таких староств зобов'язані були платити «кварту», тобто ¼ доходу, до скарбу на утримання регулярного війська, а решту прибутків могли використовувати на свої власні потреби. На той час таких староств на Перемишльщині було 6 (Перемишльське, Лежайське, Дрогобицьке, Стрийське, Мостиське та Медицьке). Звичайно, що найбільшим серед них було Перемишльське староство, до якого, крім м. Перемишля, відносилось і містечко Нижанковичі та 31 село. Села входили до 4 ключів (Бакунчицького, Гійського, Дев'ятицького, Вишатицького) та Стар'явської країни, яку складали гірські села на «волоському праві» по річці Стрв'яж. Крім того, на території землі було біля трьох десятків королівських сіл, так званих тенут, які утримувала шляхта в формі різних пожалувань за заслуги перед короною.

Серед приватного землеволодіння за кількістю сіл, що належали одному землевласнику можна виділити 5 груп (табл.3)

Таблиця 3

Категорії приватного землеволодіння

Категорії власників	Задністрянська частина	Міжсянськкодністрянська частина
---------------------	------------------------	---------------------------------

	К-сть власників	У них сіл	К-сть власників	У них сіл
Більше 10 сіл	1	24	6	85
Від 6 до 10 сіл	-	-	3	23
Від 2 до 5 сіл	15	44	39	124
По одному селу	10	10	35	35
Частина села	-	48	-	29

Матеріали таблиці свідчать, що основну масу землевласників Перемишльщини на рубежі XVII – XVIII ст. складала середньопомісна та дрібна шляхта. В той же час між Сяном і Дністром та в Задністрянській частині семи магнатським родинам належало 109 сіл, тобто 26% всіх сіл указаних частин. Подимні реєстри 1700 і 1716 рр. засвідчують, що в Засянській частині кількість магнатських маєтків була найбільшою. Найбільше сіл на Перемишльщині належало магнатам Любомирським (78 сіл), родинним гніздом яких було містечко Ряшів, Замойським – 36 сіл, Браницьким, Корняктам і Сенявським – по 24 села, Фредрам – 17, Острозьким – 11, а за ними йшли Мнішки, Стадницькі, Потоцькі та ін. Переважна більшість сіл цих магнатських родин розташовувалася в Міжсянськодністрянській та Засянській частинах, де переважали більш родючі ґрунти, за то в гірській частині більшість землі належала переважно дрібній та загородовій шляхті, яка здебільшого походила із служилих людей галицьких князів, оскільки володіння останніх після анексії Східної Галичини Польщею перейшли до рук польських королів. Багато з них продовжували виконувати різні службові повинності на користь польських королів, в тому числі виконували функції князів, вїттів, совтисів, тобто місцевої влади.

Якщо магнати й велика шляхта володіли величезними господарськими комплексами й сотнями підданих, то ця дрібна та загорова шляхта за земельними наділами часто не відрізнялася від заможних селян-кметів, а подекуди й загородників, і не мала своїх підданих. Так, в с. Кульчичах, звідкіля походив гетьман П.Конашевич-Сагайдачний, ревізори в 1692 р. взяли на облік 185 шляхетських родин, земельні наділи яких «важко було визначити, бо ділилися вони загонами і то не однаковими за розміром». З цих 185 родин лише декілька мали своїх підданих – «халупників»⁴⁸. У с. Маткові зазначається 100 шляхетських родин на 15 ланах, однак у них не було ні підданих, ні млина, ні корчми⁴⁹. Крім згаданих сіл, подібні шляхетські господарства мали місце ще в 38 селах. Зустрічались і такі випадки, що безземельна шляхта орендувала пусті селянські землі. Зокрема в с. Ортиничі 11 шляхетських родин наймали 2,5 лана (близько 55 га) пустих селянських земель, а в с. Косинець 20 безземельних шляхтичів орендували землю у місцевого володільця села⁵⁰.

Наведені вище факти вказують на величезну майнову диференціацію серед шляхти Перемишльської землі, де поруч з невеликою кількістю магнатів і шляхти-панів, зокрема в гірських селах королівщин проживала

велика кількість малоземельної та безземельної шляхти, яка здебільшого служила в маєтках магнатів, шляхти-панів та королівщин.

Відмінності між різними групами шляхти в земельних володіннях і зумовили особливості у веденні ними свого господарства. Якщо перед малоземельною і безземельною шляхтою стояло питання про способи виживання в умовах подальшого розкладу феодальних відносин, то перед магнатами та шляхтою-панамі стояло питання подальшого розширення своїх господарських комплексів. Прикладом такого всебічно розвиненого господарського комплексу на Перемишльщині можуть служити маєтки майорату Замоївських, частково розташовані на її теренах – на землях двох колишніх староств – Замехівського і Крешівського, які Ян Замоївський отримав за сеймовою постановою 1588 р. за заслуги перед Річчю Посполитою⁵¹. У фільварках майорату вирощували зернові та технічні культури, розводили велику рогату худобу, свиней, домашню птицю, бджіл, у ставках – рибу; розвинене було городництво та садівництво. Фільваркова продукція збувалася не тільки на місцевих ринках, але й від Крешівського причалу на суднах сплавлялася до Гданська. До того ж, в Крешові будувалися річкові судна як для власних потреб, так і на продаж⁵². Фільваркова продукція поступала на ринок як в натуральному, так і в переробленому виді. Для цього в багатьох селах функціонували млини, броварі, солодовні, фолюші (сукновальні). Із промислів найбільш розвиненим був лісовий (виготовлялись різні будівельні матеріали, поташ і смола). На базі покладів залізної руди діяли гуті (залізоплавильні) та кузні. Із покладів селітри виготовляли порох. В Крешові та окремих селах виготовлялись різні ремісничі вироби⁵³.

Близькими до господарського комплексу магнатів Замоївських були маєтки Любомирських, Сенявських, Потоцьких, Мнішків та інших великих землевласників Перемишльщини. Отримуючи від них колосальні прибутки, вони зводили пишні свої резиденції, з внутрішнім оздобленням на зразок європейських, розбивали парки з рідкісних порід дерев і намагалися наслідувати тогочасних європейських вельмож. Польський дослідник В.Лозинський відносив резиденції магнатів Перемишльської землі до числа найбільших резиденцій не тільки Польщі, але й Європи⁵⁴. Однак у зв'язку з активною участю магнатів у політичному житті Речі Посполитої, військовими розореннями, особливо на початку XVIII ст., стихійними лихами, передачею маєтків в оренду, магнатські резиденції переживали скрутні часи, а подекуди приходили в запустіння. Прикладом такого стану резиденцій великих магнатів може служити замок Гербуртів, поблизу м. Добромила (остатки якого збереглися й по нині). В 1703 р. в ньому не тільки ніхто не проживав, але й над ним уже не було даху, від чого кімнати почали руйнуватися⁵⁵. Негативно на стані магнатських маєтків позначалась і віддача їх в оренду. В. Лозинський підкреслював, що після деяких орендаторів маєтки виглядали «як після татар»⁵⁶.

Дещо інший вигляд мали маєтки середньої шляхти, яка часто сама, або за допомогою декількох осіб найманої адміністрації, вела своє господарство,

що значною мірою й визначило їх стан навіть в досить складних умовах розвитку фільваркового господарства в другій половині XVII - початку XVIII ст. Підтвердженням цього висновку може служити стан середньо-шляхетських маєтків Харчевських, поблизу м. Перемишля. Крім своїх чотирьох сіл (Урка, Мочарад, Злотківця та Буд) вони орендували два села в магнатів Любомирських. В с. Урку в 1745 р. перебували в доброму стані дворові приміщення, новозбудовані фільваркові будівлі, новозбудовані бровар та млин, необхідний землеробський реманент, а також 114 голів худоби. Крім цього, їм належали два дубаси (річкові судна тонажністю до 20 лаштів зерна, а також цегельня, не кажучи про запаси різних будівельних матеріалів для поточного ремонту. В доброму стані знаходились і фільваркові приміщення в інших їхніх селах⁵⁷. В дворовій бібліотеці серед великої кількості рідкісних книг названа і книга адміністратора Самбірської економії кінця XVII ст. Я. Гаура, яка тривалий час служила практичним парадником у веденні фільваркового господарства⁵⁸.

Характеристика стану землеволодіння Перемишльщини була б не повною, якщо не зупинитися хоча б в загальних рисах на привілейованих сільських господарствах – війтівствах, князівствах, совтиствах, вільництвах та попівствах. Три перших і останній тип господарств мали місце фактично в усіх сільських поселеннях, оскільки вони формувалися одночасно із самими поселеннями: війтівства – в селах на руському та польському праві, князівства – на волоському, а совтиства – на німецькому. Попівства притаманні не тільки усім сільським поселенням, але й містечкам. Основна більшість цих форм дрібного служилого землеволодіння на рубежі XVII-XVIII ст. найкраще представлена в Задністрянській частині. Разом з вільництвами із 268 сіл вони зазначені в 106. Найбільше їх відмічено в королівщинах. Із 132 сіл Самбірської економії вони зазначені в 96. Їх земельні володіння сумарно складали 181,5 лана⁵⁹.

Війти, князі, совтиси представляли місцеву владу, за що й наділялися здебільшого 2 ланами (від 42 до 50 га) землі. На перших порах заснування сіл вони виконували функції осадників, а відтак і представників місцевої влади. Тому не дивно, що осадником міг бути не обов'язково шляхтич, часто ними ставали й ініціативні селяни, яким надавався локаційний привілей, тобто право на заснування нових поселень, а заодно і на певні привілеї:

- на земельне володіння розміром від 2 до 4 ланів (за власним вибором);
- на будівництво корчми, млина, рідше фолюша;
- на осадження на своїх землях селян (переважно огородників);
- на вилов риби в місцевих ріках, заведення пасіки, вільного «вруб» в дідичних чи королівських лісах;
- на третій гріш від чиншів і данин з підданих на користь дідича чи королівського скарбу, а також звільнення від штрафів;
- на збір із підданих двох святкових данин (колядок).

До того ж піддані були забор'язані надавати їм допомогу в обробітку землі, відбуваючи на рік від 3 до 6 днів панщини⁶⁰.

Обов'язком вйта, князя чи совтиса було забезпечення виконання селянами повинностей, суд над ними та стягнення штрафів за провини. З XVI ст. вйти зобов'язані були відбувати військову повинність, або висилати замість себе озброєного кінного воїна. Для більш конкретної характеристики цього типу господарств наведемо описи найбільш типових. Так, на вйтівстві Миколи Добринецького в с. Стрільбичах, поблизу Старого Самбора, в 1714 р. зазначається новий жилий будинок під гонтами, неподалік від нього пекарня, стайня для корів, стаєнка для волів, а в ній 6 робочих волів, 2 плуги, комора, обора з шопами, дві стодоли, 4 обороги з сіном, 2 броварі. В одному з них 3 горілчаних котли. При ньому була також стайня для відгодівлі худоби. На р. Яблонці два млини по одному каменю. Третій і бровар разом з корчмою знаходилися в оренді. В ньому також нараховувалося 3 горілчаних котли. При ньому була стодола та стайня для худоби⁶¹. На вйтівстві Миколи Покровського в с. Підбуж в 1706 р. зазначається 28 півмірків посіяного вівса, 4 півмірки ярої пшениці, 3 півмірки озимого жита, 3 півмірки бобу. На городі – 4 загоны петрушки, 2 загоны петрушки з маком та буряками. В оборі – 2 воли, 3 корови, 3 ялівки 3 річних телят, 5 свиней, 2 кози та один козел, 21 гуска. Відмічено також 3 плуги. Щорічно селяни відробляли в його господарстві 25 днів на оранці, 25 – на косовиці сіна та 25 – на жатві⁶². В с. Сарни, поблизу Мостиськ, на вйтівському ґрунті сиділо 9 кметів, які взимку, навесні та восени відробляли по 2 дні панщини, а в літку – 3, один халупник, який три пори року відробляв на тиждень по одному дню панщини, а влітку 2 дні⁶³. Таким чином, вйтівства, князівства, совтиства склали маленькі господарські комплекси в переважній більшості в королівщинах, порівняно менше в приватних маєтках – магнатів. Після 1563 р., в зв'язку зі вступом в дію дозволу на викуп цих привілейованих господарств шляхтою⁶⁴, вони поступово переходять до рук дрібної шляхти, або зовсім зникають. Цьому сприяли також конституції 1607, 1620 рр., за якими вйтівства і солтиства надавалися лише людям, котрі відзначилися перед державою, а згідно з конституцією 1662 р. – лише людям, що відзначилися на військовій службі⁶⁵. То й не дивно, що на кінець XVII ст. в приватних маєтках сусідньої Львівської землі лише одне господарство збереглося в руках нешляхетського походження⁶⁶.

Велику групу привілейованих господарств склали вибранництва. О. Стадницький, досліджуючи їх, вважав, що до них зараховували селянські (кметівські) повнонадільні (ланові) господарства королівщин, зобов'язані відправляти на військову виправу озброєного воїна, за що вони звільнялися як від громадських, та інших державних повинностей⁶⁷. В королівщинах вони склали кожний 20-й лан земельних угідь. Їх існування було узаконене конституцією 1590 р., в якій йшлося, що як у вільних, так і заставних королівських маєтках Речі Посполитої кожні 20 кметів виряджають на військову виправу одного пахолка (воїна) з рушницею, шаблею, сокирою, добре одітого, а батько його чи брат звільнялися від податків та відробітків, які відбували за нього інші 19 кметів⁶⁸. Однак переважно з вини адміністраторів та державців королівщин, а також і самих вибранців, які

часто відкуповувалися від військової служби, держава постійно не дораховувалася відповідної кількості вибранців. Тому конституція 1649 р. замінила цю військову повинність на грошовий податок з кожного вибранецького лану по 60 зл., а конституція 1726 р. збільшила його розмір до 100 зл., які сплачувалися двома ратами. До того ж остання конституція постановила провести нову ревізію вибранецьких ланів і «осадити» пусті вибраництва під загрозою стягнення штрафів з державців королівщин від 500 до 1000 злотих⁶⁹. З метою утримання вибраництв на належному рівні конституцією 1676 р. заборонялось осадження на вибраницькому лані більше 4 посесорів.

Крім земельного наділу, вибранці користувалися правом вільного випасу худоби на громадських пасовищах, вільного врубу в громадських лісах на власні потреби, правом вільного вилову риби в ріках та озерах, варення пива та палення горілки на власні потреби.

Близькими за своїм становищем до вибраництв були вільництва, до них здебільшого зараховували в королівщинах представників адміністрацій, ковалів, столярів та представників інших необхідних дворові ремісників. Вони звільнялися від основних повинностей, які за них виконували громади. Лише в окремих випадках вільники сплачували до громади чинш. Якщо послуги таких вільників дворові не були потрібні, то їх приєднували до громад і вони несли всі повинності разом з громадою. Часто вільництва, як і інші згадувані групи привілейованих господарств, все більше надавалися в доживоття не лише даній особі, але й її спадкоємцям.

До числа привілейованих господарств відносились і попівства, під які виділялася земля при закладці нового поселення. Про це переконливо свідчать локаційні грамоти, в яких поруч з князівськими чи війтівськими наділами називаються і попівські (здебільшого в 1 лан = 22 – 24 га). Таке сусідство попівського наділу з війтівським чи князівським пояснюється ще й тим, що здебільшого його посідав хтось із родичів князя чи війта⁷⁰. Подекуди в інвентарних описах війтівств чи князівств описуються і попівства. Надавалися попівства й за окремими грамотами, здебільшого на два «до живоття»(покоління), рідше на більше або спадково. Спадкове надання попівств здебільшого спостерігається в селах пізнішого походження у випадках внесення задатку на освоєння відведених земель. Часто в джерелах зустрічаються відомості про виділення попівських наділів з громадських земель. Загалом до 1720 р. виділення земель під привілейовані господарства в королівщинах було прерогативою королівської влади або старостинської адміністрації, а в приватних володіннях – дідича. В 1720 р. на Замостьському соборі ця практика була відмінена і введена система посвячення в попівський сан Перемишльським єпископом та присвоєно йому право роздачі бенефіціїв. Правда, це нововведення зустріло опір не тільки з боку власників мастків, але й попів⁷¹.

З попівствами були зв'язані ряд привілеїв: право користування громадськими угіддями, безплатного випасу худоби в королівських чи дідичних лісах, безплатного помолу зерна в місцевому млині, поселення на попівських землях халупників чи загородників, звільнення від повинностей

та податків, військових поборів, стацій⁷². Піп підбирав собі поповичів для прислужування в церкві та й допомоги у веденні господарства (здебільшого це були родичі попа, що намагалися звільнитися від громадських повинностей). Оскільки часто на попівствах збиралося багато поповичів, щоб ухилитися від громадських повинностей, а це наносило ущерб громаді чи власникам маєтків, то було заборонено тримати на одному попівстві більше двох поповичів, хоча на практиці рідко дотримувалися цієї вимоги⁷³. До того ж населення платило попу скіпщину (копу урожаю зернових), проскурне – 15 грошей з двору, а також нерегламентовані різні збори яйцями, птицею і т.д. Користувалися попи й «добровільними» відробітками. Наживалися вони на культових ритуалах (хрещеннях, весіллях, похоронах) про що свідчать скарги населення про зловживання попів⁷⁴.

Подекуди українське населення утримувало не лише православне, точніше уніатське, але й католицьке духовенство. Цікавою у цьому відношенні можна вважати ситуацію в с. Дубляни Самбірської економії. Із загального земельного фонду села раніше 21,75 лану належало католикам (полякам), з яких на користь плебана збиралася десятина. На 1744 р. з указаної землі 3,25 лана знаходились у користуванні православних християн, однак плебан вимагав, щоб і вони платили йому десятину⁷⁵.

Оскільки привілеї православного духовенства поширювалися лише на самих попів, то їх діти чи інші члени родини не могли ними користуватися і змушені були виконувати ці ж повинності, які виконували мешканці даного населеного пункту. Це до певної міри і прискорювало прийняття унії православним духовенством Прикарпаття на рубежі XVII – XVIII ст. (в чому чималу роль відіграв перемишльський єпископ Інокентій Вінницький – виходець з дрібної галицької шляхти). В прийнятті унії сини православного духовенства бачили більше користі ніж у православ'ї, що переслідувалося владою⁷⁶.

Окремо на Перемишльщині духовенству в різних місцях належало 31 село і містечко Радимне. Найбільше поселень належало Перемишльській єпископії. В окрузі Радимного їй належало 7 сіл, а 5 розташовувались в різних місцях землі. Крім цілих сіл їй також належали й дві частини села. Решта сіл належали уніатським і католицьким монастирям (здебільшого по 1 – 2 села). Це дозволяє стверджувати, що церква не мала великого землеволодіння в Перемишльській землі, незважаючи на тяглість її історії та місце в духовному житті краю Перемишльського єпископату. В той же час варто зауважити, що подібно до королівщин і дідичних маєтків у церковних селах також були свої фільварки, у яких працювали прикріплені до них селяни. Повинності церковних сіл були більш близькі до шляхетських. Крім того, духовенство отримувало ще різного роду данини та пожалування з королівщин (від пропінації, промислів і т.д.).

Таким чином, для Перемишльщини були характерні всі типи феодального землеволодіння Речі Посполитої, в тому числі два села належали м. Перемишлю. Шляхетське землеволодіння характеризувалося великою диференціацією: поруч з великими господарськими комплексами

магнатів, що володіли десятками сіл, тут проживала величезна кількість дрібної шляхти (малоземельної і безземельної), що в переважній більшості походила із служилих людей галицьких князів. Численну групу також склали різні привілейовані господарства – війтівства, князівства, совтиства, вибранництва, вільництва, які переважно формувалися в процесі заснування сіл відповідно на руському, польському, волоському та німецькому праві. З середини XVII ст. привілейовані господарства все більше переходять до рук місцевої малоземельної та безземельної шляхти як шляхом пожалувань за заслуги перед державою, так і шляхом викупу. До числа привілейованих господарств відносилися також і попівства, що переважно, як і війтівства, князівства та совтиства, формувалися в процесі заснування населених пунктів і знаходилися майже у кожному з них. Окремо духовенству належало 31 село і містечко – Радимне, два села належали м. Перемишлю.

3. Стан помісного господарства

Розвиток промисловості та товарно-грошових відносин в Європі викликав ріст попиту на продукцію сільського господарства, сировину для промислових підприємств, що стимулювало перебудову помісного господарства не лише в Західній, але й Східній Європі з орієнтацією здебільшого на зовнішній ринок, особливо в країнах, що мали вихід до Балтійського моря. Серед них важливе місце займала Польсько-Литовська держава, в різних регіонах якої, в залежності від їх зв'язку з ринком, вона проводилася, правда, не з однаковою інтенсивністю.

Оскільки Перемишльська земля, завдяки суходільним і водним шляхам, мала достатньо тісні зв'язки із Західною Європою, то вже з кінця XV ст. її помісне господарство все більше втягується в товарно-грошові відносини і стає на шлях перебудови.

Про зв'язки фільварків Прикарпаття з ринком свідчить хоча би той факт, що на перших порах більшість фільваркових господарств переважно була зосереджена в басейнах рік Сяну та Віслока. Організація нових і розширення старих фільварків відбувалася не тільки за рахунок пустих чи маловживаних земель, але й за рахунок насильного захоплення чи обмеження розмірів селянських наділів, що спричинилося до зменшення в селах повнонадільних господарств (кметів), ріст числа малоземельних і безземельних селян (загородників, халупників і комірників). Так в с. Гійську Перемишльського староства в 1553 р. нараховувалося 36 кметівських господарств, земельний наділ яких складав 0,5 лану і 3 загородницьких (наділ яких не вказано). У 1565 р. люстратори застали в цьому селі лише 20 загородників, оскільки перемишльський староста Мартин Зборовський «скупив» у кметів землю для фільварку, а їх посадив на загороди, додавши їм «троха ріллі»⁷⁷. Отже, перебудова помісного господарства, тобто перехід помістя до фільваркової системи господарювання, спричинився не лише до зменшення чисельності повнонадільних господарств і росту числа малоземельних селян у с. Гійську, але й зменшення загального числа господарств. Якщо в 60-70-х рр. XVI ст. в

королівщинах Руського воєводства малоземельні та безземельні селяни склали 15,7% загальної кількості селянських господарств⁷⁸, то вже в першій половині XVII ст. кількість цих селян в Белзькому та Руському воєводствах збільшилася до 37,6%, а в Перемишльській землі, де фільваркові господарства набрали більшого поширення, вони сягнули до 45,1% від загальної кількості селянських господарств⁷⁹.

Якщо найбільш поширеним земельним наділом кметівських господарств на Прикарпатті в XIII - XV ст. був лан (дворище), то в 60-х рр. XVI ст. в Лежайському старостві Перемишльської землі типовим стає півлановий наділ⁸⁰. Протягом цього століття спостерігалось подальше скорочення селянських земельних наділів. Воно обумовлювалося не лише розширенням фільваркової ріллі, родинним поділом наділів, але й військовими та стихійними катаклізмами, які переживала Річ Посполита у той час. Тому не дивно, що уже в першій половині XVII ст. переважаючим стає чвертьлановий наділ⁸¹. Великий вплив на цей процес, крім перелічених факторів, мали і селянські повинності, розмір яких переважно залежав від величини земельного наділу.

Перехід до фільваркової системи господарювання та розширення панської ріллі вимагало збільшення відробіткової ренти. Від робіт «що прикажуть» з кінця XV ст. все більше переходять до регулярної щотижневої панщини. В останній третині XVI ст. в Руському воєводстві вона переважно складала 2 дні на тиждень, а в Перемишльській землі, в маєтках поблизу Сяну, досягла 3-4 днів з дворища (лану)⁸². При тому натуральні данини та грошові чинші не тільки залишилися на попередньому рівні, але й подекуди збільшилися. Доказом цього можуть служити повинності селян приведених в таблиці 4 сіл Перемишльського староства.

Таблиця 4

Повинності селян Перемишльського староства з лану (1497-1565 рр.)⁸³

Села	Чинш в грошах		Данина в колодах		Панщина в днях	
	1497	1565	1497	1565	1497	1565
Вишатичі	48 - 60	48 - 60	2 вівса	2 вівса	як скажуть	3 дні на тиждень
Циків	24 - 32	48	0,5 вівса	2 вівса	- " -	- " -
Пікуличі	24	24	1 вівса 1 жита	1 вівса 1 жита	спеціальні роботи	- " -
Засяння	24 - 30	24 - 30	- " -	- " -	- " -	- " -

Таким чином, до середини XVI ст. в селах Перемишльського староства грошові та натуральні форми повинностей були замінені на відробітки. Тенденція до зростання повинностей фактично спостерігається протягом всього досліджуваного часу. В. Ф.Інкін, простежуючи еволюцію повинностей в Самбірській економії дійшов висновку, що в XVII ст. внаслідок дроблення селянських наділів вони перекладалися із лану на ланові чверті, в результаті чого зросли в порівнянні з XVI ст. в чотири рази⁸⁴. В гірських селах волоського права, де не було фільварків, відбувалася заміна натуральних

данин на грошовий чинш, який не тільки збільшувався, але й запроваджувалися нові його види⁸⁵. Таким чином, основні тенденції, що намітилися в розвитку галицького села в XVI - першій половині XVII ст. продовжувалися і в другій половині останнього, однак до них долучився ще негативний вплив війн середини XVII ст. та супроводжуючі їх епідемії, епізоотії та інші стихійні лиха.

Порівняно великих втрат зазнала ця територія в 1656 р. від нападів шведських, а в 1657 р. семиградських військ Ракоці (союзника Б.Хмельницького), який, переправившись через Карпати в районі Сколе, територією Перемишльщини прямував на Краків. Після їх пограбувань населення околиць м. Перемишля скоротилося майже на 49%⁸⁶. Рятуючись від військових пограбувань населення з Прикарпаття переходило в інші райони Польщі, до сусідньої Угорщини (Закарпаття) та в інші місця, що спричиняло масове обезлюднення галицьких сіл. Так, в люстрації Перемишльського староства 1663 р. зазначається, що в с. Поповичі згідно з люстраціями 1616-1629 рр. числилося 13 кметів, а «тепер» нема жодного, крім одного ткача і двох халупників. В с. Сідлиська до війн середини XVII ст. проживало 16 кметів, що сиділи на «чвертях» лану, а тепер залишився лише один, в с. Аскманичах – відповідно 26 і 6, а в с. Лопушниця «немає жодного підданого»⁸⁷.

Про скорочення чисельності населення Прикарпаття свідчить велика кількість пустих земель, що подаються в люстраціях та інвентарних описах другої половини XVII ст. Доказом цього може служити стан використання громадських земель в селах Стар'явської країни Перемишльського староства (табл.5).

Таблиця 5.

Використання громадських земель у Стар'явській країні
Перемишльського староства в 60-х рр. XVII ст.⁸⁸

С е л а	Громадська земля в ланах	Вживана земля в ланах		Пуста земля в ланах
		осіла	оренована	
1. Стар'ява	19	1,4	6,75	10,85
2. Коросне	12	4,5	3,15	4,35
3.Коростенська Воля	5	1,25	0,75	3
4.Лісковате	13,5	2	5,5	6
5.Лопушниця	15	1,5	1	12,5
6.Бандрів	18,5	2,5	6	10
7.Нанова	10	1,15	2,5	6,35
8.Рудавка	3	0,5	2,5	-
9.Лопушанка	4,25	-	1,25	3
10.Смільниця	10	1,75	0,15	8,10
11.Береги	11	1,55	1,70	7,75

12.Лодинка	7	1,7	1,75	4,5
13.Смеречна	5	1	2,5	1,5
Разом 133,25(100%) 19,85(14,8%) 35,35(26,6%) 78(58,6%)				

Таким чином, із загальної кількості громадських земель селяни використовували і відбували відповідні повинності лише приблизно з 15% земель, ще понад 35% пустих земель вони орендували у двору, відбуваючи з них вдвічі менші повинності, а близько 59% - пустували. Аналогічна картина спостерігалася і в селах Самбірської економії, де згідно з інвентарем 1686 р. осілі лани в передгірських селах склали лише 21,15%⁸⁹. Найбільш переконливо ілюструє розорення прикарпатського села у XVII ст. таблиця 6, складена за матеріалами люстрацій приміських сіл Перемишльського староства.

Таблиця 6.

Зміни в категоріях і чисельності селян приміських сіл Перемишльського староства⁹⁰.

Села	1565 р.		1616-1629 рр.		1663 р.	
	кметі	загородн.	кметі	загородн.	кметі	загородн.
Аскманичі	33	11	26	-	6	12
Засяння	40	14	14	-	4	-
Поповичі	12	5	13	-	-	3
Сідлиська	16	10	16	-	1	13
Циків	14	4	6	-	4	1
Разом	115	44	75	-	15	29

Таблиця 6 свідчить, що чисельність господарств у зазначених селах в другому-третьому десятиріччях XVII ст. становила трохи більше 47% від їх чисельності в 60-х рр. XVI ст., а в 1663 р. – лише 29,5%. Зменшилася не лише загальна кількість господарств, але й змінилося співвідношення їх категорій (кількість повнонадільних зменшилася, а малоземельних – зросла). До аналогічних висновків дійшов на матеріалах 137 сіл Червоної Русі на рубежі XIX – XX ст. польський історик Ян Рутковський⁹¹. Однак, не тільки війни та супроводжуючі епідемії і епізоотії підривали стан селянських господарств, в другій половині XVII ст. вони доповнювалися ще й татарськими нападами на ці терени. Найбільших втрат вона зазнала від нападу 1672 р. 1 червня 1677 р. шляхта відзначала, що «недавній напад повністю опустошив» ці території⁹². Особливо потерпіла Задністрянська частина Перемишльщини – Стрийське і Дрогобицьке староства та Самбірська економія. Орда спалила не тільки окремі селянські хати, стайні, стодоли, шляхетські двори, фільварки, млини і т.д., але й зруйнувала дощенту цілі села, забравши велику кількість худоби та тисячі працездатного населення і дітей. Спеціальна ревізія 1699 р. встановила 94 села, пограбованих турками і татарами із 268 сіл Задністрянської частини, тобто понад 1/3 загальної кількості поселень. В 59 селах Дрогобицького і Стрийського староств та в прилеглих до них шляхетських маєтках було

спалено 1786 селянських хат, забрано в полон 3841 людину різного віку і статі. Села Уличне, Доброгостів (Дрогобицького староства), Дашава, Комаровичі, Олексин та Ярошичі - (Стрийського) були спалені дощенту⁹³. Все це, звичайно, в найбільшій мірі відбилося на селянських господарствах, серед яких кількість повнонадільних кметівських господарств зменшувалася, а зростала чисельність малоземельних і безземельних не тільки в гірських, але й передгірських селах. Особливо це простежується на прикладі 6 сіл магнатів Цетнерів в Тарнавському і Болозівському ключах, в яких із 315 господарств наділом в $\frac{3}{4}$ лану користувалися – 2, в $\frac{1}{2}$ лану – 26, в $\frac{3}{8}$ – також 26, $\frac{1}{4}$ - 190 та в $\frac{1}{8}$ – 41 господарство, 30 – загородою при 8 пустих ланах⁹⁴. Таким чином, основним наділом став наділ в $\frac{1}{4}$ і $\frac{1}{8}$ лану, яким користувалися 231 господарство, тобто понад $\frac{2}{3}$ загальної кількості господарств.

В гірській частині Перемишльщини земельні наділи були ще меншими. Наприклад, із 3140 господарств Дрогобицького та Стрийського староств і Самбірської економії 1291(41,11%) земельний наділ складав лише $\frac{1}{12}$ лану⁹⁵, в той час як значна частина громадського земельного фонду не використовувалася і лежала пустою. Порівняння земельних селянських наділів у 10 селах Самбірської економії за 1565 і 1692 рр. переконує, що не тільки спостерігалось скорочення земельних наділів у кметів, але й зростало число безземельних господарств. Якщо із 500 господарств кметів у 1565 р. 281 (56,2%) користувалося земельним наділом в $\frac{1}{4}$ лану, то в 1692 р. із 623 господарств таких було лише 41 (6,6%), а найбільше було кметівських господарств, земельний наділ яких складав $\frac{1}{6}$ (131 господарство), $\frac{1}{8}$ (136) та $\frac{1}{12}$ (149) лану. Разом вони становили 416 господарств або майже 66,8% загальної кількості господарств. Таку мізерність селянських земельних наділів при наявності пустих земель можна пояснити лише невивідністю через ріст селянських повинностей збільшувати земельний наділ. Особливо велика кількість малоземельних і безземельних відмічена ревізорами 1711 р. в промислових селах. Серед таких сіл можна виділити с. Котів, в якому, крім королівської соляної жупи, відмічено декілька родин шляхти. Хоча ревізори не пов'язують її з соляним промислом, однак можна допускати, що вона виконувала певні адміністративні функції в солеварнях. Основним володільцем села є всі підстави вважати черняхівського хорунжого пана Попеля, який подається в переписі першим. За ним числилось 16 господарств, з яких 14 сиділи на $\frac{1}{8}$ («півчверті») лану. Йому належав бровар і корчма. До того ж тут же знаходилось ще 3 шляхетських двори, які не платили державних податків. Відомості про земельні їх наділи й підданих не подаються. Крім них, на одному лані сиділо ще три брати шляхтича, що разом з Попелем платили податки. Їм належав млин і по одному загороднику. В другій частині села, що належала шляхтичу Копистянському, де знаходилася й жупа, проживало 5 селян, наділи яких також складали $\frac{1}{8}$ лану. Копистянському належало 2 млини по одному каменю та корчма. На ґрунті Копистянського побудувався шляхтич Мошинський, за яким числилось 2 загородники. Село простягалось по обидва боки гірського

поток, тому із зернових культур переважно вирощували овес. До самої жупи належало 40 зваричів, що сиділи на «огородах»⁹⁶

За вказаний період не тільки зменшився селянський земельний наділ, але й погіршився стан забезпечення селян робочою худобою. Навіть у маєтках магнатів Цетнерів (Болозівському та Тарнавському ключах) основна маса селян мали лише по одній парі тягла, а з тими, в кого було від 3 до 6 штук худоби вони становили 50,2% від загальної кількості господарств. У той же час 15,4% господарств мали по одній штуці робочої худоби, а понад 31%, тобто майже третина господарств не мали зовсім робочої худоби⁹⁷.

Важко погодитися з думкою, що лише війни та стихійні лиха середини та другої половини XVII ст. стали основною причиною такого стану селянських господарств. На наш погляд, основна причина крилася в фільварково-панщинній системі господарювання, яка не створювала умов для розвитку селянських господарств, особливо через збільшення відробіткової ренти.

Підтвердженням цього може служити ріст відробіткової ренти в селах Перемишльського староства між 1565 і 1663 рр. Якщо з 12 сіл в 1565 р. панщину відробляли лише чотири, сім платили чинш і різні натуральні данини, а селяни с. Негрибки були на «замковій послужі» (виконували функції листоношів), то в 1663 р. селяни 11 сіл відбували до двору панщину, а с. Негрибки – платили чинш. Кметі 6 сіл відробляли по 3 дні на тиждень «від полудня», 4 сіл – по 2 дні і платили невеликий чинш, а селяни с. Гійське відробляли панщину «кожного дня, крім суботи». Кметі с. Макова, що відносилось до сіл волоського права і згідно з люстрацією 1565 р. відбували до Гійського двору «звичайну роботу» в час жнив, то в 1663 р. відробляли у фільварку 2 дні на тиждень⁹⁸. У Мединицькому ключі Самбірської економії в 1592 р. панщина складала 5 днів з лану, в 1686 р. - 4 дні «від полудня» з $\frac{1}{4}$ лану, тобто 8 цілих днів з одного лану⁹⁹.

Приведені вище факти свідчать, що величина відробіткової ренти (панщини) була неоднаковою не лише в маєтках різних форм власності, але й в одних і тих же володільців. Найбільше переконують у цьому норми панщини безтяглих селян Самбірської економії. Інвентарі за 1686 р. свідчать, що безтягли селяни 32(72,7%) панщинних сіл економії відбували щотижнево одноденну пішу панщину, 4 – дванадцятиденну, 3 – десятиденну, 6 – восьмиденну, 6 – шестиденну, 1 – чотириденну, 5 – триденну в переводі на піші дні з одного лану на рік¹⁰⁰. В маєтках магнатів Корняктів, на захід від м. Перемишля, за свідченням інвентарів 1675 і 1681 рр., кметі сіл Білобоки, Корняктів, Маркова, Рогізне відробляли у фільварку на тиждень по 6 днів з $\frac{1}{2}$ лану, а з $\frac{1}{4}$ лану – по 3 дні тягло з ранку до вечора, що в переводі на лан складало би 12 днів на тиждень¹⁰¹. Порівнюючи величину відробіткової ренти селян приватних маєтків, зокрема тих, що знаходилися поблизу Сяну і сплавливали фільваркову продукцію до Варшави і Гданська, з відробітками селян Самбірської економії, необхідно прийняти до уваги, що останні платили більші грошові збори в королівську казну та відробляли різні тягли і піші повинності на користь двору (доставка будівельних матеріалів на

будівлі адміністрації, дров і будівельних матеріалів до соляних жуп і т.д.), окрім різних натуральних данин. Найбільш обтяжливою була для них гужова повинність – доставка солі із жуп до складів на р. Сян. В економії також зустрічаються випадки заміни відробітків на чинш. Подібно до с. Негрибки Перемишльського староства в Самбірській економії підданам с. Татари «з волі короля» поштова повинність була замінена чиншем. З 1686 р. вони були зобов'язані платити всією громадою двома ратами 600 зл. чиншу¹⁰².

Отже, приведені вище приклади переконливо свідчать, що подальший розвиток фільваркового господарства спричинився до зростання відробіткової ренти, особливо в передкарпатських приватновласницьких селах. В гірських селах, зокрема Самбірської економії, в меншій мірі спостерігалася тенденція до збільшення панщинних днів, зато збільшувалися чинші, в тому числі й відбувалася заміна натуральних данин та окремих громадських відробітків на грошові чинші. Оскільки норми повинностей в процесі дроблення селянських наділів з більших (ланових, півланових) часто перекладалися на менші (переважно чвертьланові), то зрозуміло, що селянські повинності протягом XVII ст., як свідчать приведені вище факти, зросли не менше, ніж вдвічі. В свою чергу це вело до розорення селянських господарств, втеч селян від своїх володільців і запустіння сіл, особливо на рубежі XVII - XVIII ст.

В меншій мірі в опрацьованих джерелах представлено стан фільваркового господарства після спустошень середини XVII ст. Я. Рутковський, вивчаючи цю проблему в масштабах Польщі, дійшов висновку, що після військових спустошень деякі фільварки перестали існувати, в інших обсяг продукції складав незначну частину передвоєнного рівня¹⁰³. На матеріалах сусідньої Сяницької землі Я. Мельничук дійшов висновку, що фільваркові господарства були спустошені порівняно менше, ніж селянські¹⁰⁴. Співставлення інвентарів Самбірської економії 1686 р. з люстрацією 1565 р. свідчить про зменшення кількості фільварків. В інвентарі відсутні відомості про Старосамбірський фільварок, про який повідомляє люстрація. Якщо люстрація в Купнівському та Задністриянському ключах врахувала по два фільварки, то в інвентарі – лише зазначено по одному. Інвентар не повідомляє, коли і за яких обставин скоротилися посівні площі Бабинського фільварку, однак повідомляє, що його землі орендують самбірські передміщани, бо селяни приписаних до фільварку сіл «сидять на малій роботі», тобто панщині, і тому фільварок не в змозі обробити всієї землі¹⁰⁴. З цього повідомлення напрошується висновок, що через зубожіння селянських господарств і скорочення їх чисельності фільваркам не доставало робочих рук, що спричинило запустіння фільваркових земель. В оренду подекуди здавалися не тільки невживані фільваркові землі, але й цілі села. Так, в інвентарі вказується, що шляхтич Цехановський орендував с. Залужжя, в якому колись проживали піддані і виконували повинності до Дублянського фільварку, а тепер село «запустіло». Цехановський платив за оренду 2,5 лану землі до скарбу щорічно 60 зл.¹⁰⁶

Наявні відомості про збір урожаю у трьох фільварках Перемишльського староства за 1565 і 1663 рр. свідчать про скорочення виробництва зерна (табл.7).

Таблиця 7

Збір урожаю у 3-х фільварках Перемишльщини в 1565 і 1663 рр.¹⁰⁷

№ п/п	Назва культури	Збір урожаю (в копах/снопах)					
		Бакунчицький		Дев'ятицький		Гійський	
		1565 р.	1663 р.	1565 р.	1663 р.	1565 р.	1663 р.
1.	Жито	650	531	540	915/45	500	346/30
2.	Пшениця	400	72	340	143/33	800	213/18
3.	Ячмінь	200	169/30	160	121	200	166
4.	Гречка	25	133	80	290	50	154/25
5.	Горох	36	39/30	36	80	40	21
6.	Овес	380	133	400	306	300	166/42
7.	Просо	-	-	6	40	-	9
РАЗОМ		1691 1078		1562 1896/18		1890 1076/55	

Таким чином, із трьох фільварків скорочення збору зерна мало місце в двох (майже на 40%), лише в одному воно зросло на 21,4%; а в трьох разом взятих скоротилося майже на 22%. Цікаво, що найбільше скоротився збір пшениці, який складав лише близько 28% від збору 1565 р., зато збір гречки збільшився в 3,7 рази, що, очевидно, було зумовлено ростом попиту на цей вид зерна, скоріш за все, на внутрішньому ринку.

На скорочення фільваркового виробництва в другій половині XVII ст. вказує і зменшення кількості худоби в фільварках. Так, у Бабинському фільварку Самбірської економії в 1565 р. нараховувалося 111 голів великої рогатої худоби і свиней, то в 1686 р. – лише 48, а в Дублянському – відповідно 133 і 20 голів¹⁰⁸.

Крім подій середини XVII ст., негативно на стані як селянського, так і фільваркового господарства Прикарпаття відбилася війна Польщі з Туреччиною в 70-х рр., зокрема напад турецьких військ в 1672 р. І лише під кінець 70-х рр. спостерігались ознаки відбудови як селянських, так і фільваркових господарств. До певної міри цьому сприяли і кліматичні умови. Найбільш вдалим для сільського господарства виявився 1677 р.¹⁰⁹

В останній чверті XVII ст. ситуація в регіоні стала дещо стабільнішою, що сприяло певному економічному пожвавленню. Доказом цього може служити той факт, що із 1786 селянських хат, зруйнованих турками і татарами у Стрийському і Дрогобицькому староствах під час останнього набігу татар на Прикарпаття до 1699 р. було відбудовано 821, тобто 46,8% від загальної кількості¹¹⁰. При цьому варто зазначити, що для відбудови селянських господарств шляхта та адміністрація староств надавали певну допомогу, зокрема зерном для посівів, худобою і т.д. Таке відношення

шляхти й адміністрації староств зовсім зрозуміле, бо без відновлення селянського господарства не можливою була відбудова фільварків.

Важливою ознакою економічного поживлення в ході відбудови селянських і фільваркових господарств було зменшення пустих земельних наділів. Наприклад, в процесі інвентаризації Дрогобицького староства в 1686 р. в с. Лішня було виявлено 22,75 чверток пустих громадських земель. При складанні ревізії в 1692 р – лише 12, у селі Медвежа відповідно 32,5 і 25, а в с. Волосянка Мала відповідно 20 і 8,5. Частина пусток була «осаджена», а більшість орендувалася селянами за чинш¹¹¹.

На підставі окремих джерел запрошується висновок і про розширення фільваркової продукції наприкінці XVII ст. Якщо в 4-х фільварках Перемишльського староства в 1697 р. було висіяно 249,5 перемишльського півмірка жита і пшениці, які складали основну частину товарної продукції фільварків, то в наступному році осінні посіви цих культур склали 301 півмірок¹¹². Також мало місце зміцнення зв'язків фільварків з ринками. Їх продукція збувалася не лише на місцевих ринках, але й по Сяну та Віслі сплавлялася до Гданська. В 1682 р. на причалі в м. Сеняві було завантажено 11 річкових суден з товарами з маєтків магнатів Сенявських та купців з близьких околиць. Серед товарів Сенявських вказується жито на трьох судах, гречка – на 6; 40 бочок поташу, 48 волів. Серед товарів, які сплавливали до Гданська купці, називаються: горілка, полотно, шкури та інші товари¹¹³.

Наявність купецьких товарів серед тих, що сплавлилися до Гданська, який був головною перевалочною базою у торгівлі Східної Європи із Західною, вказує на посилення торговельних зв'язків прикарпатського купецтва із західноєвропейським. Збільшення посівів гречки у фільварках Перемишльського староства і вдвічі більша її відправка до Гданська в порівнянні з житом свідчить про ріст попиту на гречку. З ремісничих виробів шляхта сплавляла ще й велику кількість полотна, виробленого в її володіннях, у тому числі й сільськими ремісниками¹¹⁴.

Поруч з відбудовою селянських та фільваркових господарств наприкінці XVII ст. спостерігається й підвищення селянських повинностей, про це свідчать як інвентарі деяких сіл, так і численні скарги селян на рубежі XVII - XVIII ст. Наприклад, в скарзі селян с. Крючкови 1703 р. магнатів Корняктів, складеній під час його передачі іншому орендаторові, зазначалося, що вони давно з лану робили по 4 дні на тиждень і платили по 1 злотому з прута, попередньому орендаторові, місцевому совтисові були зобов'язані уже відробляти 6 днів на тиждень і платити по 3 зл. з прута. Загородники-ткачі, які раніше платили на рік по 12 зл. і відробляли 40 днів на рік, були зобов'язані платити по 46 зл. Ті, що платили по 6-8 зл. і відробляли 50 днів на рік, були зобов'язані платити на рік 23 зл. Загородники, що відбували по одному дню панщини на тиждень і платили по 5 зл. на рік, були зобов'язані відробляти по 2 дні на тиждень і платити 10 зл. на рік. Загородники, які були зобов'язані до того платити лише 2 зл., тепер повинні були робити по 1 дню і платити 5 зл.¹¹⁵

Селяни с. Борині в 1698 р. скаржилися комісарам Самбірської економії на посесора війтівства Свірського, що змушував їх відбувати «понад норму» панщину – по 2 дні на тиждень¹¹⁶. Цього ж села селяни і сусіднього Яблоньова скаржилися на шляхтича Бориславського, який змушував їх платити за дрова по 2 зл. і по 2 півмірки вівса з кожного господарства, хоча б на одному півланку сиділо їх і по 6 господарів, тоді як за інвентарем 1686 вони повинні були давати 2 вози дров і один півмірок вівса з півлану¹¹⁷.

Розорення селянських господарств і втечі селян спричинилися до скорочення робочих рук у фільварках, у зв'язку з цим адміністрація Самбірської економії наприкінці XVII ст. приписала деякі гірські села волоського права, які до цього відбували на рік декілька днів панщини на громадських роботах на потреби адміністрації, до низинних фільварків, установивши їм відповідну кількість панщинних днів в залежності від розміру земельного наділу.

Вживані магнатами та шляхтою заходи по виведенню помісного господарства з кризового стану до кінця XVII ст. не дали бажаних результатів. Про це свідчать наведені вище приклади збору зернових культур у фільварках Перемишльського староства (хоча тут певну роль могли відіграти і несприятливі кліматичні умови в 1699 р.), зменшення кількості продуктивної худоби у фільварках Самбірської економії, а в найбільшій мірі пусті селянські наділи не тільки в магнатсько-шляхетських селах, де переважала відробіткова рента, але й в селах волоського права Самбірської економії.

Сказане вище дозволяє зробити наступні висновки:

1. Перемишльська земля, як одна з найбільших адміністративно-територіальних одиниць Руського воєводства, займала досить вигідне географічне положення (через її територію проходили з давніх часів сухопутні та водні шляхи із Західної Європи на Схід і на Південь), що, безумовно, вплинуло на розвиток її господарства в XVI-XVII ст., в тому числі на перебудову місцевого помісного господарства, викликаною розвитком товарно-грошових відносин та промисловою революцією в західноєвропейських країнах.

2. Перебудова помістя з метою збільшення прибутків за рахунок розширення помісних орних площ, тобто перехід до фільваркової системи господарювання, вимагала збільшення відробіткової ренти замість натуральних і грошових данин, що в свою чергу посилювало експлуатацію селянства. Ріст експлуатації селян негативно впливав на розвиток селянського господарства, що в кінцевому результаті спричинило кризу й помісного господарства.

3. Війни середини XVII ст. та стихійні лиха, що їх супроводжували, поглибили кризу фільварково-панщизняної системи господарювання. Однак до кінця століття вона ще себе повністю не вичерпала і навіть під кінець століття зуміла дещо оправитись від завданих їй ударів в попередній період. Однак повністю відновитись так і не змогла, хоча спостерігалось деяке покращення стану як фільваркового, так і селянського господарства.

ПРИМІТКИ:

1. Zrudla dziejowe (далі – ZD). - W., 1903. - Т.18, cz. 2.- S. 42.
2. Papée F. Skole y Tucholszczyzna.- Lw., 1891.- S. 11-12; Pulnarowicz W. U zrudel Sanu, Stryja i Dniestru. - Turka, 1929.
3. Жерела до історії України-Руси. - Льв.,1895.- Т. 1.- С. 233.
4. Там само. - С. 241.
5. Pulnarowicz W. Ibid. - S.17.
6. ЦДІАУЛ.- Ф. 14, оп.1, т. 258.- С.223.
7. Там само. - Ф.13, оп.1, т. 532.- С.1045-1047.
8. Polcwiartek J. Osadnictwo...- S. 78-81.
9. ЦДІАУЛ.- Ф.13, оп.1, т.1075.- С.1811-1829.
10. Там само. - Т. 485.- С. 2243-2250.
11. Львівська наукова бібліотека ім. В.Стефаника (далі – ЛНБ).- Ф. Оссолінських, спр. 3938.- А. 26.
12. ЦДІАУЛ.- Ф.13, оп.1, т.483.- С. 1400-1401.
13. Там само. - Т. 543.- С. 1164.
14. Жерела до історії...-Т.2.- С.142.
15. ЦДІАУЛ.- Ф.13, оп. 1, т. 481.- С. 2079.
16. Там само. - Т. 500.- С. 3428.
17. Там само. - Ф. 14, оп.1, т.258.- С. 239.
18. Там само. - С. 233.
19. Papée F. Ibid. - S. 11.
20. Ісаєвич Я. Солеварна промисловість Підкарпаття в епоху феодалізму// Нариси з історії техніки. - К., 1961.- Вип.. 7.- С. 99.
21. ЦДІАУЛ.- Ф. 14, оп.1, т. 259.- С.292.
22. Там само. - С. 242; Ф. 13, оп. 1, т. 477.- С. 1981; Ф. 181, оп. 2, спр. 1771, а. 46.
23. Nycz M. Geneza reform skarbowych Seymu Nimego.- Poznan, 1938.- S.16.
24. Ісаєвич Я. Солеварна промисловість.- 110.
25. ЦДІАУЛ.- Ф. 13, оп.1, т. 562.- 1224.
26. ZD.- Т.18, cz. 2.- S. 12.
27. Lozinski W. Prawem i lewem.- Lw. 1931.- S. 133-136.
28. Жерела.- Т. 2.- С. 11.
29. Tarnawski A. Dzialalnosc gospodarcza Jana Zamojskiego...- S. 236, 237; Strzetelska-Grynbergowa Z. Staromiejskie ziemia I ludnosc.- S. 35; ЦДІАУЛ.- Ф. 14, оп.1, спр.258.- С. 257.
30. Там само. - С. 237.
31. Kuczera A. Samborszczyzna. - Т.1. - S. 482.
32. ЦДІАУЛ. - Ф. 13, оп. 1, т. 490.- С.2669-2670.
33. Siarczynski F. Wiadomosci historyczne i statystyczne o miescie Jaroslawiu. - S. 73.
34. Prochska A. Historia miasta Stryja.- S. 39.
35. Ossolineum.- 9690/III.- А.17, 23, 26, 36-37.

36. ЦДІАУЛ.- Ф 14, оп. 1, спр. 259.- С. 262.
37. Там само. - С.237.
38. Там само. - Т. 258.- С.158.
39. Wasacz M. Ruskie przelocze karpackie w czasach nowozytnych.- S.321-326.
40. AGZ.- 23. - S. 253-258.
41. Kuczera A. Samborszczynna; Niec J. Rzeszuwskie za sasow; Strzetelska-Grynbergowa Z. Staromiejskie ziemia i ludnosc; Papee F. Skole i Tucholszczynna; Pulnarowicz W. U zrudel Sanu, Stryja i Dniestru; Polcwiartek J. Osadnictwo...
42. Volumina legum. - Т. 3.- S. 855.
43. ЦДІАУЛ.- Ф. 13, оп.1, т.474.- С. 1273-1274.
44. Rybarski R. Kredyt i lichwa. - S.80.
45. ЦДІАУЛ.- Ф.159, оп.8, спр.607.- А.16-18.
46. Kuczera A. Samborszczynna. - S. 327.
47. ЦДІАУЛ.- Ф. 13, оп.1. т. 475.- С.1964.
48. Там само. - Ф. 14, оп.1, т. 258.- С.44.
49. Там само. - С. 69.
50. Там само. - С. 34,80
51. Tarnawski F. Ibid. S. 160.
52. Ibid. – S. 233
53. Ibid. - S. 242.
54. Lozinski W. Ibid.- Т. 1.- S. 110-111.
55. ЦДІАУЛ.- Ф. 13, оп. 1, т. 477.- С. 1981.
56. Lozinski W. Ibid.- S. 142.
57. ЦДІАУЛ.- Ф. 13, оп. 1, т. 566.- С. 2349-2438
58. Haur J. Oekonomika ziemianska generalna.- Krakow, 1675.
59. ЦДІАУЛ.- Ф.13, оп.1,т. 1075.- С.1891-1893.
60. Stadnicki A. O wsiach t.z. woloskich.- S.18.
61. ЦДІАУЛ.- Ф. 13, оп. 1, т.496.- С. 478-479.
62. Там само. - Т. 480.- С. 731-732.
63. Там само. - Т. 489.- С. 1120-1122.
64. Vol. leg. - Т. 2.- S. 28-31.
65. Ibid. – S. 483-23; t. 3. - S. 178; t. 4. - S. 394.
66. Sochaniewicz S. Wojtowstwa i soltystwa. - S. 147.
67. Stadnicki A. O bylych wybranictwach. - S. 101.
68. Vol. leg. - Т. 2. - S. 309.
69. Idid. - Т. 4.- S. 280; t. 5.- S. 212.
70. Papee F. Ibid. - S.67.
71. Kuczera A. Idid. - Т.1.- S. 421.
72. ЦДІАУЛ.- Ф. 13, оп.1, т. 487.- С. 34-35, 213-214, 318-320, 1065-1067.
73. Там само. - Т. 549.- С. 1994.
74. Там само. - Ф. 159, оп. 8, спр. 619.- А. 159.
75. Инкин В. Крестьяне. - С. 358.
76. Добрянський А. История епископов трех соединенных епархий.- Льв., 1893, период III.- С. I-II.

77. Жерела. - Т. 2.- С. 4, 121.
78. Похилевич Д.Л. Малоземельное и безземельное сельское население.- С. 31.
79. Гроссман Ю. Сокращение крестьянского землепользования.- С. 172-173.
80. Похилевич Д. Малоземельное и безземельное сельское население.- С.30; Гроссман Ю. Положение крестьян Лежайского староства.- С. 32.
81. Бойко І. Селянство України.- С. 141.
82. Гроссман Ю. Развитие отработочной ренты.- С. 94-99.
83. Жерела. - Т.2.- С. 15.
84. Инкин В. К вопросу об эволюции феодальной ренты.- С. 238.
85. Там само.- С. 230, 236, 241.
86. Kramarz W. Ludnosc Przemysla.- S. 30.
87. Ossolineum. - Спр. 5467.- С. 55, 57-58, 85.
88. Там само. - С. 69 – 93.
89. Инкин В. К вопросу об эволюции феодальной ренты.- С. 240.
90. Жерела. - Т. 2.- С. 7; Ossolineum. - Спр.5467.- С. 46-59.
91. Rutkowski J. Przbudowa wsi. - S. 92.
92. Prochaska A. Z przeszlosci Brzozowa. - S.57.
93. ЦДІАУЛ. - Ф. 13, оп.1, т. 1071.- С. 402-446.
94. Там само. - Ф. 181, оп.2, спр. 1771.- А. 2-5, 9-10, 108-110.
95. Там само. - Ф. 14, оп.1, т. 258.
96. Там само. - С. 43-44. Котівська жупа була відкрита на початку XVI ст. на землях шляхтичів Попелів. Оскільки право розробки надр мала лише королівська влада, то між нею й Попелем певний час точилася суперечка, в якій шляхтич зумів відстояти своє право на землю, однак за той час на його землі виросло промислове поселення, що вимагало відповідного місця під виробничі й житлові будинки, для випасу коней прасолів, забезпечення їх нічлігом, харчами та ін. Тому шляхтичу на вимогу адміністрації Самбірської економії довелося відступити частину села. Незабаром Котівська жупа висувається на перше місце серед соляних підприємств Самбірської економії за кількістю зваричів. Якщо на початку XVIII ст. в ній працювали 40 зваричів, то в 60 роках цього ж століття відмічено 42 зваричі, бондарів, ковалів, ткачів. Для обслуговування персоналу жупи й приїжджих була збудована корчма, винарня, різнична ятка, в якій можна було придбати м'ясо (Інкін В. Сільське суспільство Галицького Прикарпаття у XVI – XVIII ст.- Львів, 2004.- С. 62-63).
97. ЦДІАУЛ. - Ф. 181, оп. 2, спр.1771.- А. 2-5, 9-10.
98. Жерела. - Т. 2.- С. 131; Ossolineum.- Спр.5467.- С.66.
99. Инкин В. К вопросу об эволюции феодальной ренты.- С. 238-239.
100. Там само. - С. 240.
- 101.ЦДІАУК.- Ф. 749, оп.1, спр.12.-А.1-5; спр. 61.- А.1-4.
- 102.Ossolineum.- Спр.9553.- С. 68.
- 103.Rutkowski J. Przebudowa wsi.- S.94.
- 104.Мельничук Я. Зміни в аграрних відносинах в Сяніцькій землі.- С. 24.

- 105.Ossolineum.- Спр.9553.- С. 37.
- 106.Там само-. 60.
- 107.Жерела.- Т.2.- С.164.
- 108.Там само. - Т.1.- С.262; Ossolineum.- Спр. 9553.- С. 36, 60.
- 109.Namaczynska S. Kronika klesk.- S. 68.
- 110.ЦДІАУЛ.- Ф. 13, оп.1,т. 1071.- 402.
- 111.Там само. - Ф.14, оп.1, т.258.- С. 201, 202, 217; Ossolineum.- Спр. 9553.- 54, 56, 85.
- 112.ЦДІАУЛ.- Ф. 13, оп.1, т.485.- С.2242- 2269.
- 113.Burszta J. Handel magnacki i kupecki.- S.192.
- 114.ЦДІАУЛ.- Ф. 13, оп.1, т.474.- С.225.
- 115.Там само. - С. 225-227.
- 116.Komisya Samborska z r. 1698.- S. 354.
- 117.Ibid. – S. 355.

ЗАНЕПАД СЕЛА НА ПОЧАТКУ XVIII СТ.

1. Чинники занепаду

На початку XVIII ст. господарство Речі Посполитої, в тому числі й Галичини, понесло великі збитки, пов'язані з її участю в Північній війні, боротьбою за королівський трон та стихійними лихами, що торкнулися регіону. Територія Перемишльщини не стільки постраждала від військових дій, скільки від власних військ, що зимували або відпочивали в цих місцях, а ще більше від іноземних, які неодноразово переходили через неї та відбували постої. У свій час Ф. Енгельс досить влучно підмітив, що Польща для них була «заїжджим двором і корчмою, однак, як правило вони забували про оплату»¹.

Грабежі чужоземних військ, деморалізованих війною та внутрішніми міжусобицями власних солдат, постійно зростаючі протягом війни податки та численні різні побори в найбільшій мірі негативно позначилися на селянському господарстві.

Податки. Війна вимагала колосальних затрат на покриття військових розходів, в першу чергу на утримання постійно зростаючої армії. В мирний час армія Речі Посполитої нараховувала приблизно 18000 чол. (12 тис. в Короні і 6 тис. у Великому князівстві Литовському)². На Сандомирській раді в 1702 р. було прийнято рішення довести чисельність польової армії до 30000 чол.³, а на Люблінському сеймі в 1703 р. – до 36000 чол.⁴ Вальна рада 1710 р. ухвалила збільшити чисельність армії до 37680 чол.⁵

Ріст чисельності армії вимагав збільшення коштів на її утримання. Якщо в 1699 р. на це відводилося 2981500 зл., то вже на Сандомирській раді було ухвалено витрати в 5127927 зл.⁶, а на Люблінському сеймі – 9488357 зл.⁷ На Варшавській Вальній раді ця сума була доведена до 15449604 зл.⁸, тобто зросла більше, ніж в 5 разів.

Кошти на утримання армії скарб в основному черпав із податків, мит і різних поборів. Так, на Варшавській Вальній раді було прийняте рішення покривати витрати на армію за рахунок:

- гіберни з подвійними шітками;
- старої кварти;
- податку на купців;
- подимного;
- чопового і шеляжного;
- різних мит та поборів⁹.

Збільшення витрат на утримання армії спровокувало значне підвищення старих і запровадження нових, не практикованих до того, особливо мит і поборів.

Найдавнішим і сталим податком на утримання війська була «кварта» - четверта частина прибутків з королівщин. В дійсності вона складала п'яту

частину з видержавлених шляхтою королівських володінь, бо 3/5 йшло державцям, а 1/5 – на утримання їхньої адміністрації¹⁰.

В 1658 р. було запроваджено так звану «нову квартиру», що призначалася спеціально для забезпечення військ артилерією і не могла бути використана ні нащо інше¹¹. В 1702 р. Перемишльська земля заплатила 24866 зл. старій кварти і 21086 зл. – новій, тобто 45952 зл.¹² тільки одного військового збору.

У тісному зв'язку з квартию щодо призначення та об'єктів оподаткування була «гіберна», яка призначалася на утримання військ під час зимових постоїв¹³. Оскільки до ухвалення цього податку зимові постої польські війська відбували в королівських і духовних маєтках, то платити його повинні були, як зазначено в конституції 1649 р. саме вони (“*dobra stacjom podlegle*”)¹⁴. Якщо згідно з конституцією 1649 р. гіберна призначалася тимчасово, то конституція 1652 р. затвердила її як сталий податок¹⁵. Не підлягали обкладенню гіберною шляхетські маєтки, маєтки духовенства, що виникли внаслідок подарувань шляхти чи міського патріціату, а також столові володіння польських королів, тобто економії¹⁶.

Податковою одиницею гіберни в селах були лани, а в містах і містечках – господарства, тобто весь тягар гіберни падав на селян і міщан, які були єдиними платниками цього податку. Оскільки він займав провідне місце серед всіх податків на військові потреби, то це й зумовило його неодноразове підвищення уже протягом першого десятиріччя XVIII ст. Люблінський сейм 1703 р. ухвалив на потреби війни зі Швецією добавку до гіберни в 2 шостаки на кожному золотому, що складало 40% приросту до попередньої суми¹⁷. Якщо в 1685 р. Перемишльська земля тільки з королівщин-староств заплатила 53308 зл., то з двома шостаками ця сума склала уже 74632 зл.¹⁸.

Потреба казни в грошах, у зв'язку з ростом її заборгованості перед армією, штовхала на введення нових тимчасових поборів і надбавок до старих. В 1706-1707 рр. сама гібернова комісія ухвалила 3-грошову надбавку на кожен злотий гіберни, тобто збільшила її на 10%, а в 1709-1710 рр. була ухвалена 8-грошова набавка, що склало 26,66% від загальної суми¹⁹.

Не менш обтяжливим, особливо для низів суспільства був поголовний податок, що збирався з кожного дорослого члена родини. Як говорить сама назва «поголовне генеральне» розкладалося на всі верстви суспільства, однак не завжди рівномірно. Так на початку XVIII ст. нижчі верстви населення обкладалися ним в тричі більшому розмірі ніж вищі, що дозволяло казні відчутно збільшувати збори. Якщо в 1676 р. Перемишльська земля заплатила 38704 зл. генерального поголовного, то в 1717 р. - - 108457 зл., або майже втричі більше²⁰.

Крім поголовного генерального, збиралося поголовне з євреїв. Якщо у XVI ст. брали його від кожної особи дорослого населення, то з середини XVII ст. було встановлено 105000 зл. з єврейського населення Корони²¹. Ця сума розкладалася по кагалах керівництвом єврейської общини, що також служило причиною різних зловживань і перекладу основного тягару на бідніші верстви населення. Правда, протягом початку XVIII ст. цей податок утримувався на рівні 105000 зл.²²

До податків, за рахунок яких казна сподівалася покривати зростаючі розходи на утримання армії, належить ще і вибранецький податок, про що мова йшла вище. Оскільки вибранецьке військо уже не могло задовільнити вимоги тогочасної армії, то з 1727 р. платили по 100 зл. з кожного вибранецького лану.

Утримання армії покривалося також і за рахунок подимного податку. Правда, у XVIII ст. подимне практикувалося здебільшого на покриття «залежалих» сум для армії (заборгованостей). Так Вишенський сеймик у 1702 р. ухвалив 120 поборів подимного трьома ратами з 1 листопада 1702 р. до 31 жовтня 1703 р., по 40 поборів на кожну рату²³. Необхідно зазначити, що після цього цей податок більше не згадується.

Не менш важливим джерелом прибутків для державної казни були мита. Кінець XVII - початок XVIII ст. (точніше 1690-1717 рр.), на думку польського історика М. Нича, - період найбільшого наступу фіскальної політики в галузі мит²⁴. Поруч із старими митами, що практикувалися в другій половині XVII ст. і становили загалом із власних купців не менше 8% від вартості імпортованих і експортованих товарів, а з іноземних – 10%, було запроваджено ряд нових. Так, на Люблінському сеймі 1703 р. було ухвалено додаток до гіберни, який повинні були сплачувати купці з експортних і імпортованих товарів в розмірі 100000 зл., за винятком тих, які виробляли в Польщі сукно²⁵. Згідно з конституцією це повинен був бути окремий податок, але внаслідок розпорядження підскарбника він став ще одним 2-процентним митом з імпорту та експорту²⁶. Таким чином, на початку XVIII ст. польські купці з імпортованих товарів платили 8%, а з експортованих -10% від вартості товару, а іноземні – відповідно 10 і 12%.

Крім загальнодержавних мит, збиралося ще ряд місцевих – воєводських, старостинських, міських і приватних (на дорогах, мостах, переправах і т. д.). Так, на шляху з Дрогобича до Ярослава купець повинен був сплатити мито 174 рази²⁷. З одного купецького воза за переїзд через міст брали щонайменше 2 гроша, а за рік такі місцеві митниці давали по декілька сотень прибутку. Наприклад, прибуток Перемишльського староства від Стар'явської митниці на шляху із Самбора до Устрик складав на рік 200-250 зл.²⁸

Притому, часто мали місце різні зловживання. Наприклад, у 1742 р. на Самбірській митній коморі у купця Мошка Гершковича за несплату мита забрали 10 штук полотна, яке він віз до Гданська, в той час як мито з полотна, що доставлялося до Гданська, збирали лише на Нішавській митниці²⁹. Питання про зловживання митників неодноразово піднімалися на Вишенському сеймику, однак його рішення не мали дійового впливу.

У 1710 р. було ухвалено рішення про сплату від кожного вола, що продавався за кордон по битому талеру, або 6 тинфів³⁰. Тоді ж було впроваджено мито від убою худоби в містах, містечках і селах усіх форм власності, за винятком шляхетських дворів, у яких убивали худобу на власні потреби. Застерігалось, щоб різники під цим приводом не намагалися уникнути сплати мита під загрозою конфіскації товару. Указувалась і

величина мита: за вола – 3 зл., корови і ялівки – 2 зл., відкормленого вепра – 2 зл, худого – 1 зл., теля – 15 грошей, барана – 12 гр., ягня – 6 грошей³¹.

Митні побори відбивалися не лише на виробниках товарів, купцях, але й на споживачах, оскільки, особливо купці намагалися компенсувати свої витрати підвищенням цін на товари. В найбільшій мірі на споживачах відбивалося чопове та шеляжне, що збиралися з вироблених і реалізованих напоїв.

В 1703 р. Сейм ухвалив на 2 роки подвійне шеляжне, тобто замість 10 шеляга стали збирати 4-й шеляг³². В перші два десятиріччя з Перемишльщини збирали 30000 зл. чопового податку, звичайного шеляжного 40000 зл., а з 1707 р., після утвердження на Вишенському сеймику подвійного шеляжного – по 80000 зл.³³ Із звіту адміністратора шеляжного видно, що Перемишльщина в 1707 р. разом із «квітовим» і «рукавичним» (надбавками для збирачів податків) заплатила 97987 зл. і 15 грошей³⁴.

Збільшення чопового та шеляжного призвело до зростання цін на спиртні напої, зниження їх якості, вживання реалізаторами менших мірок та інших зловживань, що в найбільшій мірі відбилося на споживачах.

На початку XVIII ст. вдавалися також до збору рідковживаних податків із споживачів паперу та тютюну³⁵. На Люблінському сеймі в 1703 р. було запроваджено непрacticований до цього «коловий податок», який збирався з водяних млинових коліс на великих ріках в містах і містечках по два битих талери; від кіл на рудниках, фольошах, папірнях, тартаках, а також від вітряних кіл, волових і кінних (тобто кератів), водяних млинових кіл на малих ріках і ставках – по одному битому талеру не залежно від типу власності³⁶.

В 1714 р. на Вишенському сеймику для сплати боргів перед армією було запроваджено податок з єврейської челяді: від винокурів – по битому талеру, а від парубків, пастухів і кухарок – по 4 зл.³⁷

Виснажене постійними поборами населення не мало можливості вчасно сплачувати всі податки, тому часто до населених пунктів, які не сплачували в установлені терміни податки, направлялися війська з метою насильного їх стягнення. В таких випадках при відсутності грошей у платників податків забирали речі, які могли б їх компенсувати, до того ж мешканці змушені були утримувати війська, що часто набагато перевищувало величину податків. Наприклад, в селах Братківці та Буди, біля м. Стрия, хоругва великого коронного гетьмана, вибираючи гіберну з 21 вересня 1704 р по 30 березня 1705 р. збрала податку і пограбувала селян на 15899 зл. 16 грошей, в той час як обом селам належало сплатити гіберни з подвійними шостаками 3966 зл. 16 грошей³⁸. Отже збитки, нанесені військами обійшлися мешканцям сіл в 11933 зл., тобто в 3 рази більше, ніж сам податок, що, звичайно, змушувало населення сплачувати податки, щоб не допустити насильного його збору військами. Аналогічних прикладів можна привести безліч, їх подають не тільки матеріали ревізії 1711 р., але й, як у даному випадку, гродські книги, до яких вони заносилися як скарги із сподіванням, що заподіяні збитки будуть відшкодовані, а винні в злодіяннях будуть покарані.

Таким чином, перші два десятиріччя XVIII ст. в Речі Посполитій стали періодом різкого підвищення старих податків та митних зборів, запровадження нових, тягар яких в найбільшій мірі лягав на плечі селян та міських низів.

Б. Військові грабежі

Не менших втрат зазнало населення, як свідчить приведений вище приклад збору гіберни в селах Братківці і Буди, на початку XVIII ст. від постоїв та переходів чужих і своїх військ. Хоча Перемишльщина не була місцем великих військових баталій, однак стала ареною безчисленних переходів і постоїв не тільки своїх, але й чужих військ.

Уже в 1698 р. Перемишльська земля стала об'єктом пограбування саксонських військ, що направлялися під Кам'янець-Подільський проти турків. Саксонці вели себе не як союзники, а як справжні загарбники: забирали зерно з комор, випасали поля, брали продуктивну і робочу худобу та різні домашні речі. Наприклад, в с. Замех, майорату Замойських, вони завдали селянам збитків на 2544 зл.³⁹ Села Ляшки, Мостиського староства, і Радава, ярославських єзуїтів, як свідчить ревізія 1711 р. були ними «внівеч спустошені»⁴⁰. На підставі внесених до ревізії 1711 р. скарг витікає, що в найбільшій мірі від саксонців потерпіли королівщини та маєтки майорату Замойських.

Якщо грабежі саксонців в 1698-1702 рр. носили епізодичний характер, то вже з 1702 р. й до 1718 р. Перемишльщина стає об'єктом щорічного грабежу як чужих, так і своїх військ не тільки під час постоїв, але й під час переходів.

Напад Швеції на Польщу змусив польське командування перекинути свої війська з Правобережної України, де вони вели боротьбу з повстанцями С.Палія, до Малопольщі, щоб зупинити просування шведів до Варшави. Тому влітку 1702 р. коронні війська через Руське воєводство стали стягуватися під Краків, розташувались частково в північно-західній частині Перемишльщини⁴¹. Восени під натиском шведської армії польські війська покинули зайняті позиції і відійшли в напрямку до Львова, а північно-західна частина Перемишльщини була зайнята шведськими військами генерала Стенбока⁴². Від їх перебування наприкінці 1702 – на початку 1703 рр. на території Руського воєводства населення понесло величезні втрати. Найбільше постраждали маєтки коронного гетьмана Є. Любомирського Ряшівський (Жешівський) повіт, оскільки генерал намагався примусити гетьмана залишити польського короля Августа II і перейти на бік шведів. 17 листопада генерал зайняв м. Ряшів, а його 6000-й корпус розійшовся по навколишніх селах і став грабувати населення. Так, с. Півода заплатило шведам 2400 зл. контрибуції, с. Кільне – 2300 зл., а с. Потік – 6000 тинфів⁴³. Подібна картина мала місце в інших селах. Всього з Руського воєводства Стенбок взяв грошми 60000 талерів, дорогоцінностями на 30000 талерів, 15000 локтів сукна на мундири солдатам, не враховуючи білизни та інших домашніх речей⁴⁴.

Крім контрибуції, шведи спалили велику кількість будинків, вирубали чимало садів, забрали провіант і худобу, через що незадовго «запанував на пограбованих ними територіях голод»⁴⁵. Найбільш зруйнованими з маєтків Любомирського були м. Ряшів, села Глогів, Блажова, а також села Лука і Богухвала – родичів гетьмана. Із Ряшівщини шведи просувалися на Замость – Люблін, позначивши свій шлях відчутними спустошеннями⁴⁶.

Після відступу шведів, навесні 1703 р на Перемишльщину повернулися коронні та саксонські війська, які, мстячи прибічникам Карла XII, спустошували їхні маєтки. Найбільше від них потерпіли володіння Браніцьких⁴⁷. З обранням польським королем Ст. Ліщинського, шведська армія, ганяючись за Августом II, в серпні 1704 р. знову вступила на територію Перемишльської землі⁴⁸. Після недовгого постою під Ярославом, шведи через містечко Краківець направилися до Львова. Хоча вони вважали себе союзниками Польщі, проте грабували населення не менше, ніж в 1702-1703 рр. Наприклад в с. Монастир, під м. Ярославом, вони забрали з поля і комор зерна на 3000 зл.⁴⁹, а в с. Ляшки, де зупинилися на ночівлю, «залишили людей лише в одних сорочках»⁵⁰. Восени 1704 р. шведська армія просувалася із Львова через Замостя під Варшаву, грабуючи знову населення Перемишльської землі⁵¹. Взимку сюди повернулися коронні війська та саксонці⁵². Частково понесла втрати Перемишльщина від шведів навесні 1705 р., коли в районах Кракова перебували війська генерала Стенбока⁵³, а вже восени цього року в Руському воєводстві, в тому числі й Перемишльській землі, на зимові постої були розквартировані коронні та саксонські війська. Хоча їм було строго заборонено самовільно і без оплати брати провіант для себе і коней⁵⁴, однак на ці заборони мало хто зважав.

У 1706 р. плондрували Перемишльщину, крім власних і саксонських військ, ще й союзні російські війська, що направилися в район м. Сандомира, а частина з них навіть і відбувала в північно-західній частині зимові постої⁵⁵. Переходами та постоями завдавали збитків містам і селам Перемишльщини ці ж війська і протягом 1707-1708 рр. Навесні 1709 р. на її територію знову вторглися війська шведського генерала Краса (біля 8000 чол.) та Ст. Ліщинського (біля 4000 чол.). Просувалися вони через Руське воєводство під Полтаву. Їм також було доручено розгромити коронну армію, розквартировану в східних районах Руського воєводства і на Поділлі⁵⁶.

Довідавшись про поразку Карла XII під Полтавою, війська Ліщинського та Краса під натиском коронних і російських військ відійшли у глиб Польщі, руйнуючи в найбільшій мірі володіння противників Ліщинського. Найбільших збитків було завдано маєткам Любомирських⁵⁷ та Самбірській економії⁵⁸. Вслід за ними просувалися коронні та російські війська, які з осені 1709 й до весни 1711 року були розквартировані тут на постої. Якщо коронні війська в основному квартирували в королівських і духовних маєтках, то російські війська здебільшого займали приватні володіння. Так, в селі Ляшки Муровані, магнатів Мнішків, російський генерал Мелін, стоячи з військами протягом 8 тижнів, на їх утримання безплатно з фільваркових і селянських комор забрав велику кількість зерна, 40 пар волів, дорогоцінні

вироби в замку, солдати поспускали панські стави та виловили в них всю рибу, селян змушували обслуговувати війська, перешкоджаючи таким чином проведенню польових робіт. Заподіяні збитки складали декілька тисяч злотих⁵⁹.

У 1712 р., крім відбування постоїв коронним військом, Перемишльська земля була пограбована солдатами корпусу генерала Грудзинського (біля 4000 чол.), направленими з Молдавії до Польщі шведським королем Карлом XII на підтримку Ст. Ліщинського⁶⁰.

В липні 1713 р. для зміцнення оборони країни від можливого нападу з боку Туреччини, польський король Август II вводить до Польщі 26-тисячну саксонську армію, яка немов сарана розсіялася по її території, в тому числі й по Перемишльщині, й перебувала тут до осені 1715 р.⁶¹ Утримувалася вона повністю за рахунок місцевого населення. Спочатку саксонці збирали «контрибуцію» натурою: 20 горців житньої муки, 6 горців гороху, 6 фунтів масла або 10 фунтів сала з одного диму. З 30 димів одного вола або 10 баранів, з 4 димів віз сіна для коней, з одного диму 40 горців вівса або 20 горців жита і 10 снопів соломи на січку⁶². Оскільки 1713 р. видався неурожайним і вибирати натурою контрибуцію було трудно, то її замінили грошима. Розмір її для різних місцевостей був неоднаковим. В середньому складав 25 тинфів (31,66 зл.) з одного диму⁶³. До того ж саксонці примушували населення сплачувати контрибуцію «доброю монетою» (талерами, червоними золотими та дрібною срібною монетою)⁶⁴.

Оскільки самі саксонці збирали продукти та гроші на їх утримання, то вони часто вдавалися до порушення встановлених норм. Особливо дорого обходилося утримання саксонських військ у неврожайні роки, оскільки ті змушували селян продавати запаси зерна, а то й забирали його насильно, що позбавляло селян не тільки посівного фонду, але й запасів на харчування. Тому не дивно, що шляхта Руського воєводства неодноразово піднімала на Вишенському сеймику питання про вивід саксонських військ. Під тиском шляхти та в зв'язку із голодом у 1714 р. Август II змушений був восени цього року вивести із Польщі понад 10000 чоловік саксонської армії⁶⁵, що оживило опозиційні настрої шляхти, яка перейшла до відкритої війни проти саксонців. Перші відкриті сутички між шляхтою Руського воєводства і саксонцями відносяться до 1715 р. Після усунення з посади маршалка Руського воєводства прихильника саксонців Фредра та обрання на його місце шляхтича Ростовського, що належав до антисаксонської орієнтації, розгорнулася боротьба за звільнення воєводства від саксонців. До Ярослава, де знаходилася головна квартира саксонців, було вислано декілька сотень солдат, які атакували їх і стали поступово витісняти з воєводства. І коли в листопаді 1715 р. в Тарнограді, в північній частині Перемишльської землі зібралася конфедерація Руського та малопольських воєводств, то майже вся Перемишльська земля була вже звільнена від саксонців⁶⁶.

Проти конфедератів були кинуті саксонські війська генерала Флемінга. Просуваючись до Львова, саксонці нещадно грабували на своєму шляху,

особливо маєтки шляхти-конфедератів. В свою чергу конфедерати таким же чином поступали з маєтками прихильників Августа II⁶⁷.

З часу організації Тарноградської конфедерації і створення конфедератських загонів Перемишльська земля була змушена платити різні побори на їх утримання. Так, в 1716 р. видержавлені королівщини Перемишльської землі були зобов'язані сплатити 2624 зл. 12 грошей старої кварти і таку ж суму нової на утримання армії конфедератів⁶⁸.

Боротьба між конфедератами і Августом II спричинилася до втручання у справу Польщі Росії, яка направила на підтримку короля свої війська. У 1717 р. в Руському воєводстві, у тому числі й на Перемишльщині, було розквартировано 4 російських полки, для яких разом зі штабом визначили 9024 «порції», тобто по 16 порцій на один дим видержавлених королівщин, оскільки столові володіння короля (Самбірська економія) звільнялася від утримання російських військ повністю, а володіння духовенства частково⁶⁹. Крім того, Перемишльська земля, як і інші території Речі Посполитої на початку XVIII ст. була об'єктом грабежів різних свавільних військ, які під час переходів і постоїв віднімали «останній кусок хліба у розореного населення»⁷⁰. Особливо у цьому відношенні відзначився загін Єжи Любомирського, люди якого під час перебування в селах Маркова і Білобоки, магнатів Корняктів, побили орендатора⁷¹.

Наведені вище факти свідчать, що протягом перших двох десятиріч XVIII ст. Перемишльська земля утримувала не лише власні війська, але й армії чужих держав. Найбільш тривалий час перебували на її території саксонці. За роки Північної війни Руське воєводство було основним місцем зимових постоїв для польських військ. Не одержуючи регулярно платні за службу, деморалізовані боротьбою за владу між Августом II і Ст. Ліщинським коронні війська вдавалися до грабежів так же часто, як і чужоземні. І хоча центральна влада і керівництво військами неодноразово зверталися до військ із закликами дотримуватися порядку, деморалізовані солдати та молодші офіцери слабо реагували на ці заклики. Зваживши на те, що магнати і шляхта всякими шляхами добивалися звільнення своїх маєтків від постоїв і грабежів, особливо власних військ, то стає зрозумілим, що основний їх тягар припадав на володіння польських королів. Однак багато численні скарги, занесені до гродських книг, матеріали ревізій свідчать, що й захищені універсалами шляхетські маєтки не були гарантовані від пограбувань своїми військами. Так, у 1710 р. шляхетське с. Усова було пограбоване настільки власними військами, що селяни не мали чим засіяти землю і не відбували жодних повинностей на користь двору⁷². Панцирна хоругва Ваповського в 1705 р., відбуваючи постої в с. Вишатичах, Перемишльського староства, на 90 коней вибрала готівкою 3400 зл. та різними продуктами на 7555 зл.⁷³ До того ж збирачі взяли ще на 3 дні вперед 1117 зл. 20 гр., квітового і рукавичного на 1400 зл., спиртних напоїв – на 395 зл. та просто пограбували селян на суму 1303 зл. 14 гр., що разом склало 15171 зл. 4 гр.⁷⁴ Внаслідок чого село залишило 63 «господарі» і коли на

постій прийшла нова хоругва, то селян “так мало залишилося в селі й настільки вони були розорені, що не могли забезпечити її провіантом”⁷⁵.

В селах Довгів, Головському і Зубриці, Ф. Нагуєвського, хоругва Калиновського протягом зими 1712 р. на 120 коней вибрала готівкою 3700 зл., 1200 півмірків вівса, 240 возів сіна, 240 півмірків жита, 240 півмірків ячменю, 60 полців сала, 100 кіп ковбаси, 120 діжок масла, 120 кіп яєць, 240 горців олії, сторожового 4000 зл., гіберни 1200 зл., депутатам видали 600 зл., на напої – 600 зл., не враховуючи молока та ярини. Загальна сума витрат, як свідчить подана до гродського суду скарга, складала 22740 зл.⁷⁵ Звичайно, що в таких скаргах можуть мати місце й певні перебільшення, але якщо врахувати, що в цих селах війська відбували постої з 1709 до 1716 р. щорічно, то не важко уявити, які втрати понесли селяни за цих 7 років.

Не менш обтяжливими для населення були й переходи військ, особливо чужих. До того ж через один і той же населений пункт за короткий період часу могло пройти й декілька десятків військових одиниць, які не тільки розташовувались на нічліг, але й відбували постої протягом певного часу, то можна уявити завдані йому втрати. Наприклад, через містечко Тарноград, майорату Замойських, з 8 лютого 1714 р. по 20 березня 1715 р. пройшли та відбували короточасні постої 34 військових об'єднання, спричинивши збитків на 4109 зл. 11 грошей⁷⁶. Подібних фактів із Перемишльських гродських книг та ревізій можна навести безліч. Інколи мешканці намагалися відкупитися від нічлігів та короточасних постоїв військ. Так, орендатор Шуминської жупи, магнатів Мнішків, заплатив один битий талер і дав 7 горців горілки, а зваричі дали 12 зл. холмському підкоморію, щоб не зупинявся на нічліг зі своєю хоругвою в с. Шумині⁷⁷.

Інколи шляхта, відкупуваючись від короточасних постоїв та нічлігів військ, скеровувала їх до своїх сусідів, з якими перебувала в недружелюбних стосунках. Так, за наравою шляхтича М.Морського в с. Лопушанці Великій у 1713 р. стала на нічліг гусарська хоругва Августа II і спричинила збитків на 2500 зл.⁷⁸ Протести шляхтича Садовського із с. Росохи свідчать, що шляхтич Терлецький із сусіднього с. Терло 4 рази направляв до його маєтків різні хоругви, які грабували не лише селян, але й шляхтичів. Найбільших збитків завдала хоругва Радзивіла (канцлера Великого князівства Литовського), яка не тільки знущалася над населенням, але й декількох шляхтичів забрала із собою⁷⁹.

В результаті переходів і постоїв військ населення зазнавало величезних збитків. Так, с. Замех, майорату Замойських, з 1698 по 1702 р. від чужих і своїх військ зазнало втрат на 160773 зл., а містечко Тарноград з 1686 по 1712 р. - на 246186 зл. 20 гр.⁸⁰ В найбільшій мірі від військ несли збитки селяни, в яких війська забирали не лише продукти харчування, корм для худоби, але й робочу та продуктивну худобу. Наприклад, в сс. Довге, Головське і Зубриця, поблизу м. Дрогобича, різні війська «випасли на полі зерно, із комор забрали із собою, забрали курей, гусей, свиней, овець, а також волів для возів» на загальну суму близько 10000 зл.⁸¹ Пограбування військами продуктів та фуражу для худоби, позбавляло селян не лише посівного матеріалу, але й

необхідних запасів для харчування та годівлі худоби. Так, після пограбування солдатами дивізії Белзького старости в 1716 р. сіл Чаплі, Гуменець, Павлівка і Волиця, Чаплинського ключа, біля м. Хирова, під весну «загинуло багато рогатої худоби і коней, бо не було чим годувати, а навесні не було чим орати...»⁸²

Реєстри шкод спричинених військами свідчать, що подекуди втрати селян в продуктивній і робочій худобі були досить відчутними. Так, дивізія гетьмана Великого князівства Литовського Огінського взяла в с. Озомля 43 штуки худоби⁸³, а в Медицькому ключі шведські війська взяли біля 500 штук різної худоби, в тому числі з невеличкого села Гуциське – біля 100 штук, розоривши «вщент населення»⁸⁴. Матеріали ревізії 1711 р. та реєстри шкод засвідчують, що після таких грабежів селяни не мали чим обробляти ні фільваркових, ні своїх земель. Наприклад, селяни с. Немисловичі, магнатів Любомирських, після постою шведів у 1709 р. «залишилися без тягла і насіння, а тому не сіяли нічого, крім гречки на зимовому парі, з якої не було «врожаю, крім соломи»⁸⁵. Оскільки найбільшу цінність для солдат складали гроші, то при грабежах солдати їх шукали всюди, де тільки вони могли бути заховані: в подушках і пиринах, під помостами комор і т.д. Підозрюючи, що населення не бажає признаватися в наявності грошей вдавалися до катувань, які інколи мали смертельний кінець⁸⁶. Били й калічили солдати навіть і безвинних дітей, що переконливо свідчить про нелюдське їх поводження з беззахисним населенням.

Брали солдати не лише гроші, але й взуття та одяг, як чоловічий, так і жіночий, хатнє начиння та сільськогосподарський реманент. Все це вони часто, як відмічав Я. Рутковський, збували на найближчих торгах⁸⁷, отримуючи відповідні гроші. Подекуди солдати розбирали на дрова й спалювали не лише господарські будівлі, але й хати. Наприклад, в с. Бандрів, Стар'явської країни, через необережне поводження з вогнем солдат гусарської хоругви великого коронного гетьмана під час постою в 1704 р. згоріло 4 кметівських будівлі з усіма домашніми речами, а також і худобою, а в с. Кільне війська генерала Краса спалили 3 селянських будинки зі всім майном⁸⁸.

Таким чином, після постоїв, переходів не тільки чужих, але й своїх військ селянин нерідко залишався без грошей, зерна на посів, продуктів харчування, продуктивної і робочої худоби, сільськогосподарського реманенту та домашнього начиння, але й без житла.

Грабежі й мародерства військ спричиняли подальше розорення села, в наслідок чого селяни «не були спроможні відбувати повинності ні на користь пана, ні на користь держави»⁸⁹. В багатьох селах селяни, не маючи змоги сплатити військові контрибуції, покидали села. Так, с. Медику через знущання та пограбування солдатами хоругви М. Гідинського під час зимового постою в 1704-1705 рр. багато селян покинули, а ті, що залишилися були настільки розорені, що «двір з них не мав ніякої користі»⁹⁰. Ревізори зазначають, що с. Тарнавець після солдатських грабежів покинуло 50 селян з дружинами й дітьми⁹¹. Подібних прикладів чимало знаходимо в матеріалах

ревізії 1711 р. Так, с. Нанова, Перемишльського староства, за повідомленнями ревізорів було зовсім розорене («*tota desolata*») й жодного підданого в ньому не залишилося⁹². Повністю опустіло й село Рудавка (Смільник) цього ж староства⁹³. В с. Хомовичі колись було 12 чвертей осілих, а тепер «немає жодного кметя, бо через податки зубожіли і покинули село; залишилося в селі 4 загородники, що по два дні на тиждень відбувають панщину, а 3 знаходяться на дворовій службі і роблять, що їм прикажуть»⁹⁴. Подібних прикладів ревізори подають безліч.

Таким чином, протягом перших двох десятиріч XVIII ст. Перемишльська земля, як і інші території Руського воєводства, була місцем відбування постоїв, частих переходів як своїх, так і чужих військ, що в найбільшій мірі відбилося на становищі основних виробників феодального суспільства і спричинилося до запустіння цілих сіл.

В. Стихійні лиха

Крім спричинених військами розорень, галицьке село зазнало чимало збитків на початку XVIII ст. і від стихійних лих, що мали місце в регіоні. Чи не найбільше дошкуляли зливи, градобиття та зв'язані з ними виливи місцевих гірських річок, котрі на своєму шляху не лише знищували посіви, але й руйнували стави, млини, тартаки, фолюші, а подекуди й господарські та житлові будівлі, спричиняли загибель людей і худоби. Нерідко навідувала край і сарана, знищуючи посіви.

В 1700 р. південно-східна частина Перемишльщини понесла великі втрати від виливу р. Дністер. Він був настільки великим, що вода несла не тільки «затонулу худобу, людські тіла, але й будівлі»⁹⁵. На долішньому передмісті Самбора повинь зруйнувала два млини⁹⁶. У 1701-1702 рр. більша частина території Перемишльської землі зазнала втрат від градобиття, тривалих дощів та виливів рік⁹⁷. Великі збитки понесла територія від перелічених стихійних лих в 1711-1713 рр. Так, в с. Брилінцях в 1711 р. повинь знесла зібране й складене в копнах неподалік від ріки збіжжя, не зібране замулила як фільваркове, так і селянське (на 130 кіп), замулила луки й огороди, знесла 4 хати, а після повені налетіла ще сарана, котрої було «на лікоть від землі»; урожай, що зберігся після повені, - «попсувала і поїла». Селяни від урожаю «не мали жодного пожитку»⁹⁸. В цьому ж році південно-східна частина землі постраждала від виливу 23 липня р. Стрий. Так, в с. Довгому вода замулила біля 2000 кіп панського і селянського урожаю, забрала 2 хати, а 60 – залила, замулила огороди, а також прорила нове русло, загрожуючи затопленням селянських хат. Подібні шкоди були спричинені цією ж повинню і в селах Кропивники, Ясениці Масьовій, а в Ластівках – ще й затонуло 2 селянина⁹⁹. Дощовим видався і наступний 1714 р. Дощі не дозволи зібрати увесь урожай, що спричинило дорожнечу на сільськогосподарські продукти та вироби. В інвентарному описі с. Рожнялів зазначається, що повинь не тільки викликала подорожання сільськогосподарських продуктів, але й голод¹⁰⁰. Е. Отвіновський відмічав,

що в деяких місцях населення «з листя липи та ліщини виготовляло муку на галушки»¹⁰¹. В інвентарному описі цього ж с. Рожнялів зазначається, що селяни «не мали чим ні худобу зимувати, ні самі харчуватися»¹⁰².

Про голод, спричинений стихійними лихами в 1713-1714 рр., та смертність, у зв'язку з ним, свідчить рішення сеймику Руського воєводства від 14 вересня 1714 р. В ньому місцева шляхта вимагала звільнення від утримування саксонських військ, «бо не лише через неврожай минулого, але й нинішнього року... люди пухнуть і вмирають з голоду»¹⁰³.

Збитки від граду в 1716 р. послужили підставою для зменшення податків міщан Судової Вишні та селян с. Борятин¹⁰⁴. Про величину цих збитків до певної міри можна зробити висновки на підставі реєстру шкод, спричинених селам Лопушниці Великій і Загір'ю, в яких град вибив зерно на полі, огороди і пасовища, а вода замулила поля і огороди настільки, що й «сліду жодного немає, де були посіви»¹⁰⁵. Порівняно менше прикарпатське село несло збитки від засухи. За вказаний період лише 1707 і 1708 рр. були засушливими: «посіяне пізно зерно зовсім не посходило».

Зато набагато більше втрат, особливо мешканці міст, за вказаний період, понесли від стихійних пожеж. Згідно різного виду джерел за перших два десятиріччя від пожеж постраждали наступні міста: в 1701 р. - Ярослав, Сенява, Ряшів; в 1702 – Старий Самбір; в 1705 і 1706 рр. – Самбір (згоріло 102 будинки, міська ратуша і 3 вежі на міських валах, два фільварки на передмістях); в 1706 р. – Пшеворськ і Радимо; в 1707 р. - Радимно і Ряшів; в 1710 р. – Стрий; 1712 і 1713 рр. – Старий Самбір, в останньому році - Кривча «зовсім згоріла»¹⁰⁶; в 1714 р. – в місті й на передмістях Старої Солі пожежа зруйнувала 47 будинків, солодовню, два двори, 3 жупних вежі з чанами й сіллю, 3 керати і заготовлені для солеварень дрова (на 200000 зл.)¹⁰⁷. Порівняно менше подають джерела відомостей про пожежі в селах. Окремі з них дають підстави стверджувати, що втрати там були також чималі. Так, в ревізії 1711 р. зазначається, що в с. Біличі в 1709 р. пожежа знищила 28 господарств зі стодами, зерном і худобою, а в сусідньому с. Волошинові ревізори застали 33 «пустих пляци»¹⁰⁸.

Виснажене державними податками, військовими грабежами та різними стихійними лихами, голодне, нерідко й без житла як міське, так і сільське населення (останнє можливо в меншій мірі) страждало від епідемій, що здебільшого заносилися сюди військами. На підставі численних джерел напрошується висновок, що найбільше жертв забрала епідемія 1705-1706 рр., занесена до Руського воєводства наприкінці 1704 р. з Волині¹⁰⁹. Масового характеру на Перемишльщині вона набрала в серпні 1705 – лютому 1706 рр. Найбільші втрати від неї відмічено в містах Ярославі та Самборі. В останньому від неї потерпіло 263 родини¹¹⁰, а в Сеняві – біля 1000 чоловік¹¹¹. Її поширення в селах було не менш трагічним. Так, в с. Жолині постраждало 27 родин, з яких в живих залишилися лише двоє дорослих і двоє дітей, а з 19 родин с. Морозовичі не вижило жодної особи¹¹². Нова епідемія відмічена в 1710-1711 рр. Під час її поширення постраждали як міста, так і села. Наприклад, в с. Лінина померло 112 чол., а в с. Стрілки – 30 родин¹¹³.

Поруч з епідеміями, мали місце й епізоотії. Найбільші втрати понесла Перемишльщина від падежу худоби в 1713-1714 рр. Ревізія 1711-1714 рр. відмічає, що з 421 села Міжсянсько-Дністрянської частини падіж худоби мав місце в 172. В 39 селах втрати складали сотні штук продуктивної і робочої худоби, а в 17 - селяни залишилися зовсім без худоби¹¹⁴.

Названі вище фактори спричинилися до масових втеч селян з Перемишльщини на початку XVIII ст. в інші райони України та за її межі. Матеріали Вишенського сеймику, ревізії дозволяють стверджувати, що найбільш масові втечі припадають на 1699-1701 і 1713-1715 рр. Польський дослідник Й. Буршта підрахував, що за 8 років (1710-1718) із Сенявського і Олещицького ключів магнатів Сенявських (16 сіл) втекло 537 селянських родин¹¹⁵. В 1714 р. шляхта Руського воєводства на сеймику у Вишні змушена була константувати, що селяни, не маючи «змоги не тільки нести на своїх плечах військові тягарі, але й чим прокормити себе... покидають оселі, відправляючись цілими громадами за Дністер, на Волощину... Залишені втікачами місця нагадують Трою»¹¹⁶. Певні висновки про стан запустіння населених пунктів Прикарпаття можна зробити на підставі відомостей про пусті будинки й пляци в містечках Перемишльщини за матеріалами ревізії 1711-1713 рр.(табл.8)

Таблиця 8

Пусті будинки й пляци в Перемишльській землі в 1711-1713 рр.¹¹⁷

№ п/п	Міста і містечка	Кількість будинків заселених пустих	Кількість пустих пляців
----------	---------------------	--	----------------------------

1. Бірча 45 11 10
  2. Вишня 49 6 28
  3. Гусаків 66 - 3
  4. Доброміль 97 - 39
  5. Краківець 91 36 31
  6. Крукеничі 52 7 9
  7. Крешів 47 20 21
  8. Нове місто 54 - 37
  9. Нижанковичі 93 51 52
  10. Мостиська 84 1 50
  11. Риботичі 84 4 6
  12. Самбір 202 15 141
  13. Сенява 78 - 22
  14. Станіславів 35 10 -
  15. Старий Самбір 47 20 52
  16. Стара Сіль 78 13 21
  17. Фельштин 43 10 29
  18. Хирів 60 28 6
- Р а з о м 1305 231 557

Таблиця свідчить, що у 18 містах і містечках Перемишльської землі в першій половині другого десятиріччя XVIII ст. пустувало біля 15% наявних

будинків і майже 27% пляців, що разом складало близько 37,7% усіх міських будівель, які були заселені до руїни. Все це дає підстави стверджувати, що на початку XVIII ст. населені пункти регіону, в результаті збільшення старих та введення нових податків на утримання військ, пограбувань, спричинених не лише чужими, але й своїми військами, а також збитків від стихійних лих понесли великі втрати, котрі відчутно поглибили спричинене посиленням феодального гніту розорення галицького села та відтік з регіону населення.

2. Селянські господарства

Як уже зазначалося, за майновим станом і виробничими функціями галицьке село уже наприкінці XVII ст. було досить диференційоване. Найбільш характерними категоріями селянських господарств були: кметі, загородники та халупники, які відрізнялися не тільки величиною земельного наділу, забезпеченням робочою худобою та нормами повинностей на користь панського двору. Крім них в селі проживали й безземельні та бездомні селяни – комірники. Відмінності між цими категоріями селян в найбільшій мірі дозволяють оцінити соціально-економічний стан галицького села на початку XVIII ст.

Найбільш узагальнюючу, хоча й не зовсім остаточну, характеристику селянських господарств регіону на початку другого десятиріччя XVIII ст. можна зробити на підставі матеріалів ревізії 1711-1714 рр. Правда, ревізори не в усіх селах зазначають категорії селянських господарств. Із 431 села Міжсянсько-Дністрянської частини в 142 усіх форм феодальної власності (королівських, шляхетських, церковних) ревізорами було враховано 3904 селянських господарства, серед яких кметі склали 1870 (47,9%), загородники – 1358 (34,7%), халупники – 676 (17,4%). Близьке до цього співвідношення категорій селян подають і матеріали інвентарних описів 32 сіл за 1710-1719 рр. Із 1213 господарств кметі склали 551 (45,5%), загородники – 456 (38,3%), халупники – 197 (16,2%). Отже, незважаючи на різні види джерел, картина щодо категорій господарств була досить близькою. Розбіжності щодо кількості загородників можуть бути виправдані тим, що інвентарями в основному були охоплені приватні володіння, в яких відмічається значно більша диференціація господарств в порівнянні з королівськими. В цілому як матеріали ревізій, так і інвентарів свідчать про подальший ріст в селі бідніших категорій селянських господарств. Цей процес більш наочно можна простежити на матеріалах інвентарних описів маєтків магнатів Цетнерів, поблизу м. Добромиля. Згідно з інвентарними описами 1682-1702 рр. в 6 селах магнатів числилося 328 господарств, з яких 27 (8,2%) склали загородники і халупники. В 1718 р. в цих же селах із 365 господарств 40 приходилося на загородників і халупників, а 8 – на комірників, тобто разом вони склали трохи більше 13,1%. Таким чином, кількість бідніших господарств збільшилася під кінець другого десятиріччя майже на 5%¹¹⁸.

Кметі

Кметі складали найбільш економічно спроможну категорію селянських господарств. Польські економісти XVI - XVII ст. вважали, що кметь – основна опора феодального господарства¹¹⁹. Вони рекомендували сприяти тому, щоб кметь був забезпечений достатньою кількістю робочої худоби, добрим інвентарем для обробки землі, збирання врожаю, рубки лісу, транспортом та іншими необхідними інструментами без чого він «як пану, так і собі робити не зможе»¹²⁰. Загалом землевласники в цілому намагалися на той час дотримуватися цих рекомендацій. Однак розвиток фільваркового господарства, що супроводжувався заведенням нових та розширенням посівних площ старих фільварків штовхав землевласників до зменшення селянських земельних наділів, які служили головною підставою економічної спроможності селянського господарства. З другого боку земельний наділ служив своєрідною одиницею виміру повинностей, які зобов'язаний був виконувати селянин на користь феодала.

Дати характеристику розмірів земельних наділів кметівських господарств всієї землі через відсутність необхідних джерел не можливо. За матеріалами ревізії 1711 р. в 142 селах Міжсянсько-Дністрянської частини із 1870 господарств з наділом в 0,5 лану (11-12 га) користувалися 132 (7%), 0,25 лану (5,5-6 га) – 1504 (80,4%), а в 1/8 і менше лану 234 (12,6%) господарства. Приблизно таку ж картину забезпечення землею кметівських господарств подають інвентарні описи 6 сіл (Болозви, Вовчої, Конева, Поляни, Тарнави і Товарни) Болозівського і Тарнавського ключів магнатів Цетнерів за 1718 р. Із 290 господарств кметів 20 (6,9%) користувалися наділом в 0,5 лану, 18 (6,2%) – в 3/4 лану, 193 (66,6%) – в 1/4 лану, 59 (20,3%) – в 1/8 лану і менше. Можна стверджувати, що інвентарні описи кінця другого десятиріччя подають досить близьку картину забезпечення землею селянських господарств до матеріалів ревізії, особливо що стосується більш заможної групи селян.

Дещо більшими були земельні наділи кметів в селах магнатів Корняктів, в басейні річки Віслок. Із 278 господарств 9 сіл наділом в 1 лан (22-24 га) землі користувалися 14 (5%) господарств, в 1/2 і 1/4 лану по 128 господарств, що разом складало 92%, а 1/8 і менше – всього 8 (3%) господарств. Порівняно краще забезпечення землею кметів у маєтках Корняктів, очевидно, було обумовлене порівняно пізнішим заселенням цієї території, ніж Міжсянсько-Дністрянської частини.

В цілому на початку XVIII ст. спостерігається подальше зменшення чисельності господарств земельний наділ яких перевищував 1/4 лану. В цьому можна переконатися порівнявши забезпечення селян землею в маєтках згаданих уже Цетнерів у Болозівському і Тарнавському ключах, в яких земельний наділ кметів понад в 1/4 лану з 19,2% господарств в останні роки XVII ст. у 1718 р. упав до 13,1%, зато в 1/4 і менше зріс із 80,8% до 86,9%, у той час як пустими лежали 19,75 лану громадських земель. Навіть і ці невеликі наділи розорений селянин, що втратив під час військових грабежів робочу худобу, подекуди й знаряддя праці, не міг повністю використати.

Ревізори відмічали, що вже в 1711-1713 рр. значна частина кметів обробляли свої наділи частково, а решта лежали пустими і заростали бур'янами. Наприклад, в сс. Дмитровичі, Кульматичі, Конюшки, Заріччя, львівського підстольного Лося, кметі на «своїх чвертях тільки по декілька стай від села засівали, а решта лежали пустими»¹²¹. В с. Низинець, магнатів Мнішків кметі засівали свої «чверті лише від села, а ззаду... заросли уже чагарниками»¹²².

Якщо в процесі відбудови після війн середини XVII ст. спостерігалось зменшення селянських пустих наділів не тільки шляхом осадження на них нових господарств, але й шляхом оренди за грошовий чинш, то на початку XVIII ст. кількість орендованих селянських наділів помітно зменшилася. Переконливим доказом цього процесу можуть служити відомості про оренду пусток селянами в с. Розвінець магнатів Корняктів¹²³: в 1706 р. було орендовано 196 стай, в 1707 – 180, в 1708 – 168, в 1709 – 159, в 1710 – 133, а в 1711 р. – 142 стаї. Наведені дані свідчать, що протягом 5 років кількість орендованих земель зменшилася майже на третину. Про те, що оренда пустих земельних наділів на початку другого десятиріччя XVIII ст. була рідким явищем свідчить і той факт, що з понад 400 сіл Міжсянсько-Дністрянської частини Перемишльської землі, в яких були наявні пусті селянські наділи, їх ореду ревізори відмітили лише в 69, тобто троха більше ніж в 1/6 частині сіл. В 168 селах цієї частини Перемишльщини, де ревізори відмітили не лише пусті земельні наділи, але й форми їх використання, осілі й використовувані селянські наділи складали лише троха більше 47% загального селянського землекористування, в той час як пусті майже 43%. З них 4,9% орендувалися селянами, а 0,7% використовувалися фільварками. Найбільша кількість пустих земель відмічена ревізорами в королівщинах. Наприклад, в 32 селах Самбірської економії вони складали 51,4% від загальної кількості селянського землекористування, а разом з тими, що частково використовувалися (здебільшого для заготівлі сіна) – 68,4%, в 23 селах Перемишльського староства – 67,2%¹²⁴.

В найбільшій мірі стан використання селянами земельних наділів залежав від забезпечення їх робочою худобою та сільськогосподарським інвентарем. Згідно з матеріалами інвентарних описів і ревізій нормально забезпеченими робочою худобою вважалися господарства, в яких нараховувалося 4 і більше штуки робочої худоби. Лише при наявності 4 волів або хоча б 2 коней селянин здатний був самостійно відбувати тяглу панщину¹²⁵. При меншій кількості робочої худоби селянин вимушений був спрягатися із сусідом для відбування тяглої панщини, а при відсутності робочої худоби відбував панщину пішо. Військові пограбування, епізоотії в найбільшій мірі негативно вплинули на забезпечення селян робочою худобою. Мало того, що війська під час переходів і постоїв, як зазначалося вище, для своїх потреб забирали у селян робочу худобу, особливо коней, або обмінювали своїх покалічених і непридатних для військових справ на здорових селянських; самі селяни подекуди, щоб сплатити військові контрибуції, вимушені були продавати робочу худобу внаслідок чого залишалися з меншою кількістю худоби, або й зовсім без неї, що змушувало

їх спрягатися для обробітку землі чи відбувати панщину пішо. Так, про кметів с. Михайловичі, поблизу м. Самбора, ревізори зазначали, що перед тим, хто сидів на «тридньових чвертях», мали по 4 штуки робочої худоби й орали своїми плугами, нині мають по одній клячі і спрягаються, а ті, що робочої худоби не мають, відбувають панщину пішо»¹²⁶. Через це розорені селяни не тільки не могли відбувати панщину до двору, але й обробити власного наділу, що спричиняло подальше зубожіння селян і запусніння їхніх земельних наділів.

Найбільш достовірну інформацію про забезпечення селян робочою худобою подають інвентарні описи маєтків. На підставі описів 32 сіл Перемишльської землі за 1710-1719 рр., які для краю були чи не найскрутнішими, із 876 кметівських господарств 7 штуками робочої худоби були забезпечені 2 (0,2%), 6 –ма – 8 (0,8%), 5-ма – 6 (0,6%), 4-ма – 115 (14,2%), 3-ма – 69 (7,6%), 2-ма – 406 (46,2%), 1-ю – 54 (6,1%), не мали робочої худоби 216 (24,3) господарств, а разом з одנותяглими вони склали 30,4% від загальної кількості господарств, тобто майже третину усіх господарств, в той час як самотягли господарства склали лише 15,8%. Більш конкретну картину погіршення стану забезпечення кметівських господарств робочою худобою можна побачити порівнявши її наявність у селян Болозівського і Тарнавського ключів наприкінці XVII (буква К) і на початку XVIII ст. (буква П) в таблиці 9.

Таблиця 9.

Забезпечення робочою худобою кметів Болозівського і Тарнавського ключів

Села	Господарства кметів за кількістю робочої худоби															
	6 шт.		5 шт.		4 шт.		3 шт.		2 шт.		1 шт.		без тягла		Разом	
	К	П	К	П	К	П	К	П	К	П	К	П	К	П	К	П

Конів - - - - 6 6 - 7 17 21 - - 27 25 50 59

Товарна - - - - 1 - - - 6 7 5 2 9 10 21 29

Тарнава 1 - 1 - 3 - 4 - 46 46 3 4 15 15 73 65

Поляна 1 - 2 - 3 3 9 - 16 20 - 2 3 4 34 29

Болозва - - - - 7 2 1 6 5 10 3 10 29 19 45 47

Вовча 3 - 2 1 14 7 3 2 18 24 2 8 21 29 63 71

Р а з о м 5 - 5 1 34 18 17 15 108 128 13 26 104 102 286 290

І хоча загальна кількість кметівських господарств на початку XVIII ст. в порівнянні з кінцем XVII ст. на 4 господарства зросла, зато число кметів з трьома й більше штуками робочої худоби зменшилося із 61 до 34, в той час як збільшилося число господарств з двома й однією худобиною (із 121 до 154). Зрозуміло, що це позначилося як на стані селянських, так і поміщицьких господарств, тобто фільварках, котрі в основному утримувалися за рахунок відробіткової повинності селян.

Кількість панщинних днів, які відбували кметі у панському дворі дуже важко уніфікувати, оскільки вона залежала і від природних умов, форм власності, розміру земельного селянського наділу і навіть від ринкової

конюктури. Найбільш уніфіковану картину можна отримати за матеріалами ревізії 1711-1713 рр. Міжсянсько-Дністрянської частини. В 107 селах, тобто четвертій частині усіх сільських поселень цієї території ревізори зазначають розмір відробіткової ренти в залежності від величини селянського земельного наділу. Із 1471 господарства кметів 3-денну панщину відбували 963 (майже 67% усіх господарств), хоча їх земельний наділ складав від 1/2 до 1/8 лану. Правда, 38 кметів з наділом в 0,5 лану панщину відробляли з 1/4, а з другої частини платили чинш, в той час як 74 кметі з 1/8 лану відробляли 3 дні як і 808 чвертьлановиків. Сказане дає підстави стверджувати, що найбільш поширеною нормою відробіткової ренти в регіоні на початку XVIII ст. була 3-денна панщина, яку відробляли кметі з наділом від 1/2 до 1/8 лану. Зрозуміло, що найбільш повноцінною для власників фільварків була тягла панщина, оскільки селянин не тільки орав, засівав і збирав фільварковий урожай, але й доставляв на ринки фільваркову продукцію та виконував всі інші види робіт, що забезпечували нормальне функціонування поміщицького господарства. Коли селянин позбувався робочої худоби з тих чи інших причин, то двір переводив його на пішу панщину. Так, в тих же 107 селах між Дністром і Сяном в першій половині другого десятиріччя XVIII ст. майже 30% кметівських господарств відбували пішу панщину. Особливо багато прикладів переведення селян, зокрема в другому десятиріччі, з тяглої панщини на пішу приводиться в матеріалах ревізій: в селі Ямна Долішня з 32 кметів робоча худоба залишилася лише в 12, а 20, втративши худобу, виконували 3-денну панщину пішо¹²⁷; в с. Янів, Чаплинського ключа, з 20 кметів «через військові контрибуції» без худоби залишилося 14 і вони відробляли пішу панщину¹²⁸; в с. Лютовиська з 34 кметів, що відбували 3-денну тяглу панщину, лише 7 продовжували її відбувати, правда, спрягаючись, «бо залишилось у них по одній клячі», останнім робоча худоба виздохала, через що вони виконували панщину пішо¹²⁹. Заміну тяглої панщини на пішу ревізори відмітили в 46 селах Міжсянсько-Дністрянської частини Перемишльщини, тобто в понад 10% від усіх сіл. В окремих селах мало місце переведення селян з півланового наділу на чвертьлановий, а від так і зменшення панщини.

На зменшення панщини розореним селянам вказують і інвентарні описи маєтків. Так, в с. Слубно зубожілому кметю, що залишився без робочої худоби в 1710 р. 6-денну від полудня панщину було замінено на 4-денну¹³⁰. Загалом в перших двох десятиріччях XVIII ст. в порівнянні з кінцем XVII ст. норми панщини, за винятком потерпілих від військових розорень і стихійних лих сіл та господарств, порівняно мало зазнали змін. В той же час спостерігається подальша її регламентація. Про це свідчать норми повинностей селян Конева і Товарні, магнатів Цетнерів, за 1698 і 1718 рр. Норма панщинного дня в полі в обох випадках була однаковою: «тяглі кметі повинні орати, покладати, гакувати... на весні і восени на день по 6 лясок, а в лясці повинно бути по 8 локтів». Однакові в обох інвентарях зазначаються додаткові роботи: зажинки-обжинки, закос-обкос, зав'яз-обв'яз, заграб-обграб та шарварки. Щодо інших повинностей, то в інвентарі 1718 р. наявна

значно більша конкретизація. Якщо в інвентарі 1698 р. зазначається обов'язок селян “сушити фрукти, коли вродяться”, то в інвентарі 1718 р. зазначається, що селяни зобов'язані сушити не лише фрукти, але й ярину, коли її буде багато Конопель і льону, скільки б не вродилось, за інвентарем 1698 р. селяни зобов'язані вибрати, вимочити, чесати і прясти без зарахування до панщини. В інвентарі 1718 р. вказано, що чвертьлановики повинні вибрати насінних конопель 1/2 загону без панщини, а останнє, як і в інвентарі 1698 р. За інвентарем 1698 р. сторожову повинність всі селяни зобов'язані були «відбувати по порядку», а в інвентарі 1718 р. зазначається, що чвертьлановики повинні відбувати без зарахування до панщини два рази на рік, загородники – один раз на рік. Всі ремісники, крім ткачів, зобов'язаних ткати полотно із двірської пряжі, повинні були в разі потреби «виходити на дворові услуги». В другому інвентарі зазначалося, що «кожен своїм ремеслом повинен по 4 дні на рік відробити дворові, а коли більше робитимуть, то двір повинен оплачувати». Більш детально в другому інвентарі була регламентована гужова повинність. Відмічалось, що зі Старої Солі до Торок (причалу на Сяні) сіль повинні доставляти за 4 дні, а з більш віддалених – за 5 днів (по 3 бочки). За першим інвентарем кметів зобов'язували виготовляти на рік по одній маці круп, за другим – «по одній маці ячмінних і одній маці просяних». Згідно з інвентарями кметі і загородники були зобов'язані молотити по одній копі озимини та по 70 снопів ярини¹³¹. Приведений порівняльний аналіз селянських повинностей в одних і тих же селах за 1698 і 1718 рр. свідчить не лише про дальшу їх регламентацію на початку XVIII ст., але і збільшення.

Однак в денних нормах регламентації повинностей спостерігаються відмінності навіть у селах одних і тих же власників. Так, у с. Вуйковичі, магнатів Корняктів, кожен чвертьлановик був зобов'язаний виорати 12 лясок, загакувати – стільки ж, заборонувати – 24, а в лясці повинно бути 4 локті¹³². В с. Рогізно цих же Корняктів півлановики повинні були за день виорати й загакувати 18 лясок, заборонувати – 24 (в кожній лясці 4,25 локтів)¹³³. Неоднаковою була й гужова повинність. Якщо піддані Корняктів при доставці зерна до причалів на Сяні зобов'язані були вантажити на віз по 8 півмірків озимини, або по 10 півмірків ярини, в той час як піддані Пшеворського ключа згідно з інвентарем 1705 р. вантажили на віз по 6 корців¹³⁴. Різними були і норми доставки снопів до стодоли. Якщо піддані Корняктів доставляли за день 20 кіп снопів, то піддані Пшеворського ключа – по 24 копи снопів. Наведені факти свідчать, що норми панщини в різних маєтках були різні і залежали не лише від волі землевласника, але й від особливостей місцевості.

На початку XVIII ст. спостерігалася заміна відробітків на грошову ренту. Так, в інвентарі с. Журавиця, цих же Корняктів, за 1706 р. вказувалося, що ті кметі, які в 1703 р. відбували по 3 дні панщини на тиждень, тепер відбувають лише по 2 дні, а за третій платять 17 зл. 10 гр. чиншу; ті, що відбували 4 дні панщини, тепер відбувають лише два, а за два платять 34 зл. 20 грошей¹³⁵. Інвентарний опис цього ж села за 1713 р. засвідчує, що всі чвертьлановики

відробляли до двору на тиждень по 3 дні панщини, платили по 2 зл. 15 гр. чиншу і давали пану одну гуску, одного «каплуна»(вихорошеного півня), 2 курки, 15 яєць та пряли по одній штуці ниток. Півлановики відбували 4-6 днів панщини і сплачували чинш і данини вдвічі більші¹³⁶. Якщо врахувати, що кількість кметівських господарств у селі із 85 у 1703 р. зменшилася до 57 в 1713 р., то заміна панщини чиншем могла бути викликана лише обмеженням можливостей реалізації фільваркової продукції, особливо на зовнішньому ринку в період Північної війни.

Необхідно відмітити, що набір натуральних данин був надто різноманітний і залежав не тільки від потреб панського двору, але й особливостей розвитку селянського господарства, що обумовлювалися природними умовами. Наприклад, кметі с. Руди, крім 3-денної панщини, з чверті лану згідно з інвентарем 1719 р. платили 12 грошей чиншу, давали 2 курки, одного каплуна, пряли одну штуку пряжі або платили за неї 40 грошей, давали мірку гороху, копу грибів або за них платили 1 зл., 15 яєць, один півмірок букових жолудів¹³⁷. Якщо селянин тримав бджіл, то давав бджільну данину, а в кого була велика пасіка, то давав 10-й вулик. Гірські села волоського права в основному платили овечу десятину. Здебільшого вони платили чинш та відбували незначну панщину так звані толоки. Загалом, якщо порівняти в грошовому співвідношенні в панщинних (передгірських) селах, то вартість панщини складала більше половини всіх селянських повинностей, в той час як грошові чинші та натуральні данини лише в межах 3-ї їх частини. В гірських селах було навпаки.

Не кожного року селяни сплачували всі чинші і данини. Так, в Тринецькому ключі, згідно з інвентарним описом 1704 р. заборгованості за чинш і оренду пустих наділів склали 457 зл., а за невибраних гусей, курей, каплунів, яєць – 30 зл.¹³⁸ В селах Воютичі та Надиби заборгованості селян за не сплачені в 1712-1713 рр. чинші та данини склали 1402 зл. 1 гр.¹³⁹ В 1713-1714 господарському році з 27 сіл Перемишльського староства повністю розплатилися із замком лише 4. В трьох селах (Пікуличі, Корівники та Засяння) заборгованість складала 1100 зл. 25 гр., в той час як ними було сплачено 1314 зл. 19,5 гр.¹⁴⁰

Варто відмітити, що в ряді сіл, щоб не допустити втрати тяглих панщинних днів і подальшого розорення кметів, поміщики надавали їм під залогу робочу худобу, зерно та сільськогосподарський інвентар. Так, в с. Мислятичі, М. Ставського, в 1711 р. з п'яти чвертьланових кметів трьом двір надав худобу, а 16 зубожілим - тяглу панщину замінив на пішу, яку вони відбували як і загородники однією людиною «від полудня»¹⁴¹.

Таким чином, аналіз стану основної категорії господарств прикарпатського села дозволяє стверджувати, що на початку спостерігалось подальше зменшення земельних наділів кметів (понад 92% господарств Міжсянсько-Дністрянської частини складав від 1/4 до 1/8 лану – 6-3 га) при наявності великої кількості в селах пустих земель, погіршився стан забезпечення їх робочою худобою, в той же час повинності селян на користь панського двору продовжували зростати. Мали місце випадки заміни

відробіткової ренти грошовою та натуральними данинами, оскільки військові події обмежили можливості доставки сільськогосподарської продукції з Галичини до Гданська та інших великих міст Польщі. До того ж селянські господарства зазнавали великих втрат як від чужих, так і від своїх військ, а також і стихійних лих. Рятуючись від феодального гніту, військових грабежів, селяни часто з Прикарпаття втікали на Поділля та в інші райони України і навіть за її рубежі в результаті чого кількість, особливо кметівських господарств, зменшувалась, а зростало число малоземельних і безземельних господарств – загородників, халупників і комірників. Характерний приклад в цьому відношенні подає інвентар села Конева, магнатів Цетнерів, за 1718 р. За державця Малиновського із села втекли 4 кметі. Серед них Дмитро Лучин покинув село через те, що адміністратор змушував його відбувати повинності за «пустку», яку той використовував раніше, але в результаті військових розорень він залишився лише з однією парою робочої худоби і не мав змоги обробляти цієї пустки, тим більше виконувати відповідні з неї повинності¹⁴². Все це дає підстави стверджувати про подальше зубожіння кметівських господарств в прикарпатському селі на початку XVIII ст.

Загородники

Серед селянських господарств Прикарпаття і тогочасної Речі Посполитої загалом загородники за економічною спроможністю займали друге місце після кметів. За матеріалами ревізій вони склали 34,7%, а за інвентарними описами 38,3% від загальної кількості господарств. Зустрічалися села, в яких не було зовсім кметів, а лише одні загородники і огородники, або загородники і халупники. В ревізії 1711-1713 рр. в Міжсянсько-Дністрянській частині відмічено 18 таких сіл.

Як і господарства кметів, загородники на початку XVIII ст. не склали однорідної групи селянських господарств. Вони відрізнялися між собою за величиною земельного наділу, кількістю робочої і продуктивної худоби, житлом та господарськими приміщеннями. Найбільша різниця полягала в тому, що частина з них, крім огорідів, користувалася ще й земельним наділом, їх ще називали «загородниками на землі», інші – лише огородом, через що в джерелах поруч із загородниками виступають і огородники.

Якою була за величиною загорода та яке було її співвідношення з ланом і його частинами дати конкретну відповідь важко. Але, порівнюючи феодальні повинності загородників і кметів, а також відомості про осадження двох загородників на 1/4 лану можна припускати, що вона становила приблизно 1/8 лану. Наприклад, в с. Корняків, магнатів Корняків, 17 кметів чвертьлановиків відробляли панщину на тиждень по 3 дні, давали по 20 зл. чиншу та відбували «толоку» (колективні роботи при панському дворі), «шарварки» (переважно дорожні роботи). 2 кметі півчвертьлановики (1/8 лану) відбували всі названі повинності вдвічі менші. 7 загородників відбували 3 дні пішої панщини, платили 10 зл. 7 гр. чиншу, толоку і

шарварок відбували як і чвертьлановики, 3 загородники – відбували ті ж самі повинності, але платили чиншу 6 зл. 28 гр, а 4 загородники відбували панщини тільки один день і платили по 3 зл. 18 гр. чиншу¹⁴³. В с. Малковичі, за інвентарем 1716 р. 3 чвертьланових кметі відбували на тиждень тяглом по 3 дні панщини, платили по 12 гр. чиншу, давали по 3 маці вівса, по 2 каплуни і по 5 курей, а 3 загородники із загороди робили по 3 дні панщини пішо, давали по одному каплуну та по 3 простих курки¹⁴⁴. Подібних прикладів такого ж співвідношення між повинностями кметів і за городників можна навести безліч не лише з інвентарних описів маєтків, але й з матеріалів ревізій. Так в с. Биличі, Олександра Ліпського, 13 півчвертників, тобто з 1/8 лану, відбували по 1,5 дня на тиждень панщини. Таку ж панщину відбували і 9 загородників¹⁴⁵.

В багатьох селах ревізори повідомляють, що землеволодільці, заселяючи пусті селянські наділи, ділили одну чверть між двома загородниками. Також вказується і на зворотний процес. Так, в с. Підліски, Пакошевських, 4 загороди об'єднано і осаджено на них двох чвертників, а в описі с. Шегині вказується, що 48 четвертин становлять 12 загород¹⁴⁶. Це дає підстави стверджувати, що загорода в переважній більшості випадків складала 1/8 лану, хоча подекуди зустрічаються відхилення від цієї норми як в бік збільшення, так і в бік зменшення. Відмічаються також випадки, коли однією загородою ділилися декілька селянських господарств. Наприклад в с. Підліски на одній загороді «сиділи» по 2-3 підданих¹⁴⁷. Порівняно менше зустрічаються загороди, величина яких складала від 1/8 до 1/2 лану. Польський історик Є. Тжина, вивчаючи це питання на матеріалах королівщин Краківського воєводства, дійшов висновку, що біля 21,6% загородників сиділи на наділах в 1/2 лану¹⁴⁸. Таким чином, частина загородників за величиною земельного наділу нічим не відрізнялися від малоземельних кметів.

Поруч із загородниками в джерелах часто зустрічається така категорія селянських господарств як огородники. В. Грабовецький, досліджуючи загородницькі і огородницькі господарства на теренах Гуцульщини, дійшов висновку, що відмінність між ними була не у величині земельного наділу, а в його розташуванні. Огородницький наділ (город) знаходився «біля хати», а за городницький – «поза огородами»¹⁴⁹. На підставі опрацьованих нами різних видів джерел можна дійти висновку, що під терміном огородник виступає селянське господарство, земельним наділом якого виступав переважно присадибний город, хоча подекуди огородники, якщо не володіли, то орендували невеликі земельні ділянки в декілька загонів поля. Наприклад, огородники с. Торки, крім огорудів, мали «по стаях поля, на яких могло вродитися по 3 копи зерна»¹⁵⁰. Тому не дивно, що більшість огородників і частина загородників займалися ремеслом, а то й вимушені були шукати роботу на стороні. Так 4 загородники Нового села жили з того, як зазначають ревізори, що носили дрова до м. Добромила¹⁵¹.

Розорені на початку XVIII ст. загородники в багатьох випадках, як і кметі, не мали можливості повністю обробити цілу загороду. Тому вживали

лише частину і відбували з неї відповідні повинності. Наприклад, в с. Ваньковичі, Стадницьких, 6 загородників через зубожіння користувалися лише 1/2 загороди, а друга половина лежала пустою¹⁵². Пустувала й чимала кількість цілих загород, хоча на них збереглися жилі та господарські будівлі. Так, в с. Буховичі, Людвіга Держка, загородники настільки були розорені військовими контрибуціями, що лише «сиділи в хатах і жили із заробітку»¹⁵³. В с. Грушевичах з 6 трьохденних загородників 3 були настільки бідними, що не взмозі були відбувати панщини, а ґрунти їх лежали пустими¹⁵⁴. Наведені приклади дозволяють стверджувати, що військові контрибуції, стихійні лиха, мабуть ще в більшій мірі, ніж на кметях, відбилися на бідніших господарствах – загородниках. Велика кількість з них, позбувшись робочої худоби, не мала можливостей обробити мізерні свої земельні наділи й часто покидали старі насиджені місця, сподіваючись на нових отримати, хоча б декілька років «слобод», тобто звільнення від феодалських повинностей. Так із с. Млодовичі через військові розорення пішло 7 загородників, а їх загороди лежали пустими. В 111 селах між Сяном і Дністром за матеріалами ревізії пустими лежали 20,7% загород. З них 17,8% зовсім не використовувалися, біля 2% орендувалися селянами, а решта були приєднані до фільварків. Найбільшу кількість пустих загород відмічено в маєтках Любомирських (26,4%) та Замойських – 54,6 % від загальної кількості загородницьких господарств.

На майнову нерівність серед загородників вказує не лише забезпечення їх землею, але й робочою та продуктивною худобою. В порівнянні з кметями стан забезпечення загородників худобою був набагато гіршим. За матеріалами ревізії Міжсянсько-Дністрянської частини із 107 сіл, в яких зазначаються загородницькі господарства, лише троха більше 17% мали робочу худобу. Згідно з інвентарними описами 20 сіл Перемишльської землі за друге десятиріччя XVIII ст. «тягло» зазначається лише в понад 15% з усіх загородницьких господарств.

Крім робочої худоби, загородники утримували і продуктивну худобу, переважно корів, кіз, овець, свиней, а також і різні види домашньої птиці. Згідно з інвентарними описами другого десятиріччя більшість господарств загородників утримувала 1-2 корови, ялівку, хоча в деяких селах загородникам належало 5-6 корів, не говорячи про овець, кіз, свиней та птицю¹⁵⁵. В той же час зазначаються господарства, у яких не було ні робочої, ні продуктивної худоби, що свідчить про велику майнову диференціацію на початку XVIII ст. і серед загородників.

Відповідно до забезпечення загородників землею, робочою худобою відбували вони і відробітки на користь двору, лише незначна частина (переважно ремісники) платили чинш. Із 1165 усіх загородницьких господарств Міжсянсько-Дністрянської частини відбували тяглу панщину лише понад 17% (199 господарств). Із них 49,8% загородників відробляли до двору 3 дні на тиждень пішо, 32,6% – 2 дні, 14,9% – 1,5 дня і лише близько 0,3% -1 день на тиждень. Переважно відбували вони її протягом дня («з ранку до вечора»). Таким чином, більшість загородників, як і кметів,

відбували на початку XVIII ст. 3-денну панщину до двору, різниця заключалася лише в тому, що основна маса кметів відбувала її тягло, а загородників – пішо. Варто відмітити, що згідно з матеріалами ревізії серед загородників було більше чиншовиків (2,4%), в той час як серед кметів вони склали лише 0,9% від загального числа кметівських господарств. Серед загородників була частина господарств, звільнених від відробітків через виконання ними різних дворових служб (лісника, десятника, комірника, карбовника та ін.).

Як і кметі, загородники, крім панщини, відбували до двору ряд інших відробітків (толоки, шарварки, сторожову повинність, закоси, обкоси, зажинки, обжинки та ін.), платили грошовий чинш та натуральні данини. Їх досить важко уніфікувати, оскільки на них впливали численні фактори – від природних умов і до особистих нахилів та уподобань землеволодільців. Наприклад, Верхні Ляшки, Жолинського ключа, в 1703 р. з 48 загородників 23, крім панщини, платили по 1 зл. чиншу та пряли по одній штуці панської пряжі, 25 платили тільки чинш – від 10 до 30 зл. У сусідньому с. Ляшки Долішні 9 загородників, крім 3-денної панщини, платили ще по 26 гр. чиншу і пряли по одній штуці, а 12 – відробляли один день панщини, платили по 12 гр. та пряли по одній штуці. Села Чорного, цього ж ключа, 7 загородників відробляли по 3 дні, платили по 2 зл. 10 гр. чиншу, давали по 2 курки та пряли по одній штуці; 23 загородники відробляли по 3 дні, 11 – по 2 і платили по 1 зл. чиншу, 2 маці вівса, 2 курки та пряли по одній штуці; 10 загородників-ткачів, крім 2-3 днів панщини, платили від 16 зл. 19 гр. чиншу та пряли по одній штуці¹⁵⁶. З 60 загородників с. Воютичі, біля Самбора, за інвентарем 1715 р., 42, крім 3-денної панщини, платили по 21 гр. чиншу, давали одного каплуна, пряли по 3 штуки; 8 загородників платили лише чинш від 7 до 60 зл.; 4 загородники відбували панщину по 1 дню і платили від 11 до 15 зл.; 6 – були звільнені від усіх інших повинностей, оскільки використовувалися як дворові слуги¹⁵⁷. Сім загородників с. Дубрівки за інвентарем 1710 р., крім 2-денної панщини, платили 18 гр. чиншу, давали по одній гусці, каплуна, 4 курки, 4 яйця по 1 півмірку вівса та пряли по 2 штуки¹⁵⁸. Сім загородників с. Реплін за інвентарем 1719 р. були зобов'язані, крім панщини, платити по 1 зл. 15 гр. чиншу, давати 2 каплунів, 2 курки, 5 яєць, вінець сушених грибів, мірку лісових горіхів¹⁵⁹. 14 загородників с. Глибоке, крім панщини, платили по 6 гр. чиншу, пряли по одній штуці пряжі, або платили за неї 40 гр., давали мірку горіхів, копу грибів, півмірок букових жолудів, або за гриби й горіхи платили по 1 зл.¹⁶⁰

Загородники-ремісники здебільшого платили чинш, хоча в деяких селах відбували й панщину. Величина чиншу залежала від розміру загороди. Наприклад, з 19 загородників-ткачів с. Крачкові в 1703 р. 7 платили по 46 зл. чиншу, 12 – по 23 зл. Крім чиншу та декількох днів на рік відробітків, вони ще обслуговували потреби двору і своїм ремеслом: зобов'язані були ткати 1-2 півсотки полотна із панської пряжі, але коли двір збільшував їм норму, то оплачував додаткову роботу¹⁶¹.

Наведені вище приклади доказують велечезне різномайття грошових чиншів і натуральних данин, які платили загородницькі господарства в залежності не тільки від величини загороди, але й від місця розташування села, природних умов, а також і панських уподобань. Як і кметі, так і загородники в наслідок військових розорень не завжди могли своєчасно розрахуватися зі всіма повинностями.

Таким чином, аналіз стану загородницьких господарств свідчить не тільки про велику серед них диференціацію, але й великі відмінності серед їх повинностей обумовлені не тільки величиною земельного наділу, наявністю тягла, але й умовами розвитку фільваркового господарства, зокрема реалізацією фільваркової продукції на ринках. Труднощі з її реалізацією на початку XVIII ст. призвели до заміни частини панщини та натуральних повинностей загородників, як і в кметів, грошовим чиншем.

Халупники і комірники

Халупники і комірники склали найбільш біднішу групу селян Прикарпаття. Одні їхні назви визначають їх соціальний стан. Якщо перші могли мати, крім власної хати й огорода при ній, ще й певні господарські будівлі, худобу, птицю, то останні здебільшого були позбавлені й цього і вимушені були «коморувати», знімати приміщення в більш заможних селян або жити при панському дворі, виконуючи різні види панських доручень. В джерелах зазначаються халупницькі господарства, які не мали власних хат і вимушені були винаймати житло. Наприклад, в с. Торках ревізори виявили 29 халупників, які «мали власні хати», але, крім них, були й такі, що не мали своїх хат і мешкали в чужих. Однак їх чисельність ревізорами не зазначено¹⁶². Можна догадуватися, що їх зачислили до халупників лише тому, що вони володіли невеликими участками землі, але на той час позбулися житла і фактично стали комірниками. За ревізією 1711-1713 рр. в 142 селах Міжсянсько-Дністрянської частини Перемишльщини халупники склали 17,4% від загальної кількості селянських господарств, а за інвентарями 32 сіл 1710-1719 рр. – 16,2%.

Більшість халупників займалися різними ремеслами: ткацтвом, шевством, кравецтвом, ковальською справою та ін. Частина з них разом з біднішими загородниками, не маючи змоги утримувати за рахунок власного господарства родину, змушені були найматися не тільки до панського двору, але й до заможних кметів, складаючи таким чином резерв найманої робочої сили на селі. Халупники-ремісники переважно не відробляли при дворі регулярної панщини, за винятком толок, а сплачували своєму землеволодільцю грошовий чинш. На підставі матеріалів ревізії 107 сіл Міжсянсько-Дністрянської частини видно, що із наявних там 491 господарства халупників 25 (5,1%) відробляли до двору на тиждень 3 дні пішо, 229 (46,6%) – 2 дні, 20 (4,1%) – 1,5 дня, 143 (29,2%) – 1 день, 43 (8,8%) платили чинш, а 31 господарство (6,2%) знаходились на дворовій услугі. Таким чином, більшість загородників відробляли до двору два дні на

тиждень, а разом з тими, що відробляли 1 день, вони склали 75,8% загальної кількості загородницьких господарств.

Крім регулярної панщини, халупники, як і кметі та загородники, виконували цілий ряд інших відробітків – шарварки, толоки та ін. Наприклад, халупники с. Надиби, крім 2-денної панщини, відбували: зажин-обжин, закос-обкос, заграб-обграб, молотили 60 снопів озимини, 70 снопів – ярини, пряли по одній штуці, ходили з панськими листами та ін.¹⁶³ Також халупники платили грошовий чинш та натуральні данини. Так, за інвентарем 1715 р. з 32 халупників с. Воютичі 26, крім одnodенної панщини, платили по 2 зл. чиншу та пряли 1,5 штуки, два платили лише чинш (один – 15 зл., другий – 6 зл.), чотири – знаходились на дворовій послузі¹⁶⁴. Згідно з інвентарним описом 1706 р. с. Лентовні, магнатів Корняктів, халупники, крім 2-денної панщини, платили по 2 зл. 15 гр. чиншу та по дві курки «спасного» від корови і по одній курці – від ялівки, відбували шарварки і толоки, а також пряли по одній штуці¹⁶⁵. Опрацьовані інвентарні описи різних маєтків початку XVIII ст. дозволяють стверджувати, що грошовий чинш, крім ремісників, сплачувала незначна частина халупників, котрі відробляли панщину. Очевидно, здебільшого це було викликано не тільки труднощами в реалізації фільваркової продукції, але й зайвою кількістю робочих днів. Тому поміщики намагалися панщину замінити грошовим чиншем.

Всі халупники, як і кметі та загородники, повинні були давати, як уже зазначалось «спасне», за випас худоби на панських пасовищах, а також і на пустих селянських наділах, відбувати сторожову повинність при панському дворі та інші послуги, в тому числі й пасти фільваркову худобу.

Як і більш заможні селяни, халупники на початку XVIII ст., рятуючись від військових грабежів і наступу феодального гніту, покидали насиджені місця. Так, ревізорі Міжсянсько-Дністрянської частини записали, що всі халупники с. Ямна, біля м. Добромиля, покинули село через військові контрибуції¹⁶⁶. Тому в селах пустували і халупницькі господарства. Всього в 111 селах Міжсянсько-Дністровської частини ревізорі відмітили пустими майже 5% халупницьких дворів.

Чималу частину сільського населення Прикарпаття на початку XVIII ст. склали комірники. Хоча їх назва і визначає їхнє становище, однак воно не завжди відповідало їй повністю. За свідченням джерел частина комірників мала власні хати й вела своє господарство. Загалом більшість комірників знімала кутки в більш заможних селян, переважно кметів, за відробіток або відповідну платню. Так, згідно з інвентарем Пшеворського ключа 1705 р. за кутки комірники платили від 1 до 10 зл. на рік¹⁶⁷. В той же час в с. Буців, Медицького староства, згідно з повідомленнями ревізорів, 6 комірників мешкали у своїх хатах¹⁶⁸. Польський історик Е. Тжина вказував, що деякі комірники мали корів, свиней, домашню птицю і навіть робочу худобу, окремі - й по декілька загонів землі¹⁶⁹. Це дає підстави говорити про майнову нерівність навіть і серед найбільш бідної групи селянських господарств.

Поскільки комірники склали досить нестабільну групу сільського населення, то, очевидно, через те не завжди вівся точний їх облік. Нерідко в

джерелах зустрічаються записи «скільки би їх не було». Більшість комірників відбували до двору одноденну панщину протягом літа та пряли по одній штуці панської пряжі. Так, в інвентарі с. Честковичі від 1714 р. читаємо: «Комірники, скільки би їх не було, повинні робити по одному дню від Св. Яна до Св. Мартина і прясти по одній штуці»¹⁷⁰.

В цілому аналіз стану селянських господарств Прикарпаття на початку XVIII ст. дозволяє зробити наступні висновки:

1. Збільшення державних поборів на утримання армії, безперервні переходи та постої як чужих, так і своїх військ, стихійні лиха значно поглибили збідніння селянських господарств, що послужило причиною їх втечі від поміщиків і переселення в більш спокійні і сприятливі для розвитку селянського господарства місця, в найбільшій мірі на Поділля та в Закарпаття.

2. Ті з селян, що залишалися на старих місцях, в наслідок грабежів не лише чужих, але й своїх військ часто позбувалися робочої худоби сільськогосподарського реманенту і не в стані були обробити закріплених за ними земельних наділів, що вело до подальшого збільшення в селах малоземельних і безземельних селянських господарств при наявності досить значної кількості пустих земель, які заростали чагарниками й лісом. В найбільшій мірі потерпіли порівняно заможні господарства - кметі, кількість яких помітно скоротилася. Майже 43% їхніх земельних наділів уже в першій половині другого десятиріччя лежали пустими. Незначну частину пустих земель використовував двір, частіше він орендував пустки селянам за грошовий чинш, оскільки в умовах війн, в які була втягнута Річ Посполита, доставка фільваркової продукції, на ринок, особливо зовнішній, була майже неможлива, тому феодалу вигідніше було замість відробіткової ренти отримувати від селянина грошовий чинш, що також негативно впливало на переважну більшість селянських господарств. Найбільше постраждали селяни королівщин, які складали майже третю частину сільських мешканців Перемишльщини.

3. Порівняння стану всіх категорій селянських господарств (кметів, загородників, халупників і комірників) свідчить про велику майнову диференціацію не лише між названими групами, але й всередині кожної з них як за земельним наділом, так за забезпеченням робочою і продуктивною худобою, реманентом, що перш за все впливало на форми і величину селянських повинностей. Найбільш поширеною була панщина, яка залежала в основному від величини земельного наділу (переважно 3 дні на тиждень з чвертьланового господарства кметів). В перші два десятиріччя XVIII ст. у зв'язку із зубожінням селянських господарств і неможливістю ними обробити півланових та чвертьланових наділів через недостатню кількість робочої худоби спостерігалось зменшення кількості тяглих панщинних днів і заміна їх на піші, здебільшого частково, а подекуди й повністю на чинш, що інколи в цих умовах ще більше погіршувало становище селян.

3. Фільваркові господарства

Відсутність описів фільварків усіх типів феодального землеволодіння не дозволяє дати всебічної оцінки стану фільваркового господарства Перемишльщини на початку XVIII ст. Оскільки виявлені в архівах документи переважно стосуються маєтків великих власників – королівщин і магнатів, тому на їх підставі можна отримати більш повну картину стану фільварків лише цього типу господарств.

Безпосередніх відомостей про величину фільваркової ріллі ні матеріали ревізій, ні опрацьовані нами інвентарні описи не подають. Їх довелося визначити на підставі відомостей про фільваркові посіви, використавши методику польського дослідника А. Вичанського, згідно з якою на одному морзі землі висівали 135 літрів жита, 125 – пшениці, 140 – ячменю, 180 літрів – вівса¹⁷¹. Маючи відомості про кількість висіяного зерна, можна установити площу використану під посіви зернових. Поскільки при пануючій на той час трипільній системі сівозмін посіви складали приблизно 2/3 усієї фільваркової ріллі, то вся рілля була не менше як на третину більша, якщо не приймати до уваги овочеві культури. На підставі таких обчислень фільваркова рілля в Горлічинському фільварку, Пшеворського ключа, магнатів Любомирських, складала не менше 7,5 лану, в Мірочинському – 7,3 лану¹⁷². В Бакунчицькому фільварку, Перемишльського староства, - понад 6 ланів, а в Дев'ятицькому, цього ж староства, - понад 4 лана¹⁷³. На підставі цих даних можна дійти висновку, що в маєтках магнатів під фільварок відводили більше землі, ніж в королівських.

Звичайно, що фільварки середньої та дрібної шляхти не могли мати таких посівних площ. Адже переважна більшість дрібної шляхти володіла лише частиною села. Наприклад, фільваркова рілля шляхтича Дрогойовського, який тримав частину с. Білини, становила 1/2 лану¹⁷⁴.

Якщо порівняти кількість сіл, закріплених за фільварками Пшеворського ключа і Перемишльського староства, то в Пшеворському ключі на 6 фільварків припадало 8 сіл, тобто по 1,3 села на один фільварок, а в Перемишльському старостві на 4 фільварки припадало 13 сіл, тобто 3,2 села на один фільварок. До того ж під час жнив у цих фільварках працювали піддані 14 королівських сіл Стар'явської країни, то й не дивно, що норми панщини в королівських маєтках були порівняно менші, ніж в приватних.

Поскільки у фільварках використовувалася не тільки тягла панщина, але й піша, то в багатьох із них, зокрема приватних, утримувалася робоча худоба й необхідний сільськогосподарський інвентар. Так, в с. Надиби, магнатів Стадницьких, у фільварку було 8 голів робочої худоби (4 воли і 4 коні), а в с. Воютичах – 8 волів, 10 кобил і 7 голів річного молодняка, 2 плуги та 3 борони¹⁷⁵. Велика кількість робочої худоби та сільськогосподарський реманент у с. Воютичах, очевидно, пояснюється наявністю в ньому великої кількості загородницьких і халупницьких господарств, що відбували до двору пішу панщину. Якщо в інвентарному описі села не зазначено, що вони користуються фільварковою робочою худобою та інвентарем, то при описі

ревізорами с. Сілець вказується, що 8 загородників «пішо ходять до панських плугів»¹⁷⁶, тобто відбувають панщину панським тяглом і реманентом.

За господарською структурою, не залежно від форми власності, фільваркові господарства Перемишльщини були багатогалузевими. Поруч із рільництвом, культивувалось і тваринництво, садівництво, городництво, бджолярство, рибальство та різні промисли по переробці сільсько-господарської сировини – мукомельний, сукновальний та ін. Чи не найбільш розвинене було виготовлення різних напоїв – горілки, пива, меду. Яку частину прибутків приносив кожний із промислів свідчать сумарії маєтків. Наприклад, річний прибуток трьох фільварків Ланцутського ключа у 1705 рю складав 14094 зл. 2 гр., з яких 5240 зл.(37,1%) було отримано за реалізацію зерна, 735 зл. (5,2%) за продаж виробленого селянами полотна, а решту від різних оренд, селянських чиншів та натуральних данин¹⁷⁷. Із 14359 зл. річного прибутку Пшеворського ключа 1707 р. 3611 зл.(троха більше 25%) отримали за реалізацію зерна, 1000 зл. (біля 7%) – за реалізацію продукції тваринництва, 80 зл. (більше 0,5%) з огороду, а останню частину – від оренд і чиншів¹⁷⁸. В с. Гаї, магнатів Цетнерів, в 1718 р. сума річного прибутку склала 3533 зл. 3,5 гр., в тому числі 1000 зл.(28,3%) за оренду броварні, 66 зл. 20 гр.(троха більше 1,8%) з двох ставків¹⁷⁹.

Наведені вище відомості про структуру річних прибутків фільварків свідчать, що основну їх частину фільварок отримували від реалізації зерна, а всі інші галузі господарювання, за винятком оренди корчм і броварів, давали незначну частину прибутку. Це не дивно, оскільки основна частина зерна не тільки сплавлялася Сяном, Західним Бугом та Віслою до Гданська, але й перероблялася і реалізувалася на місці, особливо у вигляді горілки, пива, а тваринницька – у вигляді молока, масла, сиру та ін. Порівняно незначну долю в прибутках фільварків складала продукція городництва та садівництва. Про збір і основні види витрат зерна фільварками свідчать приведені нижче таблиці 10 і 11.

Таблиця 10

Валовий збір і основні види витрат зерна (в півмірках)

№ п\п	Фільварки	Роки	Валовий збір	В и т р а т и		
				посів	споживання	продаж
			Абс.	Абс. %	Абс. %	Абс. %

1. Пшеворсь- 1702-
кий ключ 1705 20359 8001 39,3 2021 9,9 10337 50,8
2. Ланцутсь-
кий ключ 1705 2132,75 718,75 33,6 104 5 1319 61,4
3. Перемишль- 1698
ське ст-во 1713 1034,5 615 59,5 258 24,9 161,5 15,6

Таблиця 11

Продаж зерна фільварками Пшеворського ключа в 1702 і 1703 рр. на місцевому ринку (М) і в Гданьську (Г) (півмірків)

Жито	Пшениця	Гречка	Ячмінь	Овес	Горох
М	Г	М	Г	М	Г
М	Г	М	Г	М	Г
1103 980 214 350 - 341 1050 - 954 - 110 -					

Таблиця 10 свідчить, що в приватних маєтках на ринку реалізувалося більше половини вирощеного в фільварках зерна, в той час як із фільварків Перемишльського староства на ринок потрапляла незначна частина зерна. Як свідчить таблиця 11 основна частина (майже 2/3) зернової продукції фільварків Пшеворського ключа, незважаючи на їх розташування поблизу Сяну, на початку XVIII ст. потрапляла на місцевий ринок, а лише 1/3 сплавлалася до Гданьська. Серед реалізованого на ринку зерна 40,6% припадало на жито, 20,5% - на ячмінь, 18,7% - на овес, трохи більше 11% - на пшеницю, 6,7% - на гречку, біля 2% - на горох і 0,5% - на просо. До Гданьська найбільше сплавливали жита і пшениці, а на внутрішньому ринку найбільше збували ячменю та вівса.

Для сплаву зерна по Сяну-Віслі до Гданьська землеволодільці на Сяні та його судноплавних притоках утримували пристані та різні річкові судна, серед яких переважали шкути та дубаси, а то й просто плоти. Найбільше шкут і дубасів зазначається на пристані у Тринчі, Пшеворського ключа, магнатів Любомирських, в с. Урку - Харчевських, в Торках – Потоцьких, в м. Ярославі та Сеняві – Сенявських, в Крешові – Замоїських та в інших місцях. На пристанях були побудовані склади, в яких зберігалося зерно та інші товари, призначені для сплаву. На пристані доставлялася продукція як з близьких, так і віддалених маєтків. Наприклад, на Сенявську пристань Сенявськими звозилася продукція не лише Сенявського та Олещицького ключів, але й з наддністрянських і надбузьких маєтків¹⁸⁰. Тут вона вантажилася на судна і сплавлалася до Гданьська. На рубежі XVII - XVIII ст. з Сеняви відправляли в різні роки від 2 до 11 суден завантажених різними товарами¹⁸¹.

Сплавом займалися добре обізнані з можливостями і технікою сплаву по Сяну та Віслі річники. Для них сплав був основним видом занять і засобом до існування. В описі с. Баронч ревізорами говориться, що в селі проживали 30 господарів, котрі жили із заробітку від сплаву¹⁸². З Перемишльщини до Гданьська сплав тривав приблизно 12-15 днів¹⁸³. За свою роботу сплавщики отримували платню грошима і натурою, забезпечувалися продуктами на час сплаву. Шляхта, яка не мала власних пристаней, вимушена була орендувати їх в інших. На пристань товар, перш за все зерно, доставляли селяни, відбуваючи гужову повинність. На місцевих ринках найбільше зерна збувалося в Ярославі, Добромилі, Перемишлі. З південно-східної частини землі, з районів Стрия, Дрогобича, зерно здебільшого доставляли до Львова. Так в загальному виглядала доставка зерна з Перемишльщини до Гданьська та на ринки Прикарпаття на рубежі XVII - XVIII ст.

Однак наведені вище факти реалізації зернової продукції на зовнішніх і внутрішніх ринках в основному відносяться до володінь магнатів та великої шляхти. Дрібна та частково й середня шляхта, очевидно, основну частину вирощеного у фільварку зерна реалізувала шляхом переробки на місці на горілку та пиво і через корчму примушувала своїх підданих їх купувати. Цей висновок підтверджується великою кількістю броварів і корчм відмічених ревізорами у селах Міжсянсько-Дністрянської частини Перемишльщини (187 діючих і 21 розорених броварі, не кажучи про корчми). В багатьох селах, що належали декільком дрібним шляхтичам, майже кожен з них мав свій бровар і корчму(див. додаток).

Тваринництво в порівнянні із рільництвом, не дивлячись на досить сприятливі природні умови його розведення в Прикарпатті, не стало такою ж прибутковою статтею фільваркового господарства. Пояснюється це не лише меншим попитом на його продукцію на зовнішньому, але й на місцевому ринку. Адже більшість населення містечок мала біля своїх хат городи, випасала худобу на громадських пасовищах, тому на продукцію тваринництва та городину попит був порівняно незначний. Фільваркові обори були малочисельними. Про їх стан на початку XVIII ст. можна зробити висновки на підставі таблиці 12.

Таблиця 12.

Обора фільварків Пшеворського ключа в 1705 р.¹⁸⁴

Фільварки Корови Воли Телята Ялівки Вівці Кози Свині Кури Гуси і бики

Передміський 8 - 6 - 25 - - - -
 Горлічинський 22 1 9 5 20 8 16 30 30
 Долішній - 1 - 17 - - - 30 -
 Горішній 17 6 4 5 13 - 16 30 30
 Мірочинський 20 2 10 8 25 - 15 30 30
 Будський 27 1 2 8 - - - 30 30
 Р а з о м 94 11 31 43 83 8 47 150 120

Матеріали таблиці свідчать, що серед худоби переважала велика рогата худоба (179 голів) в 6 фільварках Пшеворського ключа. На наш погляд, її продукція могла повністю задовільняти потреби фільварків і частково реалізуватися на ринку, в той час як продукція птахівництва, очевидно, призначалася лише для власних потреб. Правда, якщо врахувати, що, крім фільваркової птиці, феодал отримував ще птицю від селян, то можна допускати, що фільварки могли продавати на ринках і птицю. Цей висновок напрошується із книг річних прибутків Болозівського ключа, магнатів Потоцьких, за 1686 р. В них зазначається, що частина курей і гусей була відправлена адміністратором до столу власника маєтку, а друга – реалізована на ринку разом із селянськими, що поступили до фільварку у вигляді натуральних данин¹⁸⁵.

У багатьох фільварках Перемишльщини, особливо передгірської частини утримували бджіл з метою не тільки задоволення власних потреб,

але й реалізації меду на ринках. До того ж кількість вуликів подекуди перевищувала півсотні. Наприклад, у 1710 р. в с. Службно числилося 37 вуликів з бджолами і 18 – пустих¹⁸⁶.

Військові події та стихійні лиха початку XVIII ст. негативно відбилися на фільварковому господарстві не тільки через розорення селянських господарств і зменшення кількості панщинних днів, але й безпосередньо через розорення самих фільварків. Як і в селян, так і в фільварках війська (не тільки чужі, але й часто свої) забирали зерно, худобу, домашні речі, особливо шукали дорогоцінностей, нищили будівлі і т.д. Наприклад, в маєтках шляхтичів Волосянських в с. Вітошинцях в 1708 р. рейтарська хоругва Белзького каштеляна, яка відбувала постої в Мединицькому старостві, «забрала 3 коней, 11 волів, 9 корів, 9 ялівок, 4 баранів, 15 поросят, 100 курей, гусей та індиків, вибрала декілька пнів пасіки, а останні підпалила¹⁸⁷. В Білобоцькому фільварку хоругва Любомирського в 1713 р. взяла 6 коней і 5 возів, побила адміністратора Цикоського та вбила одного селянина¹⁸⁸. В Болозівському фільварку саксонські війська в 1716 р. розбили комору і забрали на 120 зл. зерна, рогатої худоби з фільваркової обори взяли і «забили» 15 голів (85 зл.), 5 свиней (75 зл.); солдати пограбували в замку «скарбець» і забрали все, що там було, навіть грамоти попалили¹⁸⁹. У Бакунчицькому фільварку, Перемишльського староства, ці ж війська розібрали старий будинок і спалили, як в старому, так і новому будинку вибили вікна, спричинивши шкоди на 40 зл. Сала взяли 6 полців (120 зл.), масла – 4 фаски (60 зл.), поросят – 40 штук (80 зл.), гусей – 30 штук (39 зл.), курей – 28 штук (14 зл.), каплунів – 12 (14 зл. 12 гр.) та різне домашнє начиння¹⁹⁰. Подібних відомостей про пограбування військами фільварків із занесених до гродських книг скарг можна привести безліч. Всі вони переконують у тому, що постої та переходи військ розоряли не лише селян, але й фільваркові господарства. Так в 1710 р. в с. Усове не тільки було побито підстаросту, але й село було настільки пограбоване, що селяни не змогли відробляти панщину до двору, через що не було засіяно фільваркової ріллі¹⁹¹. «Нічого більше, крім гречки» не було засіяно через військові розорення і в с. Немисловичі¹⁹². В інвентарі с. Високе за 1716 р. вказується, що фільваркові поля лежали частково пустими «вже декілька років»¹⁹³. Приймаючи до уваги той факт, що двір завжди більше турбувався про фільварок, ніж про селянські господарства, то можна повністю погодитися з висновками відомого польського історика Я. Рутковського, що від військових грабежів фільварки терпіли менше, ніж селяни.

Військові розорення доповнювалися різноманітними стихійними лихами. Так, в с. Рудне в 1712 р. буря зруйнувала майже всі фільваркові будівлі, а град вибив зерно так, що з нього не було «жодної користі», особливо з ярих культур. Пошкоджена була і вся городина¹⁹⁴. В цьому ж році в Павлоселі град дощенту вибив лан озимого жита, лан гречки і лан ярої пшениці, а один лан озимого жита пошкодила сарана. Вона ж з'їла на 10 кіп проса, 80 кіп гречки і на 30 кіп вівса, сіножатей на 15 возів¹⁹⁵.

Негативно впливала на стан фільварків оренда маєтків. Орендарі переважно намагалися за час оренди отримати якомога більші прибутки, через що часто вдавалися до збільшення панщини, грошових і натуральних поборів. Тому стають зрозумілими скарги селян власникам маєтків на орендарів та більш часті згадки про втечі селян із маєтків, котрі перебували в оренді. Наприклад, в інвентарях сіл Конева та Товарні зазначається, що за орендаря Чаплинського багато селян через «непосильні роботи» залишилися без худоби¹⁹⁶. З сіл Гаї Верхні та Нижні магнатів Цетнерів за 7 років застави шляхтича Галевського втекло 20 кметів з родинами. Деякі з них покинули село не тільки з робочою, але й продуктивною худобою¹⁹⁷. Разом із зазначеними вище чинниками все це спричиняло справжнє запустіння фільварків. Доказом цього може служити стан фільварку в с. Молодич в 1713 р.: «дворовий будинок при фільварку, де жив підстароста, прийшов у повну непридатність, а двір спалений; пекарня, стайня, обора – пусті, «немає жодної худобини»; пустий свинарник, два обороти, а в двох залишилося лише по трохи гречки; в одній stodolі залишилася лише верства жита в снопах; в броварі немає жодного начиня; біля бровара пустий свинарник для відгодівлі свиней; криниця, при якій немає жолоба для води; напроти бровара пуста стайня; корчма дуже «знищена»; льох пустий; один став в заставі з 1710 р. (на ньому млин, з якого дві мірки йде до оренди, а 3-я мельникові); другий став пустий – зірваний; пусті й три саджавки; посіви озимини, за даними громади, складають 66 півмірків, а на весну немає жодного зерна для посіву, за винятком гречки...»¹⁹⁸

Хоча опис стану фільварку в с. Молодич не можна поширити на всі тогочасні фільварки, однак він дає можливість стверджувати, що перелічені вище чинники відбилися негативно не лише на селянських, але й фільваркових господарствах. Такий висновок напрашується і при порівнянні річних зборів зерна на початку XVIII ст. у фільварках Пшеворського ключа (таблиця 13).

Таблиця 13

Збір зерна у 6 фільварках Пшеворського ключа в 1702-1705 рр.¹⁹⁹

	1702		1703		1704		1705	
Культури	копи	півмірки	копи	півмірки	копи	півмір.	копи	півмірки

1. Жито 1803 2049,5 1559,5 1462 1275 1370 1448 1544

2. Пшениця 817 664,5 265 187 845 518 396 322

3. Ячмінь 678 993 668 675 856 1107,5 846 1080

4. Овес 1426 1686 1480 1634,5 1163 1194 1337 1700

5. Гречка 714 338 630 477,5 652 456 515 348

6. Горох 186 129 166 79 173 140 143 94

7. Просо - 20 48 45 60 65 - -

Р а з о м 5624 5880 4816,5 4560 5024 4850,5 4685 5088

І хоча за 4 роки у вирощенні і зборах основних зернових культур в 6 фільварках Пшеворського ключа не спостерігається разючих змін, однак

чітко простежується тенденція до скорочення зборів зернових, особливо жита та пшениці, яким належало провідне місце в експорті. Зато збільшилися збори ячменю та вівса, котрі здебільшого реалізувалися на місцевому ринку. Про розладнання сплаву зерна з Перемишльщини до Гданська свідчить наявний у річному звіті за 1703 р. запис, що відправлене з Пшеворського ключа зерно досягло лише Варшави, де 980 півмірків жита конфіскували саксонські та російські війська, а 141 півмірок гречки затонули у Віслі. Якщо прийняти до уваги запис за 1704 р., що «різні війська випасли на полі і скопили на 500 кіп вівса, забрали з поля та стодоли на 200 кіп жита і на 60 кіп ячменю»²⁰⁰, то можна допускати, що на стані збору зернових у фільварках безпосередньо відбилися і військові знищення.

Про те, що через затруднення сплаву зерна до Гданська, фільварки Прикарпаття стали більше орієнтуватися на місцевий ринок свідчить реалізація зерна Пшеворського ключа в 1704 р. Жита було продано 530 півмірків пшеворським пекарям, на різних торгах продали ще 161 півмірок, пшениці продали 350 півмірків, ячменю - 800 півмірків, гречки – 200, вівса – 200, гороху для цехів – 100 півмірків, ячмінних круп для них же – 30 півмірків. Разом продали 2371 півмірок зерна²⁰¹. Не на багато менше продали фільварки Пшеворського ключа на місцевому ринку і в наступному році: цим же пшеворським пекарям 360 півмірків жита, на торгах – 206 півмірків жита і 168 – пшениці; шинкарям продали 230 півмірків ячменю, а на різних ярмарках – 570 півмірків ячменю, 484 – вівса, 83 – гречки. Місцевим цехам продали 58 півмірків гороху, 15 півмірків ячмінних круп. Разом на місцевих ринках фільварки в 1705 р. продали 2174 півмірки зерна та круп²⁰².

Якщо співставити продані в 1702 і 1703 рр. жито і пшеницю, ячмінь і овес з цими ж видами зерна, проданого в 1704 і 1705 рр., то в першому випадку із 5102 півмірків жита і пшениці продали 2547 півмірків, або 51,3% від загальної кількості проданого, а ячменю і вівса 2004 півмірки, тобто 39,2%. В другому випадку із 4545 півмірків жита і пшениця склали лише 1775 півмірків (38,8%), а ячмінь і овес 2284 півмірка (50,2%). Таким чином, в 1704 і 1705 рр. не тільки скорочується загальна кількість проданого фільварками зерна в порівнянні з 1702 і 1703 рр. але й скорочується кількість жита і пшениці, які переважно йшли на експорт, зате зростає кількість проданого ячменю й вівса, які переважно збувалися на місцевому ринку.

Приведені вище відомості про загальну кількість проданого зерна фільварками Пшеворського ключа та співвідношення між окремими культурами лише за перше десятиріччя XVIII ст. недостатньо переконливі відносно скорочення виробництва зерна фільварками. Порівняно більше переконують нас в цьому посіви зернових культур у фільварках с. Рожанець в 1711, 1712, 1713 рр. (таблиця 14) і Перемишльського староства за 1698, 1705 і 1714 рр. (таблиця 15).

Посіви зерна в с. Рожанці (в півмірках)²⁰³

Вид зерна	1711 р.	1712 р.	1713 р.
-----------	---------	---------	---------

1. Жито 85 79,5 57,75
  2. Пшениця 10,75 9,75 8,25
  3. Ячмінь 19,75 15 5
  4. Гречка 35,25 38,75 26
  5. Овес 80 71 50,25
  6. Горох 2 2,5 2
  7. Просо 0,5 2 0,5
- Р а з о м 233,25 218,5 150

Таблиця 15.

Посіви зерна в Перемишльському старостві (в півмірках)²⁰⁴

Вид зерна	1698	1705	1714
-----------	------	------	------

1. Жито 250,5 241 186,5
  2. Пшениця 34 37 32
  3. Горох 17 14 10
  4. Ячмінь 156 170,5 134,5
  5. Овес 184 156,5 59
  6. Гречка 177 98 122
- Р а з о м 818,5 717 544

Матеріали таблиць свідчать про скорочення посівів зернових на початку XVIII ст. В першому випадку на 35,7%, в другому – на 33,8%. Однак, якщо порівняти стан фільварків із станом селянських господарств, то останні постраждали значно більше. Поруч з тим, що фільварки інколи розширяли свою ріллю за рахунок селянської, про що йшлося вище, вони ще й надавали позики селянам, зокрема зерном на посів. Так, в 1713 р. адміністрація Рожанецького фільварку позичила селянам на посів 8,5 півмірків зерна²⁰⁵. Всіма фільварками Перемишльського староства у 1714 р. на посів селянам було позичено 142,75 півмірка зерна, зокрема 132,75 півмірка жита, 6,5 півмірка ячменю, 3,5 півмірка гречки²⁰⁶. За свідченням джерел селяни, залишившись часто після військових грабежів без зерна, змушені були позичати його не лише на посів, але й для харчування. При наявності грошей селяни купували зерно як на посів, так і для харчування на місцевому ринку, що послужило причиною різкого росту цін на зерно в Прикарпатті, особливо в другому десятиріччі XVIII ст. Переконливо про це свідчать матеріали таблиці 16, складеної за даними річних звітів фільварків Пшеворського ключа та села Рожанець.

Таблиця 16.

Ціни на зерно в Перемишльській землі на початку XVIII ст.

(в злотах)²⁰⁷

Вид зерна	1703 р.	1705 р.	1710 р.	1711 р.	1712 р.	1713р.	Ріст%
1.Жито	4 – 3/15	2/24 – 2	3/15	10	12	24	1200
2.Пшениця	5	4	6/7	19	18	40	1000
3.Ячмінь	3	2/15-1/24	2/20	8	9	21	1850
4.Гречка	2/10	2	2/20	11	12	28	1400
5.Горох	- 5	6/20	20	24	40	800	
6.Овес	2/6	1/20	2/10	8	9	16	1300

Матеріали таблиці свідчать про різкий стрибок цін на зерно на початку другого десятиріччя XVIII ст. Загалом за десять років ціни на зерно зросли в залежності від попиту у 8 – 14 разів. Найбільше виросла ціна на гречку (на 1400%) і ячмінь (1850%), найменше – на горох – на 800%. Майже подвоєння цін на зерно в 1713 р. в порівнянні з 1712 р. пояснюється засушливим літом 1713 р. У річному звіті 1714 р. Перемишльського староства зазначається, що до Гданьська було відправлено всього лише один дубас із зерном²⁰⁸.

На підставі річних звітів окремих маєтків напрошується висновок, що ситуація на зерновому ринку Перемишльщини після неврожайних 1713-1714 рр. мінялася дуже повільно. Якщо в Конівському і Болозівському фільварках, магнатів Потоцьких, у 1686 р було висіяно 664,12 півмірка зерна, то в 1718 р. тільки 489 півмірків²⁰⁹, тобто 73,6% посіяного наприкінці XVII ст.

Таким чином, аналіз стану фільваркових господарств свідчить, що на початку XVIII ст. вони продовжували відігравати роль основних продуцентів зерна як на внутрішньому, так і зовнішньому ринку. Однак розорення селянських господарств, на панщинній праці яких в основному трималося фільваркове господарство, а також і самих фільварків в результаті війн, в які була втягнута Польща, і зв'язаних з ними та стихійних лих негативно позначилося, перш за все, на виробництві зерна – основної продукції фільварків. Як свідчать річні звіти фільварків в середині другого десятиріччя XVIII ст. посіви зернових в порівнянні з останніми роками XVII ст. скоротилися не менше як на 1/3, в наслідок чого виросли ціни на зерно на місцевому ринку у 8-14 разів, хоча доставка зерна з Прикарпаття до Гданьська майже припинилася. Запустили фільваркові ставки і пасіки, в руїнах лежала велика кількість млинів, броварів і корчм. Загальні прибутки фільварків значно скоротилися. В той же час надання фільварками допомоги селянам тяглом і зерном дає підстави стверджувати, що більшість фільварків постраждали порівняно менше, ніж селянські господарства.

* *

*

Аналіз стану галицького села в першому й другому десятиріччях XVIII ст. дозволяє зробити наступні висновки:

1. Втягнення Польщі у війну зі Швецією, боротьба за владу внутрі країни перервали процес відбудови прикарпатського села після розрухи середини XVII ст. та польсько-турецької війни 70-х рр. цього ж століття.

2. Збільшення старих і введення нових податків на утримання армії, багаторазові переходи та тривалі постої не тільки чужих, але й власних військ, під час яких великі збитки понесло місцеве населення, найбільш негативно позначилися на стані селянських господарств: зменшилася кількість повнонадільних господарств – кметів, зросло число малоземельних і безземельних – загородників і халупників.

3. Втрата селянами робочої худоби, сільськогосподарського реманенту призвела до погіршення обробітку ґрунту не тільки власного, але й фільваркового, що спричинило скорочення виробництва продукції сільського господарства, зокрема зерна, як у селян, так і в фільварках. Досить часті його реквізиції не тільки чужими, але і своїми військами спричиняли голод і сприятливі умови для поширення епідемій, занесених здебільшого до регіону переходящими військами.

4. В таких умовах часто селяни вдавалися до втеч, що вело до зменшення кількості населення і запустіння сіл. Уже на початку другого десятиріччя XVIII ст. в 168 селах межиріччя Сяну і Дністра пустувало майже 43% селянських земельних наділів, які подекуди двір намагався приєднати до фільварків, а де це було можливо віддавав в оренду більш заможним селянам за чинш, який часто двір вимагав у селян замість відробітної і грошової ренти.

5. Втрата фільварками в наслідок втеч селян та в результаті зменшення кількості повнонадільних (кметівських) господарств робочих рук спричиняла спад фільваркового виробництва, що спровокувало в середині другого десятиріччя різкий ріст цін на сільськогосподарську продукцію (у 8 – 14 раз), незважаючи на неможливість доставки її до Гданська. Отже події початку XVIII ст. негативно відбилися як на селянському, так і на фільварковому господарстві Перемишльщини.

ПРИМІТКИ:

1. Маркс К. і Енгельс Ф. Твори. – 22.- С. 18.

2. Wimmer J. Wojsko Rzeczy Pospolitej w dobie Wojny Polnocnej (1700 – 1717).- Warszawa, 1956.- S. 74.

3. Ibid.- S. 228.

4. Ibid.- S. 250.

5. Ibid.- S. 364.

6. Ibid.- S. 78.

7. Ibid.- S. 250.

8. Ibid.- S. 364.

9. Vollumina legum.- SPb., 1848.- Т. 6.- S.- 85.

10. Rybarski R. Skarbowosc w Polsce w dobie rozbiorow.- S. 252.

11. Rybarski R. Skarb i pieniadz...- S.160.

12. Nycz M. Geneza reform skarbowych sejmu niemego.- S. 28.

13. Socha Z. Hiberna//Studia nad historja prawa polskiego im. Balcera.- Lwow, 1937.- Т.16, z.2.- s.14.

14. Rutkowski J. Przebudowa wsi...- S. 86.

15. Vollumina legum.- T. 4.- S. 369.
16. Ibid.- S. 281, 617, 945.
17. Ibid.- S. 51.
18. Nycz M. Ibid.- S. 40-41.
19. Ibid.- 38.
20. Ibid.- S. 57.
21. Vol. legum.- T. 6.- S. 54.
22. Nycz M. Ibid.- S. 57.
23. AGZ.- T. 22.- S. 379 (8)- 380 (4).
24. Nycz M. Ibid.- S. 64.
25. Vol. legum.- T. 6.- S. 54(16).
26. Nycz M. Ibid.- S. 64.
27. Lozinski W. Prawem i lewym.- T. 1.- S. 137.
28. ЦДІАУЛ.- Ф.181, оп. 2, спр. 474, а.7
29. Там само.- Ф. 13, оп.1, т. 560, а. 1531.
- 30 Vol. legum.- T.6.- S. 85.
31. Ibid.
32. Ibid.- S. 48.
33. AGZ.- T. 22.- S. 423(3), 508(25).
34. ЦДІАУЛ.- Ф. 13, оп. 1, т. 508.- С. 1235-1236.
35. Nycz M. Ibid.- S. 85.
36. Vol. legum.- T. 6.- S. 51.
37. AGZ.- T. 22.- S. 636(6).
38. ЦДІАУЛ.- Ф. 13, оп. 1, т. 470.- С. 1904-1906.
39. Там само. Ф. 14, оп. 1, т. 259.- С. 455.
40. Там само.- С. 182, 229-230.
41. Niec J. Ibid.- S. 41-42.
42. Ibid.- 43.
43. ЦДІАУЛ.- Ф. 14, оп. 1, т. 259.- С. 210, 212, 213.
44. Korzon T. Dzieje wojen i wojskowosci w Polsce.- Lwow, 1923.- T.3.- S.84.
45. Niec J. Ibid.- S. 45.
46. Ibid.- S. 46.
47. Ibid.- S. 49.
48. Ibid.- S. 50; Otwinowski J. Dzieje Polski.- S. 69/
49. ЦДІАУЛ.- Ф. 14, оп. 1, т. 259.- С. 163.
50. Там само.- С. 134
51. Там сам.- С. 245.
52. Там само.- Ф. 13, оп. 1, т. 477.- С.2219; т. 478.- С. 242, 701, 841.
53. Wimmer J. Ibid. S. 285.
54. ЦДІАУЛ. Ф. 13, оп. 1, т. 492.- С. 12.
55. Там само.- Ф. 14, оп. 1, т. 259.- С. 267, 307, 311, 313, 456 та ін.
56. Wimmer J. Ibid.- S. 318; Otwinowski E. Ibid.- S. 143.
57. Niec J. Ibid.- S.60.

58. Филипчак І. Історія с. Берегів Самбірського повіту.- Береги, 1935.- С. 26-27.
59. ЦДІАУЛ.- Ф. 14, оп. 1, т. 259.- С. 128-129.
60. Otwinowski E. Ibid.- S. 194.
61. ЦДІАУЛ.- Ф. 13, оп. 1, т. 496.- С. 17-22, 114-115.
62. Otwinowski E. Ibid.- S. 205.
63. Wimmer J. Ibid.- S. 404.
64. Otwinowski E. Ibid.- S. 207-208.
65. Wimmer J. Ibid.- S. 407.
66. Otwinowski E. Ibid.- S. 242.
67. Ibid.- S. 257.
68. ЦДІАУЛ.- Ф. 13, оп. 1, т. 502.- С. 2723.
69. Там само.- Т. 503.- С. 484-485.
70. Там само.
71. Там само.- Т. 495.- С. 3162-3167.
72. Там само.- Т. 487.- С. 105.
73. Там само.- Т. 480.- С. 218 – 219.
74. Там само.
75. Там само.
76. Там само.- Т. 499.- С. 46.
77. Там само.- Т. 480.- С. 46.
78. Там само.- Т. 495.- С. 508.
79. Там само.- Т. 486.- С. 486.
80. Там само.
81. Там само.- Т. 504.- С. 2767.
82. Там само.- Т. 501.- С. 1157.
83. Там само.- Т. 492.- С. 13.
84. Там само.- Ф. 14, оп.1, т. 259.- С. 84, 150, 156.
85. Там само.- Ф. 13, оп.1, т. 487.- С. 271.
86. Там само.- Т. 474.- С. 368; Ф. 14, оп. 1, Т. 259.- С. 211, 333, 429.
87. Rutkowski J. Przebudowa wsi...- S. 88.
88. ЦДІАУЛ.- Ф. 13, оп. 1, т. 477.- С. 2219-2224; Ф. 14, оп. 1, т. 259.- С. 219, 273.
89. Там само.- Т. 487.- С. 995.
90. Там само.- Т. 497.- С. 2141.
91. Там само.- Ф. 14, оп. 1, т. 259.- С. 277.
92. Там само.- Ф. 13, оп. 1, т. 498.- С. 3045.
93. Там само.
94. Там само.- Ф. 14, оп. 1, т. 259.- 51.
95. Kuczera A. Ibid.- Т. 1.- S. 310.
96. Budzynowski M. Kronika miasta Sambora.- S. 36.
97. AGZ.- Т. 22.- S. 379/9.
98. ЦДІАУЛ.- Ф. 13, оп.1, т.491.- С.423-424.
99. Там само.
100. AGZ.- Т. 22.- 580(2), 597(5).

101. Ibid.- S. 620(25).
102. ЦДІАУЛ.- Ф. 13, оп. 1, т. 499.- С. 550.
103. AGZ.- Т. 22.- S. 580(2), 597(5).
104. Ibid.- S. 643(45).
105. ЦДІАУЛ.- Ф. 13. оп.1, т. 502.- С. 1970.
106. AGZ.- Т. 22.- S. 545(22).
107. ЦДІАУЛ.- Ф. 13, оп. 1, т. 496.- С. 2506-2507.
108. Там само.- Ф. 14, оп. 1, т. 259.- С. 350, 352.
109. Chodyniecki I. Historyja stolycznego krolestw Galicyi i Ladomyrii miasta Lwowa.- Lwow, 1865.- S. 263.
110. ЦДІАУЛ.-Ф. 14, оп. 1, т. 259.- С. 402.
111. Там само.- Ф. 13, оп. 1, т. 480.- С. 1583.
112. Там само.- Т. 481.- С. 1226.
113. Там само.- Ф. 14, оп. 1, т. 259.- С. 312, 348.
114. Там само.- С. 31.
115. Burszta J. Szkice z dziejow wsi.- Warszawa, 1955.- S.178.
116. AGZ.- Т. 22.- S. 562 (7), 577(3).
117. ЦДІАУЛ.-Ф. 14, оп. 1, т. 259.- С. 399-446.
118. Там само.- Ф. 181, оп. 2, спр. 1771.- А. 2-4, 9-10, 19-20, 39-43, 73-77.
119. Gostomski A. Gospodarstwo.- Wroclaw, 1951.- S. 35; Haur J. Oekonomika ziemianska generalna.- Kr.. 1670.- s. 46-48.
120. Ibid.- S. 35.
121. ЦДІАУЛ.- Ф. 14, оп.1, т. 259.- С. 61.
122. Там само.- С. 173.
123. Там само.- Ф. 13, оп. 1, т. 495.- С. 2283-2293.
124. Пирко В. А. О пустующих крестьянских наделах в Галицком Прикарпатье в конце XVII – нач. XVIII вв.// Материалы XV симпозиума по аграрной истории.- Вологда, 1976.- С. 123-140.
125. Trzyna E. Polozenie ludnoscii wijskiej w krolewsczyznach wojewodstwa krakowskiego w w.- Wroclaw, 1963.- S. 146; Иванова О.Е. Агротеника в Польше от XVI до половины XVIII в.// Ежегодник... 1964 г.- Кишенею, 1963.- С. 171.
126. ЦДІАУЛ.- Ф. 14, оп.1, т. 259.- С. 160.
127. Там само.- С. 88.
128. Там само.- С. 90.
129. Там само.- С. 131.
130. Там само.- Ф. 13, оп. 1, т. 489.- С. 1231.
131. Там само.- Ф. 181, оп.2, спр. 1771.- А. 23.
132. Там само.- Ф. 13, оп. 1, т. 482.- С. 862.
133. Там само.- Ф. 13, оп. 1, т. 482.- С. 763.
134. Там само; т. 483.- С. 1391.
135. Там само.- Т. 474.- С. 1111-1113; т. 481.- С. 2071-2075.
136. Там само.- Т. 495.- С. 2719 – 2722.
137. Там само.- Т. 508.- С. 1684-1685.
138. Там само.- Т. 476.- С. 51.
139. Там само.- Т. 501.- С. 202-203.

140. Там само.- Т. 506.- С. 1572.
141. Там само.- Ф. 14, оп. 1, т. 259.- С.167.
142. Там само.- Ф. 181, оп. 2, спр. 1771.- А.25.
143. Там само.- Ф. 13, оп. 1, спр. 482.- С. 766-767.
144. Там само.- Т. 502. - С. 2525.
145. Там само.-Ф. 14, оп. 1, т. 259.- С. 15.
146. Там само.- С. 209, 252.
147. Там само.- С. 209.
148. Trzyna E. Polozenie ludnosci...- 185.
149. Грабовецкий В. Расслоение крестьян Галицкой земли во второй половине XVII – в первой половине XVIII в.// ЕАИВЕ 1960.- К., 1962.- С. 200.
150. ЦДИАУЛ.- Ф. 14, оп. 1, т. 259.- С. 176, 274.
151. Там само.- С. 169.
152. Там само.- С. 304.
153. Там само.- С. 24.
154. Там само.- С. 80.
155. Там само.- Ф. 13, оп. 1, т. 500.- С. 3429.
156. Там само.- Т. 475.- С. 1936-1948.
157. Там само.- Т. 500.- С. 3443-3448.
158. Там само.- Т. 488.- С. 2990-2999.
159. Там само.- Т. 510.- С. 1925.
160. Там само.- Т. 508.- С. 1683.
161. Там само.- Т. 476.- С. 726.
162. Там само.- Ф. 14, оп. 1, т. 259.- С. 274.
163. Там само.- Ф. 13, оп. 1, т. 500.- С. 3427.
164. Там само.- С. 3448-3449.
165. Там само.- Т. 482.- С. 2.
166. Там само.- Ф. 14, оп. 1, т. 259.- С. 126.
167. Там само.- Ф. 13, оп. 1, т. 483.- С. 1397.
168. Там само.- Ф. 14, оп. 1, т. 259.- С. 22.
169. Trzyna E. Polozenie ludnosci...- S. 191.
170. ЦДИАУЛ.- Ф. 13, оп. 1, т. 507.- С. 3548-3550.
171. Wyczanski A. Studia nad folwarkiem szlacheckim...-S. 70.
172. ЦДИАУЛ.- Ф. 13, оп. 1, т. 483.- С. 1409.
173. Там само.- Т. 506.- С. 1550-1561.
174. Там само.- Т. 502.- С. 2378.
175. Там само.- Т. 500.- С. 3441.
176. Там само.- Ф. 14, оп. 1, т. 259.- С. 246.
177. Там само.- Ф. 13, оп. 1, т. 484.- С. 875-876.
178. Там само.- Т. 487.- С. 632.
179. Там само.- Ф. 181, оп. 2, спр. 1771.- А. 50.
180. Burszta J. Handel...- S. 37-38.
181. Guldon Z. Zwiazki handlowe...- S. 84-85.
182. ЦДИАУЛ.- Ф. 14, оп. 1, спр. 259.- С. 28.

183. Guldon Z. Zwianzki handlowe...- S. 79.
184. Там само.- Ф. 13, оп. 1, т. 483.- С. 1400-1407.
185. Там само.- Ф.181, оп. 2, спр. 1763.- А. 2.
186. Там само.- Ф. 13, оп. 1, т. 489.- С. 1236.
187. Там само.- Т. 484.- С. 63-64.
188. Там само.- Т. 495.- С. 3162-3167.
189. Там само.- Т. 502.- С. 2167.
190. Там само.- Т. 501.- С. 1009-1010.
191. Там само.- Т. 487.- С. 105.
192. Там само.- С. 271.
193. Там само.- Т. 501.- С. 779.
194. Там само.- Т. 494.- С. 354.
195. Там само.- С. 1121-1122.
196. Там само.- Ф. 181, оп. 2, спр. 1771.- А. 25.
197. Там само.- А. 94.
198. Там само.- Ф. 13, оп.1, т. 495.- С. 1075-1078.
199. Там само.- Т. 483.- С. 1317-1324.
200. Там само.- С. 1324.
201. Там само.- С. 1316.
202. Там само.
203. Там само.- Т. 498.- С. 3071-3077.
204. Там само.- Т. 485.- С. 2243-2273; т. 506.- С. 1550-1571.
205. Там само.- Т. 498.- С. 3077.
206. Там само.- Т. 500.- С. 1532.
207. Там само.- Т. 483.- С. 1324-1325; т. 498.- С. 1218-1220; 3071-3077.
208. Там само.- Т. 506.- С. 1583.

ВІДБУДОВА СЕЛА В 30-40-х РР.

1. Шляхи відбудови

Перші два десятиріччя XVIII ст. не можна розглядати як час лише суцільної руїни галицького села. Поруч з розоренням велася і його відбудова. Але оскільки руйнівні фактори переважали над заходами відбудови, то, зрозуміло, що результати відбудови були менш помітні, ніж негативні наслідки руїни, а найчастіше вони зводилися нанівець новими руйнівними чинниками, особливо військовими спустошеннями і стихійними лихами. Наприкінці другого десятиріччя на галицькому селі особливо негативно відбилася епідемія 1718-1719 рр. Тільки на початку 20-х рр. відбудова села стала набирати більш виразного характеру. До певної міри цьому сприяли і кліматичні умови. 1722 р. виявився настільки теплим, що взимку, за повідомленнями сучасників, фактично не було снігу, а наступний 1723 р., в порівнянні з попередніми, був найбільш урожайним¹.

Сприятливі кліматичні умови разом з припиненням військових дій позитивно відбилися не тільки на селянському, але й фільварковому господарстві: зводилися спалені військами селянські хати, поступово селяни обзаводились худобою, сільськогосподарським інвентарем, відбудовувалися фільварки. Як відмічав у свій час відомий польський історик Я. Рутковський, “села набирали попереднього вигляду”².

Шляхи і темпи відбудови були неоднакові. Вони залежали в найбільшій мірі від ступеня розорення селянських господарств і фільварків, наявності ресурсів для відбудови як у селян, так і поміщиків, рівня загострення протиріч між феодалом і його підданими. В залежності від стану селянських господарств і фільварків визначалися шляхи відбудови помістя – через селянське господарство, чи через фільварок. Там, де селянські господарства і фільварок виявилися вкрай розореними, де значна частина селян покинула свої домівки, здебільшого відбудова велася через селянські господарства. В таких випадках селян здебільшого із панщини (відробіткової ренти) переводили на чинш. Подекуди селянам роздавали навіть і фільваркову рілля. Часто в таких випадках феодали, щоб заманити до своїх помість селян, надавали їм “слободи”, звільняючи не тільки від панщини, але й чиншу на декілька років, задовольняючись лише натуральними данинами. Відбудова феодального помістя через фільварок переважно велася там, де збереглося населення, де фільварок мав необхідні засоби для обробітку землі і міг надати селянам допомогу у відбудові їхніх господарств, а заодно й вести відбудову самого фільварку.

На Перемишльщині спостерігалось використання не тільки названих шляхів відбудови, але й в деяких помістях їх поєднання. Як свідчать джерела, двір здебільшого надавав допомогу селянам тяглом, зерном, сприяючи таким чином відбудові селянських господарств, бо лише наявність необхідної кількості тяглих селянських господарств, здатних відбувати тяглу панщину, гарантувала відбудову фільварку. Наприклад, в с. Корчин, дрібних шляхтичів

Завадовських, за інвентарем 1738 р., 3 кметі мали по два панських воли, а 3 – по одному власному та одному панському, що давало підстави дворові вимагати від них тяглої панщини³. Отже, надаючи селянам допомогу тяглом, двір одержував подвійну користь: по-перше, забезпечував і селян, і себе тяглою робочою силою; по-друге перекладав утримання робочої худоби на плечі селян.

Крім тягла, часто двір допомагав селянам зерном на посів, рідше для харчування, грошми для купівлі зерна, а інколи й продуктивною худобою. Так, у згаданому вище селі Корчині селянин Федір Дробот тримав “дворову корову”, молоком якої здебільшого користувалися малі діти селянина⁴. В с. Журавиці в 1737 р. двір позичив громаді 5 півмірків і 1 мірку жита та 3 півмірки і 1 півмацьок і 2 мірки пшениці⁵. Володілець с. Урка, шляхтич Харчевський, у 1745 р. позичив місцевим селянам 300 зл. на закупівлю зерна, а селянам с. Лисятичі – 565 зл. – на закупівлю волів⁶.

Осадження нових селянських господарств на опустілих фільваркових землях можна простежити в селах магнатів Корняктів і Любомирських. Згідно з інвентарем с. Крачкови, магнатів Корняктів, за 1729 р. з 83 господарств 43 склали новосели⁷. В с. Ляшки Горішні, магнатів Любомирських, кількість господарств в 1728 р. в порівнянні з 1703 р збільшилася із 105 до 170⁸. Аналогічна ситуація спостерігалася і в інших селах цих же власників. Так, в шести селах магнатів Корняктів кількість господарств наприкінці третього десятиріччя в порівнянні з початком першого збільшилася на 32,8 %, а в трьох селах магнатів Любомирських – на 61,9%. При цьому, новосели були поселені не тільки на пустих селянських землях, але й на фільваркових. Так, в с. Крачкові на панському ґрунті було осаджено трьох кметів, в с. Ляшках Горішніх – 17, а біля с. Ліщини, магнатів Любомирських, на фільварковій землі заснували нове с. Худачів, в якому проживали 26 загородників (з них 3 мали підсадків), і 2 халупники⁹.

Факт розподілу фільваркових земель між селянами підтверджують і повинності селян. Згідно з інвентарним описом с. Ляшки Горішні за 1703 р. із 71 кметя панщину 4 дні на тиждень відбували 3, 2 дні – 45, чинш сплачували – 23. Із 34 загородників 3 дні на тиждень відробляли у фільварку 5, 2 дні – 9, 1,5 дня – 1, 1 день – також 1, 0,5 дня – 4, а чинш платили – 14. Крім того, з чверті лану кметі платили 2 зл. 18 гр. чиншу, давали 3 корці вівса, одну гуску, каплуна, курку, 20 яець і пряли по одній штуці. Згідно з інвентарем 1728 р. ні кметі, ні загородники, ні халупники не відбували панщини, а платили чинш 103 зл. 24 гр. з лану, давали 10 півмірків вівса, 2 гуски, 4 каплуни, 12 курей, 60 яець та пряли по 4 штуки. Такі ж самі повинності відбували піддані с. Вовча, а піддані сіл Худачів та Бідачів платили лише чинш і пряли панську пряжу в залежності від розміру наділу. Зате в с. Ляшки Долішні, де зберігся панський фільварок, панщина в порівнянні з 1703 р. зросла. Кметі, які в 1703 р. з половини лану відбували на тиждень по 3 дні панщини і платили 60 зл. чиншу, тепер зобов'язані були відробляти у фільварку 6 днів на тиждень і платити 2 зл. 27 гр., давати 5 півмірків вівса та прясти одну штуку¹⁰. Таким чином, в даному випадку маємо справу з

яскравим прикладом комбінованого шляху відбудови помісного господарства в 30-х рр. XVIII ст. В той же час збільшення панщини та чиншів свідчить про посилення експлуатації селян феодалами в період відбудови.

Про осадження селян на пустих селянських наділах і фільваркових землях, надання їм допомоги в обзаведенні господарством свідчать численні факти. Одним із таких переконливих прикладів може бути с. Воютичі, магнатів Стадницьких. Згідно з інвентарем 1744 р. в ньому зазначається 12 “ноосаджених” кметів, з яких лише одному з них двір не надавав допомогу. Останнім вона надавалася в побудові житла, зерном для посіву, тяглом та ін. До того ж всі вони на рік звільнялися від повинностей на користь двору¹¹.

На підставі наявних в нашому розпорядженні джерел трудно встановити співвідношення між новоосадженими пришельцями та місцевими селянами, оскільки часто в період відбудови загородників і навіть халупників переводили у кметі, надаючи їм відповідні наділи (здебільшого в $\frac{1}{4}$ лану), а з обзаведенням їх власним господарством з них двір вимагав виконання повинностей, котрі виконували кметі з відповідного земельного наділу. Так, в с. Волиці шляхтич Ставський на 6 кметівських чвертях “осадив” загородників¹². У згаданих вище Воютичах у 1744 р. на пустих кметівських чвертях було осаджено одного загородника і двох халупників¹³. В с. Альбігові, магнатів Корняктів, у 1729 р. двір осадив “халупника-будника”(виробника поташу)¹⁴. Однак випадків осадження халупників на кметівських чвертях зустрічається порівняно мало, переважає осадження загородників. Здебільшого в таких випадках двір осаджував халупників на загородах. Наприклад, в с. Ракова вказується, що халупників у селі немає, бо їх осаджено на загородах¹⁵.

Осадження нових поселенців, переведення загородників і халупників на пусті кметівські наділи та надання їм допомоги в розбудові їхнього господарства за свідченням джерел переважало в маєтках магнатів та великої шляхти, які здебільшого були розкидані в різних районах Речі Посполитої, через що не в однаковій мірі потерпіли від військових плондрувань і стихійних лих початку XVIII ст.; а це також мало чималий вплив на акумуляцію коштів необхідних для відбудови помість в повоєнний період. Тому й не дивно, що допомога двору селянам переважно мала місце саме серед зазначених категорій землевласників. Однак такий шлях відбудови помість був можливий лише в тих місцях, де збереглося населення, без якого була немислима відбудова. Там, де воно не збереглося і не було можливості призвати його з інших місць, двір змушений був віддавати не тільки пусті селянські наділи, але й фільваркові землі в оренду. Орендаторами пусток переважно виступала місцева дрібна шляхта, євреї – орендатори корчм, броварів, млинів та інших господарських об’єктів, які володіли засобами для освоєння пустих земель. Подекуди пусті землі орендували і більш заможні селяни. Так, у згаданому уже с. Воютичі з 34 пустих чвертей, за даними ревізії, 8 орендував місцевий шляхтич Заплатинський, який організував на них свій фільварок. Згідно з інвентрем 1715 р. на ґрунті Заплатинського “сиділи” 2 кметі й 8 загородників¹⁶. В с. Журавиці, магнатів Корняктів, в

1732 р. один півланок наймав єврей – орендатор броваря і корчми¹⁷. В с. Тринчі, магнатів Любомирських, в 1728 р. кметь Войтек Малек орендував у двора 2 чверті, а Павло Кушнір – одну¹⁸. В с. Церпіж, магнатів Корняктів, у 1729 р. селяни орендували 8 пустих наділів, за які сплачували володільцеві 230 зл.¹⁹. Згідно з інвентарними описами 20-40-х рр. XVIII ст. у 18 селах крупної шляхти і магнатів із 307 ланів, якими користувалися селяни, на орендовані приходилося 50, що складало 16,3% від загального селянського землекористування, в той час як всі пусті наділи склали 76,5 лана. Все це свідчить, що і в час відбудови не всі пусті землі використовувалися, а також, що оренда пусток складала порівняно незначну частину загального селянського землекористування.

Необхідно відмітити, що землеволодільцям вигідніше було осадити пусті селянські наділи, ніж здавати їх в оренду, оскільки прибутки від неї були значно менші в порівнянні з повинностями, що їх виконували осілі селяни на користь свого пана. Наприклад, в с. Ненадівка, Харчевських, кметі з чверті лану відробляли до двору по 2 дні панщини на тиждень, платили 3 зл. чиншу, давали по 3 півмірки вівса, 2 курки, 1 каплуна, 1 гуску, 10 яєць, 2 півмацьки хмелю, мірку грибів, квартиру кміну, 2 в'язки хрину, 3 копи гонтів. За оренду тієї ж чверті платили 12 зл. 15 гр. найму, 1 зл. 15 гр. чиншу, 1,5 півмірка вівса, 1 курку, 0,5 каплуна, 0,5 гуски, 5 яєць 1 півмацьок хмелю, 0,5 мірки грибів, 0,5 кварти кміну, 1 в'язку хрину, 1,5 копи гонтів²⁰, тобто в двічі менше ніж з осілого лану. У згадуваному уже с. Тринчі той же Войтек Малек в 1728 р. платив з осілої чверті 50 зл. найму, 3 зл. 15 гр. чиншу, 10 півмірків вівса, 2 гуски, 12 курей, 4 каплуни, 60 яєць і давав одну штуку пряжі²¹. З орендованої – 25 зл. найму, 1 зл. 22,5 гр. чиншу, 5 півмірків вівса, 2 гуски, 4 каплуни, 12 курей, 60 яєць і одну штуку пряжі²¹, що складало майже в двічі менше в порівнянні з повинностями з осілої чверті. Зрозуміло, що дворові вигідніше було орендувати пустки, ніж би вони ніким не використовувалися, заростали чагарником та лісом, що затрудняло б їх використання в майбутньому. З другого боку селянам вигідніше було брати пусті наділи в оренду, ніж закріпляти за собою на постійне їх використання. Тому в період відбудови кількість орендованих пусток зросла, хоча двір при будь-якій нагоді намагався їх осадити. Так, у згадуваному вже с. Воютичі в 1744 р. було осаджено двох кметів на чвертях лану, котрі до цього часу орендував місцевий плебан (католицький священник)²².

При співставленні сіл різних форм власності, в яких мала місце оренда пустих земель, напрашується висновок, що найбільше ця форма використання пусток була поширена в королівських та магнатських селах. Пояснюється це не тільки станом розорення, особливо перших, але й тим, що і перші, і другі перебували в руках не самих власників, а здебільшого призначених адміністраторів або орендаторів, які більше турбувалися про свої власні інтереси, ніж про інтереси землевласника. Передача пусток орендаторам позбавляла землевласників необхідності втручатися безпосередньо в процес ведення господарства селянами, турбуватися про їх становище, тим більше що фільваркова продукція не завжди знаходила

покупця як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку. В маєтках дрібної та середньої шляхти, яка сама вела своє господарство, здебільшого пусті землі приєднувалися до фільварків з метою розширення фільваркової ріллі і випуску сільськогосподарської продукції. Щоб не розпорошувати наявні мізерні кошти на відбудову селянських господарств, в зазначених категоріях землеволодіння основна увага приділялася фільваркові. Фільварки забезпечувалися робочою худобою необхідним реманентом з метою використання не тільки пішої праці власних селян, а й в разі потреби вільнонайманої праці, оскільки чисельність безтяглих господарств під час війни різко зроста.

Порівняно рідше такий шлях відбудови господарства використовувався в маєтках магнатів. Наприклад, в с. Березів, магнатів Мнішків, на 12 пустих селянських чвертях було організовано фільварок²³. В с. Уйковичах, Корняктів, в 1732 р. двір засівав одну “шестиденну” і одну “чотирьохденну” пустки²⁴. Приєднання селянських пусток до фільварків у 20-40-х рр. у 18 зазначених вище селах складало лише близько 11,5% від усіх наявних пусток.

Приєднання до фільварків пусток вимагало використання як постійної, так і сезонної найманої праці. Оскільки утримувати постійних найманих працівників у фільварках землеволодільцям було не вигідно, то вони намагалися їх штат зводити до мінімуму. Аналіз річних звітів фільварків Перемишльського староства за 30-40 рр. та деяких приватних землеволодільців свідчить, що, крім адміністративного персоналу, у фільварках королівщин переважно постійно працювали наступні категорії найманих працівників: господиня, дівка, пастух, конюх, погонич і парубок. Господиням, пастухам, дівкам і парубкам щорічно платили в 1745-1750 рр. 84 зл. і 12 гр., крім зерна і полотна на одяг, в той час як найманим ремісникам-спеціалістам платили 161 зл. 6 гр. на рік²⁵, що засвідчує велику різницю в оплаті праці найманих робітників-спеціалістів і дворових слуг. Часто фільварки використовували додаткову робочу силу під час жнив. У фільварках королівщин на той час переважно залучали селян гірських сіл, де не було фільварків, а селяни зобов’язані були виконувати різні види додаткових, переважно сезонних робіт на користь двору. Так, в Бакунчицькому фільварку Перемишльського староства в 1749 р. працювали селяни гірських сіл в жнива, на харчування яких адміністрація витратила 4 півмірки жита²⁶.

Крім наймитів, що постійно працювали при панському дворі та при оборі, фільварки вдавалися до використання порівняно рідше найманої праці для обробітку землі, збору врожаю та деяких інших сезонних робіт. Здебільшого на цих роботах були зайняті місцеві загородники та халупники. Для цього у фільварках утримувалося по декілька пар робочої худоби, 2-3 плуги, така ж кількість борін та інший необхідний сільськогосподарський реманент.

В найбільшій мірі наймана праця використовувалася дрібною і середньою шляхтою на сезонних роботах. У цих випадках основну частину

найманих робітників складали місцеві халупники та комірники, порівняно рідше мешканці інших сіл (переважно це зустрічалося в королівщинах). Здебільшого дрібна і частково середня шляхта, не маючи змоги допомогти своїм підданам у відбудові їх господарства, утримувала робочу худобу й інвентар, яким могли користуватися не лише ті, хто відбував пішу панщину, але й наймані робітники. Особливо багато прикладів застосування найманих робітників відмічають ревізори в маєтках війтів, совтисів та вільників у передгірських та гірських селах королівщин, де не було фільварків і селяни не були обтяжені відробітковою рентою, зокрема халупники та комірники. Робоча сила останніх чи не найбільше використовувалася зазначеними вище категоріями шляхетських господарств. Тому й не дивно, що вони утримували по декілька голів робочої худоби та сільськогосподарський інвентар, необхідний для різних видів робіт. Наприклад, у господарстві війта с. Стрільбичі було 6 волів і 2 плуги²⁷, а в с. Підбуж – 2 воли і 3 плуги²⁸. На сезонні роботи наймали робітників і заможні селяни. Крім того, частина селян гірських сіл шукала роботу на Закарпатті, особливо в період сезонних робіт, тим більше, що в цьому регіоні вони розпочиналися скоріше, ніж в Прикарпатті.

Наведені вище відомості про шляхи відбудови зруйнованого в перші десятиріччя XVIII ст. галицького села дозволяють стверджувати, що відбудова помісного господарства велася на старій основі. Випадки застосування різними категоріями землевласників у своїх господарствах найманої праці не можуть служити доказом корінної перебудови фільваркової системи господарства, переходу від старих феодальних виробничих відносин до нових - капіталістичних, оскільки аналогічні категорії найманих робітників у фільварках мали місце і в XVII ст. Успіхи, досягнуті в ході відбудови, не відповідали потребам, які стояли перед суспільством. Головними чинниками, що гальмували процес відбудови села, була в першу чергу пануюча фільваркова система господарювання та боротьба за владу в Речі Посполитій на початку 30-х рр., участь у ній її наближчих сусідів, заінтересованих в ослабленні польської держави – Пруссії та Росії.

Незадоволення політикою польського короля Августа II, абсолютиські намагання якого після завершення Північної війни ще більше посилювалися, спричинило параліч найвищого державного органу країни – Сейму. Однак відсутність єдності серед королівської опозиції, ускладнила не тільки внутріполітичне, але й міжнародне становище Речі Посполитої. Найбільше ситуація загострилася під час виборів нового короля – в 1733-1735 рр.

При підтримці російських і саксонських військ в жовтні 1733 р. новим королем Польщі був обраний Август III – син Августа II, що викликало незадоволення серед прихильників Станіслава Ліщинського. 5 листопада 1734 р. під керівництвом крупного магната Адама Тарли в Дзікові сформувалася конфедерація, але введені до Польщі російські та пруські війська розгромили конфедератів. Однак становище в країні й надалі залишалося напруженим. Протидія магнатів і шляхти королю дійшла до того,

що за Августа III були зірвані засідання всіх Сеймів, за винятком 1736 р., а місцеві сеймики стали ареною не тільки політичної, але й збройної боротьби, що найбільше відбилось на становищі підданих політичних противників.

Великі втрати понесло населення Перемишльщини, як і всього Руського воєводства, під час конфедерації, оскільки навіть серед самих конфедератів воєводства не було єдності. Підтримуючи на словах Ліщинського, керівники конфедератів не вдавалися до рішучих дій. Збираючи з населення кошти на утримання конфедератських військ, часто використовували їх у своєкорисних цілях²⁹. Зібране у воєводстві посполите рушення невдовзі було розігнане російськими військами. Таким чином, конфедерація не дала ніяких позитивних результатів, крім загострення так званої “домової війни” між самими конфедератами, що в кінцевому результаті негативно відбилось на місцевому населенню.

Негативно на процесі відбудови позначилися і стихійні лиха, особливо епідемії та епізоотії. В 1736 р. Премишльщина зазнала великих втрат від довготривалих дощів, які затопили пасовища в долинах рік, зруйнували мости, дороги, а подекуди завдали шкоди й будівлям. Втрата посівів у 1736 р. викликала недостачу не тільки зерна на посів, але й для харчування влітку 1737 р., що спричинило голод і навіть смертність³⁰. У 1739 р. передчасно випав великий сніг, засипавши на полях і в огородах овочі. В січні та лютому 1740 р. снігопади та сильні морози пошкодили сади, що спричинило дороговизну овочів та фруктів. Мали місце в краї спалахи епідемії³¹. У 1745 р. спалахнула епізоотія, яка із Руського воєводства поширилася по всій Польщі. Вона повторилася і в 1747-1748 рр.³² У ці ж роки край постраждав і від нальотів сарани, яка в 1748 р. знищила не лише зернові посіви, але й луки, оголивши землю настільки, що й не було де випасати худобу³³. Це викликало підвищення цін на продукти харчування³⁴. Зазначені та деякі інші фактори значно ускладнювали відбудову помісного господарства взагалі, селянських господарств зокрема.

Негативно на відбудові помістя позначалася й передача їх в оренду. Орендатори намагалися за час оренди отримати з маєтків як найбільше прибутку, через що мало турбувалися про їх стан, зокрема становище селян. Наприклад, судовий позов магнатів Любомирських 1733 р. на адміністратора Міроцького ключа шляхтича Бережницького свідчить, що останній не тільки замінив поставлених власником маєтків слуг своїми людьми, але й влітку випасав власну худобу на лугах землеволодільця, а взимку відгодовував її сіном і зерном, а потім продавав на ярмарках, селян примушував виконувати повинності не передбачені інвентарним описом маєтків, бив і калічив їх, через що дехто покинув село, а підданих Данила Жука і Михайла Чуба “довів до смерті через побиття”³⁵.

У 1720 р. громада с. Боневичі скаржилася на державцю М. Риковського аж до Референдарського суду за те, що той змушував їх відбувати понад норму панщину, не враховував за панщину роботи біля конопель, змушував понад норму віддавати овес, гусей, каплунів, курей або платити за них гроші, впровадив чинш від пасік (2 зл. від кожного вулика), відбирав у селян луки та

ріллю, а їх змушував платити за них натуральні данини та чинші, також “чинив їм інші кривди”³⁶.

Найбільш показовим прикладом зловживання орендаторів можуть служити претензії дідичів с. Корналовичі Древницьких до шляхтички Росовської, яка за 11 років оренди завдала маєткам наступних збитків:

1. Оговорений в акті оренди ремонт будівель не провела, через що збудований недавно двір “зовсім зруйнований”(збитки на 2000 зл.).

2. Протягом 11 років рубала ліс, в якому заборонялася вирубка, окрім хворосту на отоплення та огорожу (збитки на 4400 зл.).

3. Лісничого звільнила від роботи й перевела до прислуги свого сина, через що ліс залишився без охорони й був “зовсім вирубаний”(збитки на 8000 зл.). Через те, що лісничий відмовився служити у сина орендарки, його було побито, після чого він втік із маєтку (збитки на 800 зл.).

4. Передана орендаторці пасіка складалася із 59 вуликів, з яких вона мала право вибирати восени по одній чвертці меду з кожного вулика. Вона вибирала мід навесні і восени, не давала підкормку бджолам навесні. Декілька вуликів перевезла до своїх маєтків (с. Кружики), в результаті чого в пасіці залишилося лише 20 вуликів (збитки на 2540 зл.).

5. Через надмірне обтяження селян повинностями та “нечувані покарання” за час її посесії село покинуло 12 родин, залишивши пустими хати, посіви і т. д.(збитки на 10270 зл.).

6. Залишене для ремонту будівель дерево було спалене (оцінювалося воно в 50 зл.). Указуються в претензіях ще й ряд інших зловживань допущених Росовською. Загальна сума заподіяних нею збитків маєткам Древницьких оцінювалася в 35011 зл. 15 гр.³⁷

Наведений приклад досить переконливо підтверджує висновок В.Лозинського, що нерідко після орендарів маєтки виглядали, як після “татарської навали”³⁸.

Взагалі, сказане вище дозволяє стверджувати, що в 20-40-х рр. XVIII ст. на Перемишльщині спостерігалася відбудова села, зруйнованого непомірною панщиною, державними поборами на утримання не тільки власної, але й чужої армії, пограбуваннями селян з боку цих же армій та стихійними лихами. Шляхи відбудови були різними і залежали в найбільшій мірі від стану селянських і фільваркових господарств, від можливостей реалізації сільськогосподарської продукції як на внутрішньому, так зовнішньому ринках. І хоча в цілому відбудова села велася на старій феодальній основі в залежності від перелічених факторів можна, виділити два основних шляхи – через фільварок і через селянські господарства, хоча зустрічаються випадки поєднання обох шляхів. Однак процес відбудови села гальмувався не тільки внутрішньою нестабільністю, але й стихійними лихами – природними катаклізмами, епідеміями та епізоотіями, через що на середину XVIII ст. не всюди було досягнуто навіть рівня кінця XVII ст.

1. Відбудова селянських господарств

Оскільки основним виробником матеріальних благ у феодальному суспільстві був селянин, то ж не дивно, що йому надавалася головна увага в ході відбудови села. В маєтках магнатів відмічається помітний ріст чисельності селянських господарств. Так, в трьох селах Городиського ключа, магнатів Любомирських, наприкінці 30-х рр. в порівнянні з кінцем другого десятиріччя кількість селянських господарств із 233 збільшилася до 350³⁹, а в шести селах, магнатів Корняктів, - із 328 до 488⁴⁰. Звичайно, що такого збільшення чисельності селянських господарств можна було досягти лише за рахунок переселенців, але в ніякому разі не за рахунок природного приросту. Варто відмітити, що помітний ріст чисельності населення у XVIII ст. спостерігався не лише в селах, але й галицьких містах та містечках⁴¹.

Збільшення чисельності селянських господарств спричинило не тільки зменшення, але й подекуди зникнення в селах пустих наділів. Наприклад, якщо в інвентарному описі згаданого села Ляшки Горішні за 1703 р вказувалося 14,5 “пустих роль”, то в інвентарі за 1728 р. немає жодної⁴². В с. Крачкова в 1703 р. числилося 23 пустих селянських наділи, з яких 147 прутів наймали селяни, а 38 лежали пустими, то в 1729 р. не відмічено ні однієї пустки, зате зазначено 43 новоосаджених господарства, з яких 3 кметі на фільварковій землі⁴³. В с. Альбігові в інвентарі 1716 р. числився 101 прут пустих кметівських наділів, 17 загород і 6 халуп, в інвентарі за 1729 р. відмічено лише 45,5 прута пусток, які наймали селяни, зате кількість господарств збільшилася за той час із 38 до 81⁴⁴. В с. Високе, цих же землеволодільців, у 1703 р. числилося 3 пустих кметівських наділи, які орендували односельчани, 10 пустих огородей, з яких 8 також орендували селяни, а в 1716 р. – було враховано уже 13 кметівських пусток і 14 огородей, з яких 7 уже заросли чагарником, зато в 1729 р. не зазначено жодної пустки, а кількість господарств у порівнянні з 1716 р. збільшилася із 35 до 60⁴⁵. Аналогічних прикладів можна привести безліч і всі вони переконливо свідчать про скорочення кількості пустих наділів і збільшення чисельності селянських господарств. Наприклад, в 7 селах магнатів Корняктів наприкінці 20-х рр. пустими лежали лише 3,4% селянських наділів.

В маєтках середньої та дрібної шляхти, яка не володіла необхідними ресурсам для надання допомоги селянам у відновленні їхнього господарства, стан освоєння пустих земель виглядав порівняно гіршим. Наприклад, в п’яти селах середньої шляхти Корняктів з 39,75 лану наприкінці 30-х рр. пустими лежали 3,75 лану (9,6%)⁴⁶. В селі Східниці, дрібних шляхтичів Попелів, в 1735 р. з 11,5 громадських ланів пустими лежали 11/8, тобто 9,7% від загальної кількості селянських ґрунтів⁴⁷. Інвентарні описи 18 сіл різних категорій шляхти за 20-40 рр. дають наступну картину використання земельних угідь:

- загальна кількість селянських земель – 307 ланів;
- осілих – 230,75 лана (75%);

- найманих (орендованих) – 50 (16,3%);
- приєднаних до фільварків – 8,75 (2,9%);
- пустих - 17,5 лана (5,8%).

Співставивши осілі, наймані та пусті селянські наділи в 96 селах різних категорій приватних землевласників Міжсянсько-Дністрянської частини Перемишльщини початку другого десятиріччя XVIII ст. зі станом у 18 селах 20-40 рр., матимемо наступну картину (в %): осілі – 61,9 і 75, наймані – 3,5 і 16,3, приєднані до фільварків – 1,3 і 2,9, пусті – 33,3 і 5,8%. Приведені дані свідчать про значне скорочення пустих селянських земель в період відбудови в порівнянні з другим десятиріччям XVIII ст.

Скорочення пустих селянських наділів мало місце не лише в приватних маєтках, але й в королівщинах, в тому числі й гірських селах Самбірської економії. Наприклад, в с. Хащів в 1711 р. з 17,75 лана громадських земель 4,25 лану складала засіяні, 5 – кошені (сінокоси), а 8,5 – пусті⁴⁸. Згідно з інвентарем 1749 р. з цих же 17,75 лану засіяні поля складала 9 ланів, кошені – 4, а пусті – 4,75 лалану⁴⁹. Отже, більше ніж в двічі зростає кількість оброблюваних земель і майже на стільки ж скоротилася кількість пустих. Аналогічна картина спостерігалася і в інших селах гірської частини економії. Загалом в 22 селах Липецької та Розлуцької країн згідно з інвентарними описами 1749 р. із 473,75 ланів громадських земель засівалося 176,5 лану (37,2%), для сінокосів використовувалося - 152,5 (32,2), а пустими продовжували лежати ще 144,75 лана (30,6%)⁵⁰. Якщо порівняти стан використання земельних угідь у гірських селах Самбірської економії за 1711 і 1749 рр., то матимемо таку картину: засіяні лани складала 18,2% в 1711 р. і 37,2% - в 1749 р., кошені – відповідно 21,8 і 32,2%, пусті - 60,0% і 30,6%. Отже, майже вдвічі скоротилася кількість пустих земель. Наявність досить великої кількості кошених ланів пояснюється поширенням в районі тваринництва.

Варто також відмітити, що поруч із скороченням пусток спостерігалася розширення посівних площ не лише за рахунок пасовищ, але й за рахунок розробки лісових масивів. Так, в Тринецькому ключі, магнатів Любомирських, в 1728 р. "прикопки" і "новини" зазначаються в п'яти селах із 6. В с. Городиську відмічено 55 "нових прикопок"⁵¹.

Відбудова села викликала деякі зміни і в співвідношеннях між категоріями селянських господарств. В 38 селах землі під кінець першої половини XVIII ст. із 2984 господарств кметі складала 1250 (44,7%), загородники – 1001 (36,4%), халупники – 526 (18,9%), комірники – 207 (6,9%), що дає підстави стверджувати про подальше соціальне розшарування і зuboжіння галицького села в період відбудови. Цей висновок напрашується із порівняння приведених вище основних категорій селянських господарств з першим десятиріччям XVIII ст. (кметі – 45,5%, загородники – 38,3%, халупники – 16,2%). Основною причиною цього процесу, на наш погляд, було збереження старої фільварково-панщизняної системи господарства, якій вигідно було мати різні категорії селян, здатних виконувати як тяглу, так і пішу панщину. Аналіз категорій селянських господарств свідчить, що

збільшення їх кількості в період відбудови у згадуваних маєтках Корняктів і Любомирських в основному відбувалося за рахунок бідніших селянських господарств, зокрема халупників. В той же час зменшується кількість і повнонадільних кметівських господарств, а натомість зростає чисельність півлановиків і чвертьлановиків та інших. Наприклад, якщо в маєтках Корняктів у 1703 р. ланові господарства складали 13%, то в 1729 р.- лише 8%, від 1 до 0,5 лану відповідно 37,6% і 38%, від 0,5 до 0,25 – 31,5 і 31,3, від 0,25 і менше – відповідно 17,9% і 22,7% від загальної кількості господарств.

Наведені вище факти щодо категорій селянських господарств та забезпечення їх землею в період відбудови помісного господарства свідчать про складні процеси, що мали місце в галицькому селі. З одного боку спостерігався процес збільшення чисельності господарств за рахунок осадження новопоселенців на пустих селянських землях, з другого боку при наявності пусток земельні наділи селян не збільшувалися, а навпаки відбувалося їх скорочення. Очевидно, це було наслідком того, що новоосаджені господарства не завжди мали можливість відбувати до двору повинності з більших наділів і на перших порах поселення задовольнялися меншими наділами, сподіваючись на збільшення їх згодом. Цей висновок до певної міри підтверджується станом забезпечення кметівських господарств робочою худобою. Згідно з інвентарними описами кінця 20-40-х рр. в 35 селах 753 господарства кметів були наступним чином забезпечені робочою худобою: 8-ма штуками робочої худоби – 2 господарства (0,2%), 7-ма – також 2 (0,2), 6-ма – 15 (2,0%), 5-ма – 23 (3,0%), 4-ма – 189 (25,2%), 3-ма – 91 (12,1%), 2-ма – 243 (32,3%), однією – 39 (5,2%), без тягла – 149 (19,8%). Отже, найбільша кількість господарств (майже 70%) утримували від 2-х до 4-х голів великої робочої худоби. Коли співставити стан забезпечення кметів робочою худобою в період розрухи з періодом відбудови, то матимемо наступну картину (таблиця 17):

Г-ва за кількістю тягла період	8 голів	7 голів	6 голів	5 голів	4 голів	3 голів	2 голів	1 голо	Без тягла
--------------------------------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	--------	-----------

Період - 0,2% 0,8% 0,6% 14,2% 7,6% 46,2% 6,1% 24,3%
розрухи

Період 0,2% 0,2% 2,0% 3,0% 25,2% 12,1% 32,3% 5,2% 19,8%
відбудови

Порівняння даних таблиці свідчить, що кількість господарств, здатних відбувати самостійно тяглу панщину (4 і більше голів робочої худоби)

збільшилася майже вдвоє, а кількість спряжних і без тягла зменшилася на 14,8%. Покращав і стан забезпечення робочою худобою загородників. В маєтках магнатів та середньої шляхти понад 2% загородників мали 4 і більше голів робочої худоби, а майже 34% загородників мали від 1 до 3 голів робочої худоби, що служило підставою до відбування ними тяглої панщини до двору.

Значно гірше були забезпечені робочою худобою селяни королівщин, особливо гірських сіл Самбірської економії. Згідно з інвентарем економії за 1749 р. на 294 кметівських господарства Липецької країни припадало 319 голів робочої худоби, в тому числі 309 волів і лише 10 коней⁵². Дещо краща була ситуація в Розлуцькій країні, де на 404 кметівських господарства припадала 551 штука робочої худоби, в тому числі 66 коней⁵³. Загалом, якщо в гірських селах Самбірської економії на одне кметівське господарство припадало троха більше однієї штуки робочої худоби, то в приватних володіннях передгірської частини – 2,4 штуки, тобто понад вдвічі більше. Але, якщо прийняти до уваги, що переважаючим селянським наділом у гірських селах Самбірської економії був наділ в 1/8 лану, то можна допускати, що в таких господарствах і не було потреби утримувати більше робочої худоби.

Аналіз стану забезпечення робочою худобою селян гірських сіл Самбірської економії свідчить, що основним видом тягла у цих селах були воли, в той час як в передгірських - переважали коні. Наприклад, у згадуваному вже с. Уйковичі в 1749 р. кметівські і загородницькі господарства утримували 58 коней і 36 волів⁵⁴. В с. Дрогойові 4 кметі утримували 11 коней, а 14 загородників – 12 коней⁵⁵, тобто вся робоча худоба складалася з одних коней.

Варто зазначити, що в роки відбудови кількість коней збільшується. Так в с. Воютичі 32 кметівських господарства в 1715 р. утримували 36 коней і 36 волів, а в 1744 р. 55 господарств кметів утримували 90 коней і 30 волів⁵⁶. Польський історик Є. Топольський, досліджуючи ці процеси на території центральної частини Польщі дійшов висновку, що надання переваги коням перед волами було обумовлено посиленням зв'язків господарств з ринком і подальшим вдосконаленням знарядь праці⁵⁷.

Більш повною постає перед нами картина стану селянських господарств після аналізу повинностей, які вони виконували на користь панського двору. Якщо в період розрухи на початку XVIII ст. спостерігалася заміна частини панщинних днів на чинш, зменшення кількості панщинних днів, а подекуди повна заміна панщини натуральними данинами та грошовим чиншем, то в період відбудови відбувалося не лише повернення до панщини, але й збільшення кількості панщинних днів, а також натуральних повинностей і чиншу. Зіставлення повинностей селян одних і тих же 20 сіл в зазначені періоди свідчить, що

- незмінними вони залишились в 6 селах (30% сіл);
- за рахунок зменшення чиншу збільшилася норма панщини також в 6 селах (30%);

- за рахунок збільшення чиншу зменшилася норма панщини в 3 селах (15%);
- збільшилися повинності в 3 селах (15%);
- зменшилися повинності в одному селі (5%);
- повністю замінено панщину чиншем в одному селі (5%). Отже, у 80% аналізованих сіл величина повинностей загалом залишилася попередня, хоча їх форми змінилися, в 15% - збільшилася і лише в 5% сіл вони зменшилися.

Аналіз річних прибутків фільварків передгірської та гірської частин Перемишльщини (табл. 18) дозволяють стверджувати, що основною формою експлуатації селян в період відбудови, як і раніше, була панщина. В найбільшій мірі вона була поширена в передгірських селах, а в гірських-переважали чинші та натуральні данини. Навіть в передгірських селах Самбірської економії при наявності фільварків переважали грошові та натуральні данини. Польський історик Я. Рутковський переважаючу роль панщини в українських селах пояснював інертністю та безініціативністю українського селянства⁵⁸, що, на наш погляд, не відповідало дійсності.

Таблиця 18

Співвідношення чиншу і панщини в передгірських приватних селах

Назва села	Ч и н ш		Вартість панщини		
	злоті	гроші	злоті	гроші	%
Альбігова	1706	24	2355	21	57,9
Крачкова	1332	15	1934	12	59,5
Високе	1713	15	1685	12	49,5
Лентовня	188	24	505	12	63,6
Уйковичі	1724	16	1925	18	52,7
Буньковичі	537	11	1088	24	66,9
Церпіж	128	-	458	10	78,2
Веньковичі	174	-	936	-	84,3
Ходновичі	325	7	863	-	79,3
Храпличі	197	26	436	18	68,8
Поповичі	59	17	561	18	90,5
Східниця	196	12	936	-	75,9
Глибока	514	19	762	20	59,6
Сусідовичі	1067	18	3276	-	61,1
Дмитровичі	176	19	1626	8	90,2
Розвинець	209	24	1656	-	88,7
Рудаловичі	192	19	716	-	78,7

Матеріали таблиці свідчать, що основною формою ренти в передгірських приватних селах була панщина. Із 17 приведених в таблиці сіл вона переважала в 16, при тому в 2/3 сіл її вартість складала понад 2/3 загальної вартості повинностей, а в двох випадках – понад 90%. Зовсім іншою була ситуація в королівських селах Самбірської економії. В передгірських селах,

де знаходилися фільварки – Стрілковичі, Дубляни, Мединичі, Купновичі, Улич – відробіткова рента була приблизно в межах половини вартості всіх повинностей, в той час як в гірських селах, де не було фільварків, відробіткова рента коливалася від 8 до 40 % від загальної вартості усіх повинностей, а селяни с. Сушиці взагалі не відбували панщини. Зато відробітки в дрібношляхетському селі Кульчичі склали майже 86% вартості всіх повинностей.

Таблиця 19

Повинності селян Самбірської економії в середині XVIII ст.⁵⁹

Назва села	Ч и н ш		Вартість панщини		
	злоті	гроші	злоті	гроші	%

1. Стрілковичі 243 00 340 0,7 58,3
2. Бережниця 350 01 156 0,7 30,9
3. Звір 106 01 344 0,7 76,4
4. Кульчичі 41 05 292 15 85,9
5. Бронниця 728 17 427 15 37,0
6. Дубляни 943 28 735 15 43,8
7. Дорожів 2267 10 387 22 14,6
8. Якубова Воля 629 19 257 15 29,0
9. Мединичі 381 12 339 15 47,1
10. Містковичі 566 00 214 20 37,8
11. Купновичі 398 24 383 11 49,0
12. Уличі 635 15 601 11 48,6
13. Біличі 1590 03 537 14 25,3
14. Волошинова
Воля 616 25 68 14 10,0
15. Лінина Велика 806 14 292 19 23,6
16. Сушиця 295 15 - - 0,0
17. Стрільбичі 1486 00 476 11 32,1
18. Кобло 451 00 39 22 8,1
19. Коблянська
Воля 316 11 75 21 19,3
20. Опака 456 21 158 - 25,7
21. Підбуж 551 25 325 19 25,8

Поруч з тенденцією до збільшення феодальних повинностей, в роки відбудови спостерігається їх подальша регламентація. Свідченням цього може бути порівняння повинностей селян с. Уйковичі за інвентарями 1707 і 1749 рр. Якщо в інвентарі 1707 р. не вказується час виходу на панщину, то в інвентарі 1749 р. зазначається, що “влітку повинні виходити на всі роботи після раннього сніданку”. Найбільш чітко виписані денні норми оранки, гакування та боронування. Інвентар 1707 р. вказує, що кожен кмет повинен виорати і загакувати в ширину 12 лясок, заборонувати – 24, а в кожній лясці повинно бути по 4 локті. В довжину площа повинна складати одні стаї, а в стаях повинно бути 42 ляски. В інвентарі 1749 р. зазначено, що кмет

повинен виорати за день в ширину 7 лясок, а в довжину 24 ляски (ляска повинна мати 7 локтів). Якщо визначити площу, то в першому випадку кметь повинен був виорати 8064 кв. локтів, в другому – 8232 кв. локті, тобто на 168 кв. локтів більше; заборонувати - відповідно 16127 кв. локтів і 16464 кв. локті, тобто на 237 локтів більше; загакувати – в 1707 р. – 8064 кв. локті, а в 1749 р. – 12600 кв. локтів, тобто на 4536 кв. локтів. Щодо сторожової повинності, то в інвентарі 1707 р. сказано, що відбували “по двоє в ночі”, то в інвентарі 1749 р. записано, що відбувають її селяни “по черзі два на одну ніч, від заходу сонця аж до сходу”. В обох інвентарях зазначено, скільки чоловік повинно виходити на виконання окремих видів робіт: до жнив, грабання, возіння гною, снопів – виходили по двоє, а до кошення, молотьби, різання січки – по одному. Більш конкретизована була гужова повинність В інвентарі 1707 р. вказувалося, що кожен кметь повинен за день звести 20 кіп снопів до стодоли, а в інвентарі 1749 р. зазначено, що 20 кіп з ближчого поля, а з дальшого – 16 кіп. Подібна конкретизація з деяким полегшенням мала місце і при визначенні гужової повинності. Інвентар 1707 р. зобов’язував їх доставляти на торги, до річкових пристаней по 8 півмірків озимого і по 10 півмірків ярого зерна на одній підводі, а за інвентарем 1749 р. кількість зерна зменшувалася відповідно до 6 і 8 півмірків чотирма кіньми, а двома – вдвічі менше і не далше як на 4 милі.

В обох інвентарях за випас худоби у панському лісі, або на панських перелогах повинні були давати по дві курки за одну корову, по одній курці – за випас ялівки. Правда, в інвентарі 1749 р. відмічено, що замість курки можна заплатити 10 грошей. Зазначено також, що “спасне” береться від ялівок-дволіток. Від волів, бичків і ялівок-одноліток спасного не платили. В інвентарі 1707 р. зазначено, що коли двір дає селянам прясти панську пряжу, то платить їм по 21 гр. за штуку, в інвентарі 1749 р. вказується, що коли наявне в дворі волокно не можливо спрясти за рахунок панщини, то селянам слід платити за прядіння однієї штуки по 1 зл. Це дозволяє стверджувати, що за інвентарем 1749 р. прядіння 1 штуки панської пряжі розглядалося як обов’язкова повинність, а прядіння поверх неї двір зобов’язаний був оплачувати. В інвентарі 1749 р. також зазначається, що селяни повинні мочити, терти і трясти коноплі, робити ячмінні і гречані крупи без зарахування панщини, про що не йдеться в інвентарі 1707 р. В цьому ж інвентарі нічого не говорилося про терміни сплати селянами чиншу, в той час як в наступному інвентарі визначена дата, до якої повинні були селяни сплатити чинш - 24 листопада (День св. Мартина), до того ж зазначалося, що вносився він тільки “доброю монетою”.

У першому з інвентарів не було ніякої згадки про ремісників. В другому вказано, що ткачі “скільки би їх в селі не було, повинні від верстату виробити по два півсотка зрібного полотна без оплати, а якщо вироблять більше, то двір повинен їм заплатити за півсоток льняного полотна 3 зл. 15 гр., за півсоток конопляного 2 зл.10 гр., а за стільки ж зрібного – 1 зл. 15 гр. Крім того, ще їм належало за кожний півсоток дати по одній мірці жита. Іншим ремісникам – ковалям, бондарям, стельмахам, кравцям, яку б роботу вони не

виконували, треба їм враховувати за панщину, або “сумлінно оплачувати”⁶⁰. Таким чином, наведені вище порівняння повинностей селян одного й того ж села за початок і середину XVIII ст. свідчать не тільки про збільшення частини норм повинностей, але й детальну їх регламентацію.

Повинності, що їх відбував селянин на користь феодала, державні податки негативно впливали на відбудову селянських господарств. Аналіз річних прибутків приватних маєтків свідчить про досить великі суми заборгованостей як в грошовому, так і натуральному виді. Так селяни сс. Злотківці, Мочаради і Буди, Харчевських, в 1745 р. “не сплатили всіх чиншів за попередні роки”(1742, 1743, 1744)⁶¹. В сс. Рудаловичі та Розвінець згідно з інвентарем 1755 р. заборгованості в чиншах за 1752 р. мали 3 кметі, за 1753 – 12 кметів, за 1754 – 18 кметів. Загальна сума заборгованостей складала 108 зл. 12 гр.⁶². Громада с. Журавиці заборгувала своєму поміщикові за 1737-1739 рр. 1379 зл. 12 гр. З цієї суми в 1740 р. було погашено лише 3 зл. Зато в цьому ж році громадою було не доплачено дворові ще 423 зл., що разом з попередніми склало 1799 зл. 12 гр.⁶³. Заборгованості підданих Перемишльського і Мединицького староств за 1745-1750 рр. складали 19325 зл. 24 гр.⁶⁴

Численні факти свідчать, що селяни не тільки не могли вчасно розрахуватися з двором за чинш, але й за натуральні данини. Так, громади сіл Медики, Торки, Поздяч, Буців Перемишльського і Медицького староств за 1745-1749 рр. не сплатили 168 півмірків вівса⁶⁵. В 1750 р. громади сіл Пікулич, Пацькович, Коровник, Негрибка, Сіракоць і містечка Нижанковичі, а також з міських чвертей обох староств не сплатили 127 півмірків вівса та 6,5 півмірків жита⁶⁶.

Селяни не тільки не сплачували своєчасно чиншів і натуральних данин дворові, але й брали в нього чималі позики як зерном, так і грішми. Наприклад, із 78 селян с. Уйковичі у 1749 р. за позиками до двору звернулося 64. Їх позики коливалися від 1 півмацька зерна до 2 півмірків. Разом вони позичили 8 і 1/16 півмірків пшениці, 12,5 півмірків жита, 23,25 півмірків ячменю, 1 і 1/16 півмірка гороху, стільки ж гречки, 18 півмірків вівса⁶⁷. У 1748 р. 17 селян с. Вишатичі позичили у фільварку 26 півмірків вівса⁶⁸. Скоріш за все, що ці позики були зумовлені неврожаєм в 1748-1749 рр.

Чимало відомостей зустрічається в джерелах про позики селянами у двору грошей. Наприклад, у 1733 р. громада королівського села Лісковатого позичила у війта 200 зл., а в 1744 р. – 565 зл.⁶⁹. У 1745 р. шляхтич Харчевський позичив підданам с. Урко 300 зл. на закупівлю зерна⁷⁰.

За позики селяни зобов'язувалися сплачувати відповідні відсотки, відробляти тягло і пішо, або віддавати в заставу землі, жилі та господарські приміщення. Так, громада с. Татари Самбірської економії, позичаючи 1800 зл. в шляхтича Казимира Ягнатівського в 1738 р. зобов'язувалася за відсотки виставити 120 косарів, 100 женців, 30 полільників⁷¹. Громада с. Літині, цієї ж економії, позичаючи в 1703 р. в шляхтички Білинської 1200 зл. віддавала їй в оренду “громадський ґрунт”, а за другу суму в 350 зл. – сплачувала відсотки⁷². Ця ж громада, позичаючи гроші у шляхтича Хруща в 1740 р. 1070

зл. за погашення боргів віддавала в заставу на 3 роки 2 чверті землі зі всіма додатками (луками, городами, садами), хату, 2 комори, стайню, стодолу, оборіг, свинарник та інші господарські будівлі збіглого селянина Андрушка Мартинова. Крім того, вона зобов'язувалася також щорічно давати 10 плугів (6 на весні, 4 восени), 35 косарів, 100 женців з молотильниками⁷³. Закабальючи в такий спосіб селян, кредитори наживали на них чималі прибутки. Так, протягом 30 років шляхтичка с. Жукотин на селянах того ж села нажила 618 зл.⁷⁴

Якщо в опрацьованих нами джерелах порівняно менше відомостей про заборгованість та її розміри в приватних маєтках, ніж в королівщинах, то це, на нашу думку, ще не дозволяє з повною упевненістю стверджувати, що саме так і було. В той же час джерела свідчать, що королівські села понесли більше втрат, ніж приватні. Серед королівщин найбільше понесли втрати столові володіння польських королів – Самбірська економія. Заборгованості її селян досліджував у 30-х рр. минулого століття Р. Рибарський (табл. 20) і вважав, що вони були наслідком не тільки порівняно більшого розорення королівщин під час Північної війни, але й невміння королівської адміністрації організувати централізовану систему кредитування селян, а також нерентабельним веденням господарства⁷⁵.

Таблиця 20
Позики громад Самбірської економії в першій половині XVIII ст.

Роки	1701	1711	1721	1731	1739
Громади	-	1-	-	-	-
	1710	172	1730	1738	1741
		0			

Ключ Ванівський - - 3 6 16
 -" Купнівський - - - 4 -
 -" Дублянський 2 4 22 41 42
 -" Задністрянський - 4 2 8 3
 -" Бабинський - - - - 2
 -" Мединицький - - 5 2 7
 -" Улицький - - - 1 2
 Країна Підбузька 2 - 3 8 3
 -" Гвоздецька - 2 21 28 16
 -" Липецька 1 2 4 7 6
 -" Розлуцька - 1 3 2 5
 -" Любохорська - 1 1 2 18
 -" Ільницька - - - - -
 -" Волосянська - - - 5 4

В С Б О Г О 5 14 64 114 124

Не заперечуючи можливість використання кредиту селянами в більш ранні періоди, автор приводить відомості про звернення селян за кредитами в першій половині XVIII ст. Він демонструє їх відчутне зростання в третьому

десятиріччі (в порівнянні з другим майже в 5 разів, а наприкінці 4-го в порівнянні з 3-м вдвічі менше). В таблиці привертає увагу факт користування кредитами здебільшого громадами підгірських (фільваркових) сіл, де основною формою експлуатації була панщина. Це дає підстави стверджувати, що адміністрація ключів (фільваркових сіл) більше турбувалася про стан селянських господарств з одного боку, з іншого, що селянські господарства підгірських сіл були більш привабливі для кредиторів.

Поскілки на 3-4 десятиріччя, тобто період відбудови селянських господарств, припадає найбільша кількість позик, здавалось би вони повинні були йти на їх відбудову. Однак Р. Рибарськтей, досліджуючи це питання, дійшов висновку, що основна частина йшла на сплату податків королівській казні та чиншів замкові. На другому місці за обсягом йшли позики на сплату військових контрибуцій, на третьому – на споживчі потреби громад, а на четвертому місці – позики, пов'язані з виконанням громадських функцій сільських громад (будівництво громадських приміщень, посылка представників громад до верховної влади і т.д.⁷⁷ Згідно з підрахунками В. Інкіна позики громад економії в 1739 р. склали 149965 зл., в 1744 р. 189941 зл., в 1749 р. – 139056 зл., а на одне господарство – відповідно – 30, 38 і 27 зл.⁷⁸ Приведені суми позик свідчать, що найвищий їх пік припав на середину 40-х рр. З кінця 40-х рр. намітилася тенденція до їх зниження.

Зменшення сум позик громад в середині XVIII ст. пояснюється, на думку Р. Рибарського, не тільки деяким покращенням становища селян, але й тим, що адміністрація економії, боячись переходу громадських земель до рук лихварів, стала обмежувати надання їх громадам. Це в свою чергу послужило поштовхом до зростання індивідуальних позик. Переконливим доказом цього процесу можуть служити громадські та індивідуальні позики селян села Ісаї Волосянської країни та сіл Бутля і Висоцьке Любохорської країни (табл. 21).

Таблиця 21

Позики громад і окремих господарств сіл Ісаї, Бутля і Висоцьке (в зл.) ⁷⁹			
Села та вид позики	1730 р.	1741 р.	1765 р.
Село Ісаї			
Сума позик громади	1914	1700	1112
На одне господарство	41,6	40,5	15,6
Сума індивідуальних позик	3000	3200	7000
На одне господарство	65,2	76,2	98,6
Села Бутля і Висоцьке			
Сума позик громад	- 2800	- 2622	
На одне господарство	- 30,4	- 18,9	
Сума індивідуальних позик	- 4000	- 13162	
На одне господарство	43,5	94	

Приведені вище відомості про позики громад і окремих господарств переконливо свідчать про зменшення позик громад і стрімке зростання позик окремих господарств. Аналіз їх використання в окремих селах дозволяє

стверджувати, що вони в більшій мірі використовувалися на розвиток селянських господарств, в тому числі й на підприємницьку діяльність. Так, селянин с. Біличі Іван Телепик у 1735 р. позичив в орендаря корчми 300 зл. на купівлю волів у м. Дрогобичі. У скарзі кредитора до Самбірського замкового суду зазначено, що, не дивлячись на те, що селянин уже давно продав воли, однак грошей йому не повернув⁸⁰.

Не лише окремі селяни, але й громади не завжди вчасно повертали гроші кредиторам. Нерідко як окремі селяни, так і громади, не маючи змоги повернути вчасно кредити, зверталися за новими, що приводило до подальшого збільшення боргів. Наприклад, громада с. Літині, Мединицького ключа, до 1730 р. заборгувала шляхтичам Білинським 1200 зл. 20 квітня 1730 р. вона позичила ще у них 350 зл., довівши таким чином суму боргів до 1550 зл.⁸¹ В 1740 р., щоб розрахуватися з попередніми кредиторами, громада змушена була взяти нову позику на 1070 зл. у шляхтича Хруща⁸². Громада с. Татар, Дублянського ключа, щоб повернути кредит шляхтичу Вишенському, у 1738 р. позичає 1800 зл. у шляхтича Ягнятківського⁸³. Мали місце й такі випадки, що борги переходили від одного кредитора до іншого. Інколи один і той же селянин був боржником декількох кредиторів. Здебільшого це стосувалося сільської бідноти. Так, Федір Когут із с. Бережниці в 1748 р. заборгував 10 кредиторам по 2-6 зл. кожному⁸⁴. Не маючи змоги розрахуватися з кредиторами, селяни змушені були покидати насиджені місця. Здебільшого громади про таких повідомляли кредиторам: «Боржники втекли на Поділля... Майна ніякого не залишили, окрім землі, яка знаходиться в розпорядженні громади... Залишені ними будівлі вже розібрали інші кредитори...»⁸⁵

Здебільшого кредиторами виступала дрібна місцева шляхта, війти, совтиси, сільські євреї (орендарі корчм, броварів, млинів) рідше – духовенство, багаті селяни та міські лихварі. За підрахунками Р. Рибарського на останніх припадало біля 46% загальної суми кредитів, на шляхту – понад 38, євреїв – понад 13 і на духовенство – біля 3% від всієї суми⁸⁶. Таким чином, найбільшими кредиторами села в середині XVIII ст. виступали переважно міські лихварі та дрібна шляхта, яка, крім чисто економічного, відповідно до функціональних повноважень, мала ще й адміністративний вплив на селянина. Наявність серед кредиторів і селян свідчить про подальшу диференціацію галицького села в середині XVIII ст., виокремлення серед селян більш заможної частини, яка не тільки мала змогу надавати позику односельчанам, але й міським лихварям. Так, селянин Пласкач із с. Мшанець позичив у односельчанина Винарчука 892 зл. 20 гр., а орендар самбірських млинів у 1764 р. позичив у селянина Бігуна 633 зл.⁸⁷

Сільські кредитори виділялися серед громад не лише наявністю капіталу, але й постановкою землеробського виробництва. За приклад може служити господарство Івана Цинана із с. Береги, в якому було 10 голів робочої худоби, майже два десятка великої рогатої худоби, понад 50 вуликів бджіл, понад 500 зл. готівкою і 404 зл. в кредитних розписках. Цинан використовував найману працю, бо сам з дружиною не міг впоратися з

господарством. В м. Самборі він мав постійних “клієнтів”, яким відпускав у кредит продукти⁸⁸.

У джерелах зазначаються випадки не лише застави землі за позики, але й її продаж. Так, в с. Літині, Самбірської економії, з 1674 до 1731 року відмічено 8 випадків продажу землі. Якщо за 26 років XVII ст. їх було 2, то за 31 рік XVIII ст. – 6 випадків⁸⁹. Це дає підстави стверджувати про посилення цього процесу в першій половині XVIII ст. Незважаючи на те, що більшість позик використовувалася для погашення боргів перед державою, на сплату чиншу та інших феодалських повинностей, все ж таки частина з них відводилася й на виробничі справи, що сприяло відбудові селянських господарств та викликало подальшу їх диференціацію, особливо в гірській частині Перемишльщини. Польський історик В. Русинський пояснював це, в першу чергу, розвитком домашніх промислів і заняттям місцевого населення торгівлею⁹⁰.

Місцеві селяни здебільшого торгували сіллю, яку випарювали в жупах краю, домашніми виробами (полотном, виробами з дерева, каменю, дарами лісу та ін.), худобою. Перекупщики з числа більш підприємливих селян скуповували худобу не лише на місцевих ярмарках, але й відправлялися за нею на Буковину, в Бесарабію та в інші місця. Потім відгодовували її протягом літа на місцевих пасовищах, а відтак продавали по можливості не тільки на місцевих ярмарках, але й за межами Польщі. В окремих селах нараховувалося й по декілька таких торгівців. Окремі з них оперували тисячами злотих. У згаданому вище с. Біличі в середині XVIII ст. торгівлею займалося не менше 20 чоловік⁹¹.

Розвиток домашнього ремесла в селах Прикарпаття в значній мірі залежав як від природних факторів, так і від ремісничих традицій. Тому не дивно, що у XVIII ст. можна спостерігати спеціалізацію ремісників на виготовленні тієї чи іншої продукції. Наприклад в сс. Дубрівці, Стрілковичах, Біличах, Ясениці Замковій найбільшого поширення набуло ткацтво; у Волошиновій Волі, Лінині Великій, Виціві, Ясениці Зварицькій – боднарство. Велику роль у розвитку ремесел в селах Самбірської економії відігравав і адміністративний фактор. Зокрема приписані до соляних жуп села переважно спеціалізувалися на виготовленні тари для солі. Крім адміністративного фактора, у XVIII ст. важливу роль став відігравати і скупщик, який не тільки скуповував готову продукцію, але й роздавав замовлення на її виготовлення. Інколи, навіть, і забезпечував ремісника сировиною. Таким чином, сільське домашнє ремесло починає набирати характеру “розсіяної мануфактури”. Все це сприяло залученню селян до товарно-грошових відносини та формуванню на селі представників торгового капіталу. Наприклад, селянин Іван Костик з Лінини Великої закупив у члена Самбірської міської ради товару майже 27 тис. зл.⁹²

Сказане вище, свідчить не тільки про залучення селянства до товарно-грошових відносин, але й про розвиток внутрішнього ринку. До того ж у XVIII ст. значно посилюються торгові зв'язки Прикарпаття з іншими регіонами України та країнами Центральної і Західної Європи. З іншого боку диференціація села вивільняла робочі руки і створювала резерв найманої

робочої сили. Варто відмітити, що селяни в основному знаходили роботу на місці, перш за все на соляних промислах (тільки в жупах Самбірської економії щорічно працювало до 200 вільнонайманих робітників – зваричів, лопатників, рубачів дров, боднарів, ковалів, погоничів та ін.), на заготівлі та сплаві лісу, водному транспорті, в залізорудному, поташному та інших промислах. Частина збіднілих селян знаходила роботу в фільварках і господарствах заможних сусідів. Чимало селян змушені були шукати роботу за межами регіону, здебільшого в Угорщині, тобто на Закарпатті. В ревізії 1711 р. зазначено, що 264 селянських господарства 20 гірських сіл Самбірської економії (54,4% від усіх господарств) в тій чи іншій мірі жили із “зарібку”.

Таким чином, в 20-40-х рр. XVIII ст. на Прикарпатті, як і в інших регіонах Речі Посполитої, спостерігалася відбудова селянських господарств. Її хід і результати значною мірою залежали від стану самих господарств, наявності матеріальних ресурсів для відбудови як у селян, так і землевласників, можливостей реалізації сільськогосподарської та ремісничої продукції, яка виготовлялася селянами. Результати відбудови проявилися в рості чисельності господарств, в покращенні забезпечення селян земельними наділами, робочою і продуктивною худобою. В той же час в ході відбудови збереглися старі виробничі відносини, тому в переважній більшості сіл збереглися панщина, грошові чинші та натуральні данини, якими двір маніпулював, виходячи із власних потреб і можливостей. В ході відбудови спостерігалася подальша диференціація села. Поруч з кметями зростала кількість бідніших господарств – загородників, халупників і комірників. Малоземельні та безземельні селяни, особливо в гірських селах, вимушені були займатися різними ремеслами, найматися до заможних селян, а то й відходити на заробітки до Угорщини (на Закарпаття). Поруч з біднішими селянами зростала чисельність і заможних, які поступово втягувалися в товарно-грошові відносини. В свою чергу це сприяло розвитку торгівлі в Прикарпатті, зміцненню його торгових зв'язків з іншими регіонами України та сусідніми державами.

2. Фільваркове господарство

Відбудова села, як зазначалося вище, на Перемишльщині переважно велася через фільварок, особливо в приватних маєтках і передгірських селах королівщин. Саме це й визначило рівень уваги, яка надавалася фільваркам в ході відбудови. Аналіз інвентарних описів маєтків 30-40-х рр. XVIII ст. свідчить, що більшість фільварків, які на початку століття знаходились в зруйнованому або в запущеному стані, виглядали більш-менш впорядкованими. В них перелічуються новозбудовані житлові та господарські приміщення, щойно придбаний сільськогосподарський реманент і т. п. Так, в протесті шляхтича Харчевського проти підстарости Медицького староства Цілецького та інших зазначалося, що з направи селян Медики і Торок саксонські війська в 1705 р. пограбували і спалили двір

Харчевських в с. Урку. При цьому, було спалено новозбудований панський двір і фільваркові будівлі: 4 стайні, возовня, комора, в якій було 85 півмірків пшениці, 15 півмірків конопляного насіння, пивний і горілчаний котли, 10 торунських мушкетів, намет, 16 півмірків ячмінної муки в мішках та інші речі. Згоріло також 45 штук овець і 9 телят. Повністю згоріла обора та домашнє начиння⁹³. Фактично був зруйнований не тільки двір, але й фільварок.

Коли і як велася відбудова двору й фільварку в с. Урку на підставі опрацьованих джерел визначити не можливо. Однак інвентарний опис маєтків, складений у 1745 р., після смерті Яна Харчевського, дає наступну картину: “Двір великий зі всіма дверима, добрий і не має жодних пошкоджень. Фільварок великий, впорядкований, побудований недавно з різаного дерева. Обора добра, також недавно збудована”. У фільварку числилося два плуги, чотири борони із залізними зубами, два валки та інший сільськогосподарський інвентар⁹⁴. Отже, і двір, і фільварок були збудовані заново.

Новозбудованими у маєтках Харчевських були двір і фільварок в с. Мочаради, фільварок - в с. Злотківцях. Двір у Злотківцях був старий, мурований і вимагав ремонту. Фільварок збудували п'ять років тому. В ньому відмічені нова стайня, возовня, стодола в 4 шопи. Також недавно був збудований бровар на два горілчані і один пивний котли. За три роки до складення інвентаря була збудована велика заїздна корчма в присілку Буди. Там же було збудовано і млин. Другий млин був збудований на Головінському ставку, де знаходилась і цегельня. В с. Мочарадах двір збудували “рік тому” з різаного ялинового дерева і покритий гонтом. Ворота перед двором “минулого року” поставлені. У фільварку вказується “нова велика стайня, недавно збудована обора, три роки назад – стодола, два роки тому – криниця”. У фільварку вказуються два плуги, 4 борони, воловий віз без окуття, млинок для очистки зерна⁹⁵.

Аналіз інвентарного опису маєтків Харчевських свідчить, що основна частина відбудовних робіт була проведена на початку 40-х рр. Зрозуміло, що для їх проведення в досить стислі терміни необхідні були чималі кошти. Тому й не дивно, що після себе Ян Харчевський залишив чималий борг – на 187746 зл. Його кредиторами в основному виступили місцеві магнати: Жевуський (100000 зл.), Мнішек (30800 зл.), Чарторійський (40000 зл.) та ін.

Варто підкреслити, що дехто з дослідників у позиках грошей на відбудову помість готовий бачити перехід від фільварково-панщизняної системи господарювання до капіталістичної⁹⁶. Однак, на нашу думку, при пануванні старих виробничих відносин, про що йшлося вище, в позиках грошей у своїх побратимів за соціальним станом, надто проблематично вбачати перехід від феодального суспільства до капіталістичного.

Безпідставність цього висновку, перш за все, підтверджує той факт, що в порівнюваних нами приватних маєтках (Харчевських, Корняктів, Цетнерів), королівщинах (Перемишльському старостві та Самбірській економії) кількість фільварків залишилася незмінною. Найвні в джерелах окремі

випадки роздачі фільваркової землі селянам скоріш за все були наслідком неперспективності розвитку фільварку в умовах скорочення зовнішнього ринку, особливо в першій третині XVIII ст., і розглядалися як тимчасове явище, направлене на відбудову помістя за допомогою селян. Тим більше, як зазначалося вище, дрібна шляхта не тільки намагалася зберегти свої фільварки, але й розширити їх посівні площі за рахунок селянських пустих наділів.

Найбільш переконливим доказом відбудови фільварків можна вважати збільшення посівів, а заодно й посівних площ. На жаль, джерела недостатньо розкривають це питання, хоча деякі з них дають можливість порівняти стан посівів наприкінці XVII і на початку XVIII ст. з 40-ми рр. XVIII ст. Так, в Дмитровицькому фільварку восени 1716 р. висіяли 40 півмірків жита і 5 півмірків пшениці⁹⁷, в 1746 р. відповідно 72 і 10,75 півмірків⁹⁸. Це дозволяє стверджувати, що в 40-х рр. XVIII ст. посіви в порівнянні з другим десятиріччям цього ж століття зросли на 84,3% .

Переконливим доказом збільшення посівів у середині XVIII ст. є їх порівняння у Бакунчицькому, Дев'ятицькому та Вишатицькому фільварках Перемишльського староства за 1698 - 1750 роки (табл. 22). Матеріали таблиці засвідчують, що в 1713 р. в порівнянні з останніми роками XVII ст. вони скоротились майже на третину, а в 1750 р. – перевершили посіви останніх років XVII ст.

Таблиця 22

Посіви зернових культур у фільварках Перемишльського староства в 1698-1750 рр.(в півмірках)⁹⁹

Культур а	1698	1699	1705	1713	1747	1748	1749	1750
Жито	202,5	223,25	210	162,5	183,5	174,5	177,5	241,5
Пшениця	14 - 21,5	22	31,5	52	60,5	83		
Ячмінь	116	149,25	133,5	111	78,5	69,5	65	85,75
Гречка	153	41,5	82	53	61,5	77,25	63,25	18
Овес	144	218	106,5	92	200	158,5	180,25	219
Горох	17	15	14	7	10,75	11	11,25	14
Просо	-	-	2,25	0,25	1,25	1,5	1	1,5
Р а з о м	646,5	647	569,75	447,75	567	544,25	558,75	662,75

Матеріали таблиці засвідчують, що в 1713 р. в порівнянні з останніми роками XVII ст. вони скоротились майже на третину, а в 1750 р. – перевершили посіви останніх років XVII ст. Вони також свідчать про зміни у співвідношенні посіяних культур, особливо це стосується пшениці та жита, які все більше користувалися попитом як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринку. Якщо в 1699 р. вони склали 24,4% загального обсягу

посівів, то в 1713 р. – уже 41,1%, а в 1750 р. – 48,9%, тобто майже половину всіх посівів. Аналогічну картину можна спостерігати і в маєтках шляхти. Зате скоротилися посіви ячменю та гречки, які переважно наприкінці XVII ст. сплавалися до Гданська і йшли на експорт. Збільшенню посівів жита і пшениці сприяв не тільки ріст попиту на ці культури, особливо на внутрішньому ринку, але й покращення в середині XVIII ст. агротехніки.

Наявні в джерелах відомості про посіви та збір урожаю дозволяють визначити урожайність зернових культур у фільварках Перемишльського староства (таб. 23)

Таблиця 23

Урожайність зернових у фільварках перемишльського староства (в самах)

Роки	1698	1713	1747	1749
Культура				

Жито 1,36 1,46 2,14 5,16

Пшениця 1,43 1,05 3,90 7,31

Ячмінь 1,94 1,81 2,67 7,44

Гречка 0,86 1,62 4,39 5,00

Овес 1,12 1,64 1,14 3,11

Горох 2,41 1,92 4,51 4,68

Просо - 6,00 - -

Середній урожай 1,52 2,21 3,13 5,45

Матеріали таблиці ілюструють досить низьку урожайність зернових в Прикарпатті наприкінці XVII – на початку XVIII ст. До певної міри цей стан обумовлений не тільки політичними умовами і стихійними лихами, про що йшлося вище, але й самим розташуванням фільварків Перемишльського староства в передгірській частині з переважаючими підзолистими й частково піщаними ґрунтами. 1749 р. виявився найбільш вдалим для землеробів Прикарпаття. Урожайність зернових в регіоні, на відміну від попередніх років наблизилася до середнього загальнопольського рівня¹⁰⁰.

Аналіз відомостей про витрати зерна фільварками Перемишльського староства дозволяє стверджувати про посилення зв'язків фільварків з ринками, зокрема в 40-50-х рр. Так, із 4534 півмірків одержаного в 1750 р. трьома фільварками врожаю зернових і селянських данин на продаж поступило 1791 півмірок¹⁰¹, тобто 39,3% від загальної кількості отриманого зерна. Із загальної кількості вирощеного фільварками зерна жита продали 53,6%, пшениці – 48,3, гречки – 21,4, вівса – 43%. Таким чином, серед реалізованого на ринку зерна провідне місце належало житу, яке вважалося в той час головною хлібною культурою, через що й найбільше його висівали фільварки, на другому місці йшла пшениця, а на третьому овес, як головна кормова культура.

Подібна картина з реалізацією зерна на ринках спостерігалася і в приватних володіннях. Так, адміністратор Журавицького фільварку Хлопіцький у 1746 р. продав 134 півмірка жита, 35 півмірків гороху, 3 півмірка гречки та 1,75 півмірка просяних круп¹⁰². Документи не дозволяють

установити співвідношення між проданим на місцевих ринках і сплавленим до Гданська, але уже з кінця 20-х рр. відмічається сплав зерна з Прикарпаття до Гданська¹⁰³

Фрагментарні відомості дозволяють встановити приблизно ціну на зерно на місцевих ринках наприкінці 30-х – в 40-х рр. XVIII ст.: жито – 13 зл., ячмінь – 7 зл., овес – 4 зл. 15 гр. за півмірок¹⁰⁴. У Львові півмірок ячменю можна було купити за 5 зл., а вівса – за 3 зл.¹⁰⁵

Крім зерна, продавали фільварки на ринках і овочі. Про це свідчать річні звіти Перемишльського староства за другу половину 40-х рр. XVIII ст. (табл. 24).

Таблиця 24

106 Прибутки фільварків Перемишльського староства від продажу городини

Роки	1746	1747	1748	1749
Фільварки				

Бакунчицький 24 зл. 60 зл. 38 зл. 32 зл.

Дев'ятицький 111 зл. 27 гр. 71 зл. 15 гр. 270 зл. 15 гр. 85 зл. 12 гр.

Вишатицький 86 зл. 22 гр. 33 зл. 67 зл. 32 зл.

Матеріали таблиці свідчать, що найбільш розвинене було городництво в Дев'ятицькому фільварку. Його прибутки від цієї галузі в 1748 р., незважаючи на несприятливі кліматичні умови, в понад 7 разів перевищували прибутки від городництва Бакунчицького фільварку і майже в 4 рази – Вишатицького. Якщо прийняти до уваги той факт, що наприкінці XVII ст. сусідні фільварки Болозівського ключа не змогли реалізувати на ринках продукції городництва, то одержані прибутки названих вище трьох фільварків дозволяють стверджувати про ріст попиту на городину на місцевому ринку. Цей висновок до певної міри підтверджує наявність декількох городів у с. Воютичах, поблизу м. Самбора, в інвентарі за 1744 р. Один з 4-х городів мав 29 довгих і 9 коротких загонів, засаджених городиною; другий мав 9 “невеликих загонів з городиною”; третій – наймав піп, але новий посесор повинен був відібрати у нього і засіяти його на двір; четвертий город був щойно закладений на пустих селянських землях¹⁰⁷. Очевидно, саме ріст попиту на овочі в м. Самборі стимулював закладку 4-го огорода на пустих селянських землях у с. Воютичах.

Наявні в нашому розпорядженні документи не дозволяють зробити хоча б приблизних висновків про стан садівництва на Прикарпатті. У звіті Бакунчицького фільварку йдеться, що в 1746 р. сад дав лише 11 зл. прибутку¹⁰⁸.

В процесі відбудови помістя збільшувалася і фільваркова “обора”(стадо). Підтвердженням цьому може служити таблиця. 25, в якій подаються відомості про кількість голів худоби та птиці за різні роки першої половини XVIII ст. у фільварках Перемишльського староства.

Таблиця 25

Фільваркова обора Перемишльського староства в першій

половині XVIII ст.¹⁰⁹

Обора к-сть голів	1705 р.	1713 р.	1750 р.
----------------------	---------	---------	---------

1. Корови 20 10 10
2. Ялівки 14 5 10
3. Бугаї 12 2 3
4. Бички 5 2 10
5. Воли 4 1 2
6. Коні - - 5
7. Свині - - 37
8. Гуси - 22 48
9. Кури - 24 76
10. Качки - 10 -
- Разом 55 74 201

Матеріали таблиці свідчать, що в 1713 р. кількість великої рогатої худоби зменшилася більше ніж вдвічі, а в 1750 р. в порівнянні з 1713 р. вдічі збільшилася, але ще не досягла рівня 1705 р. Зате більше ніж вдвічі зросла кількість птиці. Варто зауважити, що в 1713 р. зі всіх трьох фільварків обора була зігнана на один – Дев'ятицький, в 1750 р. вона була на всіх трьох фільварках. В 1705 і 1713 рр. у фільварках не вказувалися свині, в 1750 р. – їх відмічено 37 голів, що дає підстави вважати, що в період відбудови зріс попит на тваринницьку продукцію, особливо м'ясну, що й спричинилося до розведення свиней та птиці у фільварках. Аналогічна ситуація щодо збільшення кількості свиней та птиці спостерігалася і в згадуваному вище Воютицькому фільварку. Якщо в 1715 р. в ньому числилося всього 2 свині, то в 1744 р. разом з молодняком – 37 штук, а птиці - 50 штук, в той час, як у 1715 її не було зовсім¹¹⁰. В той же час дані таблиці засвідчують, що кількість великої рогатої худоби зменшилася більше, ніж втричі. Можна вважати, що це було наслідком епізоотії, що прокотилася в середині 40-х рр Прикарпаттям. Доказом цього можна вважати кількість худоби в Тринецькому фільварку, магнатів Любомирських, в 1728 і 1746 рр. Загалом обора сменшилася із 140 штук великої рогатої худоби і птиці до 40. Найбільше скоротилася кількість великої рогатої худоби з 35 голів до 9 та птиці - із 66 штук до 2. Правда, найменше скоротилася кількість свиней – із 39 до 29 штук¹¹¹.

Наявні відомості про фільваркові обори не дозволяють зробити детальних висновків про основні напрямки розвитку тваринництва. Згідно з інвентарем 1745 р. в Злотківському, Мочарадському та Уроцькому фільварках, магнатів Харчевських, нараховувалося 90 корів, 15 ялівків, 11 телят, 6 бугаїв, 16 биків, 33 воли, 33 коні, 5 овець, коза, 42 свині і 17 поросят¹¹². Дещо більш м'ясного спрямування була обора в 1728 р. в семи фільварках магнатів Любомирських, в яких утримувалося 110 корів, 84 ялівки, 6 бугаїв, 66 биків, 151 свиня, 180 гусей, 180 курей і 24 індики¹¹³. Інвентарні описи Білобжеського, Городиського, Ракшавського та

Тринецького ключів свідчать, що тваринницьку продукцію збували не лише на місцевому ринку, але й сплавляли до Гданська. Адміністрація Тринецького фільварку продала двох бичків і одну корову городиським євреям, а Городиського фільварку продала двох телят якомусь Столярчукові з містечка Городиська і одного бика ремісникам цього ж містечка¹¹⁴. Для сплаву до Гданська в цьому ж фільварку було забито 16 свиней, а в Ракшавському – 4 свині¹¹⁵. Ці відомості дають певні підстави стверджувати, що на сплав до Гданська здебільшого відправлялася свинина, а на місцевому ринку продавали переважно гов'ядину.

Нерідко фільварки на ринках купували молодняк, протягом літа відгодовували його, а відтак продавали на місцевих ринках, гнали до центральних та західних районів Польщі, або й за кордон. Так, в 1745 р. адміністратор Перемишльського староства Добринецький витратив 1266 зл. 20 гр. на купівлю бичків у містечку Хирові¹¹⁶. У 1750 р. у Вишатицькому фільварку стояли на відгодівлі “подільські” воли¹¹⁷, що свідчить про тісні торгові зв'язки Прикарпаття з Поділлям.

Поруч з м'ясною продукцією, потрапляла на ринок і молочна. Якщо прийняти до уваги приведені нижче відомості про прибутки від неї з річних звітів трьох фільварків Перемишльського староства, то можна дійти висновку, що вони були невеликі¹¹⁸.

Фільварки 1746 р. 1747 р. 1748 р. 1749 р.

Бакунчицький 54 зл. 72 зл. 54 зл. 27 зл.

Дев'ятицький - 45 зл. 99 зл. 36 зл.

Вишатицький 27 зл. 81 зл. 81 зл. –

Приведені дані свідчать, що найбільше було отримано фільварками прибутків від молочної продукції в 1748 р. (234 зл.).

Збували фільварки на ринку і продукцію птахівництва, тим більше, що в багатьох помістях, крім фільваркової птиці, двір отримував чималу кількість цієї продукції у вигляді натуральних данин від селян, тому й не дивно, що птахівництво було більш прибутковим, ніж молочна продукція у трьох фільварках Перемишльського староства¹¹⁹:

Фільварки 1747 р. 1748 р. 1749 р. 1750 р.

Бакунчицький 303 зл. 303 зл. 303 зл. 303 зл.

Дев'ятицький 180 зл. за 4 роки

Вишатицький 66 зл. 5 гр. 66 зл. 5 гр. 66 зл. 5 гр. –

Отже, найбільші і до того ж стабільні прибутки від птахівництва отримував Бакунчицький фільварок.

Певні прибутки фільваркам приносило й бджільництво. Наприклад, у 1750 р. за проданий мед фільварки Перемишльського староства виручили 465 зл. 15 гр.¹²⁰.

Порівняно більші прибутки одержували фільварки від ставкового господарства, яке під час розрухи на початку XVIII ст., як зазначалося вище, понесло також великі збитки. В 40-х рр. джерела відзначають заходи,

направлені на відбудову ставкового господарства. Так, в Перемишльському старостві в 1745 р. було відведено 733 зл. 13 гр. на ремонт тільки одного Циківського ставка. В 1750 р. ставок дав 3000 зл. прибутку, але оскільки ставок спускали через 3 роки, то фактично річний прибуток від нього складав лише 1000 зл.¹²¹. В порівнянні з іншими ставками це були чималі прибутки, бо в 1732 р. ставок в с. Піскарівичі, магнатів Замойських, дав лише 140 зл.¹²², а в с. Сусідовичах в 1734 р. – 150 зл.¹²³.

Чималу частину прибутків складали прибутки від млинів, якими в обов'язковому порядку користувалися залежні від двору селяни, платячи за помол певну частину (“мірку”) зерна або гроші. Часто млини здавалися в оренду євреям, як і корчми та броварі. Інколи млини приносили чималі прибутки, Так, оренда млина в м. Перемишлі давала до каси староства наступні прибутки: 1746 р. - 1440 зл., 1747 р. – 975 зл., 1748 р.– 2500 зл., 1749 р. – 1300 зл., 1750 р. – 1800 зл.¹²⁴. В середньому на рік припадало понад 1600 зл. прибутків. Звичайно, що такий прибуток можна було отримати лише від млинів, в яких працювало по декілька каменів та ще й в містах. Сільські млини приносили значно менші прибутки. Наприклад, оренда млина в с. Сусідовичі в 1734 р. склала лише 80 зл.¹²⁵

Інколи разом з млинами в оренду здавалися броварі та корчми. Корчемна оренда була найбільш поширеною в селах Прикарпаття. Пояснюється це тим, що населення не мало права ні виготовляти, ні купувати спиртні напої поза корчмою. Тому й не дивно, що корчемні оренди приносили чималі прибутки. Оренда корчми в цьому ж с. Сусідовичі у 1734 р. дала 1200 зл. прибутку¹²⁶, що складало 18% річного прибутку фільварку. В с. Піскарівичах, майорату Замойських, прибутки від оренди корчми в 1732 р. склали 3600 зл.¹²⁷

Оренда корчм в Городиській волості принесла в 1728 р. наступні прибутки: Городоцька корчма – 11300 зл., Тринецька – 5000 зл., Ракшавська і Білобжеська – 6400 зл.¹²⁸ Про прибутки від оренди корчм адміністрацією Перемишльського староства свідчить таблиця 26.

Таблиця 26

Прибутки від корчемних оренд Перемишльського староства в 1746-1750 рр.(в зл.)¹²⁹

Рік	1746	1747	1748	1749	1750	Разом
Корчма						

1. Пікуклицька 660 700 770 770 800 3700
2. Негрибська 1116 1100 1100 1100 1200 5616
3. Корівницька 1316 1420 1750 1750 1850 8086
4. Сянська 1 1650 1650 2000 2000 2000 9300
5. Сянська 2 330 330 400 400 330 1790
6. Аскманицька 980 990 1100 1100 1200 5270
7. Сідлиська 1540 1700 1800 1800 1920 8760
8. Вишатицька 3300 3300 3700 3700 4000 18000

Разом 10792 11190 12620 12620 13300 60520

Дані таблиці свідчать, що корчми приносили чималі прибутки їхнім володільцям і що ці прибутки в другій половині 40-х рр. зростали з року в рік.

Частину своїх прибутків фільварки отримували від реалізації різних ремісничих виробів, що виготовлялися в домашніх умовах селянами-ремісниками і сплачувалися землевласникові у вигляді натуральних данин, рідше скуповувалися фільварками, а також продукції промислів. Найбільше згадуються в джерелах виробу місцевих ткачів. Переважно на фільваркових полях вирощувалися коноплі та льон, які у вигляді толоки селяни вибирали, мочили і терли. У вигляді повинності вони зобов'язані були прясти пряжу, переважно одну “штуку” чи “клубок”. Сільські ткачі із панської пряжі виготовляли полотно, яке не тільки йшло на потреби двору, але й збувалося на місцевих ринках та доставлялося аж до Гданська. Так, в 1750 р. адміністрація Бакунчицького фільварку, Перемишльського староства, реалізувала в Гданську 50 відсотків зрібного полотна¹³⁰.

Надто мало відомостей в джерелах про реалізацію продукції деревообробного, поташного та інших місцевих промислів. Правда, у звітах Перемишльського староства згадується продаж “клепок”(дощок), але немає відомостей про їх кількість та виручку за них. Магнати Сенявські із своїх галицьких володінь у першій половині XVIII ст. сплавили до Гданська 3300 бочок смольчуги¹³¹.

Приведені вище факти засвідчують намагання землевласників відновити фільваркові господарства і отримувати прибутки не лише від рільництва і тваринництва, але й від млинів, корчм, броварів, ставків, різних промислів і сільських ремесел. Однак не всюди в процесі відбудови вдалося досягти цього на середину XVIII ст. В частині фільварків навіть і в основній галузі (рільництві) не вдалося вийти на рівень початку століття. Переконливим доказом цього можуть служити посіви зернових в Уйковицькому фільварку, в якому зернові у 1749 р. складали 44,2% посівів 1707 р. В найбільшій мірі скоротилися посіви жита (із 110 півмірків до 52) і вівса (із 165 до 60,25) півмірка¹³². Не всюди було відновлено поголів'я худоби, рибне господарство (в с. Воютичах у 1744 р. в 4-х пустих ставках косили сіно, а саджавку використовували для випасу худоби)¹³³, бджільництво (в Храплицькому фільварку в цьому ж році пустувало 100 вуликів)¹³⁴ і т. д.

Із сказаного про відбудову фільварків у Галичині в 30-40-х рр. XVIII ст. можна зробити наступні висновки:

1. Після завершення Північної війни, в якій Річ Посполита учасувала на боці Росії, внутрішніх безпорядків, зумовлених виборами нового короля, в Галичині, як і у всій Польській державі, наступив період відбудови зруйнованого на початку XVIII ст. села - поміщицького фільварку і селянських господарств, без яких відбудувати помістя було не можливо.
2. Шляхи відбудови залежали від ступеня зруйнованості фільваркових і селянських господарств. У Галичині найбільш поширеною була відбудова помістя через фільварок, який в порівнянні з селянськими

господарствами потерпів менше. Відповідно менше велася відбудова помістя через селянські господарства. Зустрічалися випадки поєднання обох шляхів. Незважаючи на різні шляхи відбудови, проходила вона в цілому на старій феодальній основі.

3. В ході відбудови збільшувалася кількість селянських господарств, покращувалося забезпечення їх землею, робочою худобою, скорочувалася кількість пустих селянських наділів. Поруч із певним покращенням стану селянських господарств, спостерігався ріст соціальної диференціації на селі. Найбільше ці процеси проявилися в гірських селах Самбірської економії, де чільне місце в селянському господарстві займали різні промисли та ремесла, де переважала грошова та натуральна форми ренти.
4. В процесі відбудови фільварків спостерігалася будівництво нових жилих і господарських приміщень, збільшення кількості робочої і продуктивної худоби, сільськогосподарського інвентаря, в тому числі й механічних віялок. Помітно збільшилися посіви зернових культур, зокрема пшениці, зросли прибутки фільварків не лише від реалізації на ринках зерна, продукції тваринництва, але й різних промислів. Посилилися зв'язки фільварків як з місцевим, так і загальнопольським ринком. Не тільки зерно, але й різні ремісничі вироби з Прикарпаття сплавляли до Гданська, звідкіля вони поступали за рубіж. Чималу частину прибутків помість складала оренда млинів, корчм, browарів.
5. Однак пануюча фільварково-панщизняна система господарства, нестабільне, особливо на початку 30-х рр. внутрішнє становище в Польщі, стихійні лиха гальмували процес відбудови села. В багатьох селах Галичини на середину XVIII ст. не вдалося досягти рівня кінця XVII - початку XVIII ст.

ВИСНОВКИ

Перемишльська земля як окрема адміністративно-територіальна одиниця у складі Руського воєводства Галичини сформувалася в середині XV ст. З південного сходу на північний захід вона простягалася від витоків р. Стрий та її правої притоки Опір до середньої частини басейну р. Сян та її лівої притоки р. Віслок. В географічно-територіальному відношенні її переважно ділили на три частини: Задністрянську (на південний схід від р. Дністер – нині повністю входить до складу Львівської області), Міжсянсько-Дністрянську - основна частина якої також нині у складі Львівщини і Засяння (повністю у складі Польщі). В природно-кліматичному відношенні вона поділялася на дві частини – рівнинну та гірську, що й визначило час заснування та особливості розвитку сіл у кожній з них. Якщо села рівнинної частини переважно засновувалися в давнину на “руському”, “польському”, а з XIII ст. і на “німецькому” праві, то в гірській частині здебільшого вони появилися в XVI ст. і засновувалися на “волоському” праві. Якщо в перших основним видом занять населення було землеробство, то в других переважало скотарство. Якщо в перших з кінця XV ст. відбувається перехід до фільварково-панщизняної системи господарства як основної системи господарювання, то в других фільварок міг належати лише представникам місцевої адміністрації, що складалася здебільшого з дрібної шляхти, і повинен був забезпечувати її власні потреби, тобто носив в основному натуральний характер. На початку XVIII ст. в Перемишльській землі нараховувалося понад 970 поселень, в тому числі 932 сільських, серед яких понад 29,5% належали польським королям, 67,2% - магнатам і шляхті, біля 3,3% - духовенству.

Національно-визвольна війна українського народу в середині XVII ст., війна зі Швецією, похід через Карпати союзника Б.Хмельницького семиградського князя Ракочі, війна з Туреччиною й окупація нею Поділля, часті напади кримських татар завдали великих збитків прикарпатському селу в другій половині XVII ст., зокрема Задністрянській частині. В останні роки XVII ст. намітилася його відбудова, але вже на початку XVIII ст., у зв'язку з втягненням Польщі в Північну війну на боці Росії, боротьбою за владу в Україні галицьке село понесло нові великі втрати. І лише після обрання на польський престол в 1733 р. нового короля Августа III створилися більш сприятливі умови для відбудови господарства, відновлення села.

Шляхи його відбудови були різними і залежали від стану помістя, селянських господарств, наявності коштів для відбудови, а також зв'язку господарств з ринком. Якщо фільварок зберігся і володів необхідними коштами для відбудови господарства, то відбудова розореного селянського господарства велася за допомогою двору, в протилежному випадку через селянські господарства, яким інколи навіть роздавали фільваркові землі. Здебільшого на Перемишльщині мало місце поєднання першого і другого шляхів відбудови. В цілому відбудова велася на старій фільварково-панщизняній основі, хоча, зокрема в гірських селах, спостерігалось поживлення товарно-грошових відносин.

У ході відбудови, зокрема в 30-40-х рр. збільшується кількість повнонадільних (здебільшого півланових і чвертьланових) господарств-кметів, покращується забезпечення їх робочою худобою, реманентом, особливо в тих селах, де відбудова велася через селянські господарства. В селах, де відбудова велася через фільварок спостерігалось приєднання до фільварку пустих селянських наділів і збільшення чисельності малоземельних і безземельних селянських господарств – загородників, халупників і комірників, у зв'язку з чим посилювалось соціальне розшарування села. Певний вплив на цей процес мало подальше розширення товарно-грошових відносин, особливо в гірських селах Перемишльщини, де переважали грошова і натуральна форми ренти.

Показником позитивних наслідків відбудови села слід вважати зменшення кількості пустих селянських наділів на кінець 40-х рр. в порівнянні з другим десятиріччям XVIII ст. Наприклад, у 18 приватновласницьких селах вони склали лише біля 5,8% від загальної кількості селянського землекористування, а в 22 гірських селах Самбірської економії, не дивлячись на малосприятливі умови землеробства, кількість пустих селянських наділів у 1749 р. в порівнянні з 1711 р. скоротилася майже вдвічі. Крім того, в ряді сіл спостерігалась розчистка під посіви лісових масивів. Відмічається в селах розширення посівів зернових, зокрема хлібних культур – жита та пшениці, підвищення урожайності. Зростає реалізація зерна не тільки на місцевих ринках, але й сплавається воно до Варшави та Гданська, звідкіля поступало в країни Західної Європи. Крім зерна, до Гданська по Сяну та Віслі сплавляли продукцію лісового господарства, зокрема дошки, смольчугу та інші вироби, а також вироби сільських ремісників, серед яких переважало домотканне полотно. Все це дає підстави стверджувати, що в 30-40-х рр. XVIII ст. відбулися помітні зрушення в економіці галицького села, однак пануюча на той час фільварково-панщизняна система господарства гальмувала проникнення в село товарно-грошових відносин і нових форм господарювання.

ПРИМІТКИ:

1. Otwinowski E. Dzieje Polski pod panowaniem Augusta II od r. 1696 do r. 1728.- Krakow.- 1849.- S. 339-340.
2. Rutkowski J. Przebudowa wsi.- S. 94.
3. ЦДІАУЛ.- Ф. 13, оп. 1, 571.- С. 968-973.
4. Там само.- С. 969.
5. Ossolineum.- 3943.- S. 5.
6. ЦДІАУЛ.- Ф. 13, оп. 1, т. 566.- С. 2410-2412.
  7. Ossolineum.- 9690.- S. 25
  8. ЦДІАУЛ.- Ф. 13, оп. 1, т.- 475.- 1925-1935; т. 530.- С. 1021-1024.
  9. Там само.- Т. 582.- 1049-1050.
  10. Там само.- Т. 475.- С. 1929-1940; т.532.- С. 1021-1050.
  11. ЛНБ, ВР.- Ф. Осолінських, оп. 1, спр. 54.- А.6.
  12. ЦДІАУЛ.- Ф. 14, оп. 1, т.259.- С. 295.
  13. ЛНБ, ВР.- Ф. Осолінських, оп. 1, спр. 54.- А.6,10.
  14. Ossolineum.- N 9690.- S. 23.
  15. ЦДІАУЛ.- Ф. 14, оп. 1, т.259.- С. 222.
  16. Там само.- Ф. 13, оп. 1, т. 500.- С. 3445.
  17. Там само.- Т. 541.- С. 1229.
  18. Там само.- Т.532.- С. 1055-1057.
  19. Ossolineum.- N 9690.- S. 24.
  20. ЦДІАУЛ.- Ф. 13, оп. 1, т. 566.- С. 2425
  21. Там само.- Т. 532.- С. 1055.
  22. ЛНБ, ВР.- Ф. Чоловських, оп.1, спр. 54.- А. 6.
  23. ЦДІАУЛ.- Ф. 14, оп. 1, т.259.- С. 9.
  24. Там само.- Ф.13, оп. 1, т. 541.- С. 1235-1242.
  25. Там само.- Ф.181, оп. 2, спр. 474.- А. 41.
  26. Там само.- Спр. 470.- А. 2.
  27. Там само.- Ф. 13, оп. 1, т. 496.- С. 479.
  28. Там само.- Т. 480.- С. 732.
  29. AGZ.- Т. 23.- S. XIX.
  30. Barocz S. Ibid.- S. 195.
  31. Ibid.- S. 200.

32. Петрушевич А. Сводная Галиция летопись с 1700 до конца августа 1772 г.- Львов, 1887.- С. 170.
33. Barocz S. Ibid.- S. 205.
34. Hozzowski S. Ceny we Lwowie.- S. 138.
35. ЦДІАУЛ.- Ф. 13, оп. 1, т. 542.- С. 404.
36. Там само.- Т. 511.- С. 1045-1047.
37. Там само.- Т. 565.- С. 139-142.
38. Lozinski W. Ibid.- S. 142.
39. ЦДІАУЛ.- Ф. 13, оп. 1, т. 475.- С. 1929-1940; т. 483.- С. 1378-1379; т. 532.- С. 1021-1043.
40. Там само.- Т. 476.- С. 426-429; т. 489.- С. 958-993; т. 501.- С. 724-739, 783-786; Ossolineum.- N 9690.- А. 14-50.
41. Kramarz W. Ludnosc Przemysla w latach 1521-1921.- Przemysl, 1930.- S. 31-32; Prochaska A. Z przeszlosci Brzozowa// PNL.- Kr. 1888.- S. 166.
42. ЦДІАУЛ.- Ф. 13, оп. , т. 1475.- С. 1929-1935; т. 532.- С. 1021-1024.
43. Там само.- Т. 475.- С. 726-727; Ossolineum.- N 9690.- А. 23.
44. Там само.- Т. 501.- С. 783-786; Ossolineum.- N 9690.- А. 14-17.
45. Там само.- 476.- С. 729-730; т. 501.- С. 746-751; Ossolineum.- N 9690.- А. 26.
46. Там само.- Т. 566.- С. 2408-2438.
47. Там само.- Т. 543.- С. 1562-1563.
48. Там само.- Ф. 14, оп. 1, т. 259.- С. 338.
49. Там само.- Ф. 159, оп. 8, спр. 621.- А. 20.
50. Там само.- Спр. 619.- А. 2-32; спр. 621.- А. 4-20.
51. Там само.- Ф. 13, оп. 1, т. 532.- С. 1045-1046.
52. Там само.- Ф. 159, оп. 8, спр. 621.- А. 25.
53. Там само.- Спр. 619.- А. 36.
54. ЛНБ, ВР.- Ф. Осолінських, оп. 1, спр. 3938.- А. 28-29.
55. ЦДІАУЛ.- Ф. 13, оп. , т. 579.- С. 2716-2718.
56. Там само.- Т. 500.- С. 3443-3444.
57. Topolski J. Narzedzia uprawy roli w Polsce/ КНKM.- R.1955, N 2.- S 364-367.
58. Rutkowski J. Studia nad polozeniem wloscian...- S. 186.
59. Инкин В.Ф. К вопросу об эволюции феодальной ренты.- С. 244.
60. ЦДІАУЛ.- Ф. 13, оп. 1, т. 482.- С. 861-862; ЛНБ, ВР.- Ф. Осолінських, оп. 1, спр. 3938.- А. 30.
61. ЦДІАУЛ.- Ф. 13, оп. 1, т. 556.- С. 2418.
62. ЛНБ, ВР.- Ф. Чоловських, оп. 1, спр. 1371.- А. 12.
63. Там само.- Спр. 3943.- А. 72.
64. ЦДІАУЛ.- Ф. 181, оп. 2, спр. 474.- А. 43.
65. Там само.- А. 13, 15-16.
66. Там само.
67. ЛНБ, ВР.- Ф. Осолінських, оп. 1, спр. 3738.- А. 31.
68. ЦДІАУЛ.- Ф. 181, оп. 2, спр. 474.- А. 7-9.
69. ЦДІАУЛ.- Ф. 13, оп т. 1, 556.- С. 2412.

70. Там само.- С. 2410.
71. Там само.- Ф. 159, оп.8, спр. 617.- А. 309.
72. Там само.- А.22.
73. Там само.- Ф. 13, оп. 1, т. 553.- С. 1893-1895.
74. Там само.- Т. 554.- С. 1689-1690.
75. Rybarski R. Kredyt i lichwa w ekonomii Samborskiej w XVIII w.- Lwow, 1936.- S. 6.
76. Ibid.- S. 8.
77. Ibid.- S. 9.
78. Инкин В. Крестьяне Самборской экономики в середине XVIII в. Диссертация на соискание ученой степени кандидата истор. Наук.- Львов, 1955.- С. 176.
79. Rybarski R. Kredyt i lichwa w ekonomii Samborskiej.- S. 46-47.
80. НБЛНУ, ВР.- Спр. 509.- А. 13.
81. ЦДАУЛ.- Ф. 159, оп. 8, спр. 612.- А. 22.
82. Там само.- Ф. 13, оп. 1, т. 554.- С. 1893-1895.
83. Там само.- Ф. 159, оп. 8, спр. 617.- А. 309.
84. Инкин В. Расслоение крестьян.- С. 266.
85. Там само.- С. 264.
86. Rybarski R. Kredyt i lichwa w ekonomii Samborskiej.- S. 52.
87. Инкин В. Расслоение крестьян.- С. 266.
88. Там само.- С. 265.
89. ЦДАУЛ.- Ф. 13, оп. 1, т. 562.- С. 265.
90. Rusinski W. Uwagi o rozwiarstwie wsi.- S. 179.
91. Инкин В. Про вплив промислів.- С. 71
92. Там само.- С. 73.
93. Там само.- Т. 566.- С. 3411.
94. ЦДАУЛ.- Ф. 13, оп. 1, т. 478.- С. 140.
95. Там само.- С. 2417-2424.
96. Вуяк F. Studia historyczne i społeczne.- Lw.-War.- Kr.-1924.- S. 74.
97. ЦДАУЛ.- Ф. 13, оп. 1, т. 501.- С. 547.
98. Там само.- Т. 575.- С. 2630.
99. Там само.- Т. 485.- С. 2242-2250; Т. 506.- С. 1550-1571. Ф. 181, оп. 2, спр. 470.- А. 2 – 40.
100. Hystoria Polski.- Warszawa, 1957.- Т. 1, cz. 2.- S. 612.
101. ЦДАУЛ.- Ф. 181, оп. 2, спр. 470.- А. 13-40.
102. ЛНБ, ВР.- Ф. Чоловських, оп. 1, спр. 1370.- А. 16.
103. Burszta J. Handel...- S. 186.
104. ЛНБ, ВР.- Ф. Оссолинських.- Спр.3943.- А. 18.
105. ЦДАУЛ.- Ф. 181, оп. 2, спр. 474.- А. 21-22.
106. Там само.- Спр. 470.- А. 6.
107. ЛНБ, ВР.- Ф. Чоловських, оп. 1, спр. 54.- А. 6.
108. ЦДАУЛ.- Ф. 181, оп. 2, спр.470.- А. 6.
109. Там само.- Ф. 13, оп. 1, т. 485.- С. 2262; т. 506.- С. 1564; ф. 181, оп. 2, спр. 470.- А. 22-23.

110. Там само.- Ф. 13, оп.1, т. 500.- С. 3440-3441; ЛНБ, ВР- Ф. Чоловських, оп. 1, спр. 54.- А. 24-26.
111. ЦДІАУЛ.- Ф. 13, оп. 1, т. 532.- С. 1134; т. 570.- С.1783.
112. Там само.- Т. 566.- С. 2424.
113. Там само.- Т. 532.- С. 1134-1136.
114. Там само.- С. 1125-1126.
115. Там само.- С. 1121, 1130
116. Там само.- Ф. 181, оп.2, спр. 474.- А. 11.
117. Там само.- Спр. 470.- А. 29.
118. Там само.- Спр. 474.- А. 6, 12.
119. Там само.- А. 6, 12.
120. Там само.- А. 11.
121. Там само.- А. 4.
122. Там само.- Ф. 13, оп. 1, т. 541.- С. 580.
123. Там само.- Т. 570.- С. 2850.
124. Там само.- Ф. 181, оп. 2, спр. 474.- А. 7.
125. Там само.- Ф. 13, оп. 1, т. 570.- С. 2850.
126. Там само.
127. Там само.- Т. 541.- С. 580
128. Там само.- Т. 532.- 1054.
129. Там само.- Ф. 181, оп. 2, апр. 474.- А. 8.
130. Там само.- Спр. 470.- А.1.
131. Burszta J. Hadel... - S.186.
132. ЦДІАУЛ.- Ф. 13, оп. 1, т. 483.- С. 862; ЛНБ, ВР.- Ф. Оссолінських, спр. 3938.- А. 27.
133. Там само.- Ф. Чоловських, спр. 54.- А. 22.
134. ЦДІАУЛ.- Ф. 13, оп. 1, т. 562.- С. 2623.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Матеріали архівів

1. Центральний державний історичний архів України в м. Львові

- Фонд 13, оп. 1.- Перемишльські міські актові книги: тт. 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 510, 511, 532, 541, 542, 543, 549, 553, 554, 556, 560, 562, 565, 568, 570, 571, 575, 579, 1071, 1075.

- Фонд 14, оп. 1.- Перемишльські земські актові книги: тт. 258, 259.

- Фонд 159, оп. 8.- Галицька фінансова прокуратура у м. Львові. Справи: 607, 612, 617, 619, 621, 623.

- Фонд 181, оп. 2.- Фонд Дідушицьких, Справи: 470, 474, 1762, 1763, 1764, 1765, 1771.

2. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів:

- Фонд Оссолінських. Справи: 494, 3938, 3943, 4281.

- Фонд Чоловських. Справи: 54, 1370, 1371, 1372.

3. Наукова бібліотека Львівського національного університету ім. І. Франка. Відділ рукописів:

- Фонд Самбірської економії. Справи: 509, 542.

4. Ossolineum - Бібліотека національного інституту ім Оссолінських в м. Вроцлаві (Польща). Відділ рукописів. Справи: 5467, 9553, 9690, 9730 (мікрофільми).

Публікації джерел

1. Жерела до історії України-Руси.- Львів, 1895.- Т.1; 1897.- Т. 2.

2. Йосифінська (1785-1788) і Францишканська (1819-1820) метрики. Перші поземельні кадастри Галичини. Показчик населених пунктів.- Львів, 1965.

3. Петрушевич А. Сводная Галицко-русская летопись с 1600 по 1700 год.- Львов, 1874.
4. Петрушевич А. Сводная Галицко-русская летопись с 1700 до конца августа 1772 года.- Львов, 1887.
5. Acta grodzkie i ziemskie.- Lwow, 1914.- Т. 22; 1928.- Т. 23.
6. Gostomski A. Gospodarstwo/ Wyd. Inglot S.- Wroclaw, 1951.
7. Haur J. Oekonomika zimianska generalna.- Krakow, 1675.
8. Haur J. Sklad albo skarbiec znakomitych sekretow oekonomiej ziemianskiej.- Krakow, 1693.
9. Komisyja Samborska z r. 1698 r.// Archium Komisji prawniczej Ak. Umiejentnosci.- Krakow, 1897.- Т. 7.
10. Otwinowski E. Dzie Polski pod panowaniem Augusta II jd r. 1696 do r. 1728.- Krakow, 1849.
11. Vollumina legum.- Petersburg, 1859-1860.- Т. 2-6.
12. Zrudla dziejowe.- Warszawa, 1903.- Т. 18, cz. 2.

Література

1. Баранович А. И. Магнатское хозяйство на юге Волыни в XVIII в.- М., 1955.
2. Баранович А. И. Опустошение и восстановление Правобережной Украины во второй половине XVII и начале XVIII в.// История СССР.- 1960, № 5.
3. Бойківщина. Історико-етнографічне дослідження.- К., 1983.
4. Бойко І.Д. Селянство України в другій половині XIV – першій половині XVII ст.- К., 1963.
5. Горн М.В. Расслоение деревни Русского воеводства а середине XVII в.// Наукові записки Львівського держпедінституту.- Львів, 1948.- Т. 2.
6. Грабовецький В.В. Селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVII - першій половині XVIII ст.- К., 1962.
7. Грабовецький В.В. Расслоение крестьян Галицкой земли во второй половине XVII – первой половине XVIII в.// Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы (ЕАИВЕ) 1960.- К., 1962.
8. Грабовецький В.В. Карпатське опришківство (антифеодальна боротьба карпатського опришківства XVII – XIX ст.)- Львів, 1966.
9. Гроссман Ю.М. Положение крестьян Лежайского староства (вторая половина XVI - начало XVII в.)// Материалы по истории сельського хозяйства и крестьянства СССР.- М., 1962.- Сб. 5.
10. Гроссман Ю.М. Сокращение крестьянского землепользования и рост числа малоземельных в западноукраинской деревне второй половины XVII в.// ЕАИВЕ 1962.- Минск, 1964.
11. Гроссман Ю.М. Черты феодального землевладения в Русском и Белзском воеводствах XVI – XVII вв.// ЕАИВЕ 1964.- Кишенев, 1966.

12. Грушевський М.С. Опис Перемишльського староства, 1494-1497 рр.// Записки наукового товариства ім. Шевченка (ЗНТШ).- Львів, 1897.- Т. 19.
13. Добрянский А. История епископств трех соединенных епархий.- Львов, 1893.
14. Зубрицький М. Село Мшанець Старосамбірського повіту (матеріали до історії гальцького села)// ЗНТШ.- 1906-1907.- ТТ. 70,71,79.
15. Иванова О.Е. К вопросу об упадке крестьянского хозяйства в Польше во второй половине XVII – первой половине XVIII// Ученые записки ин-та славяноведения.- М., 1952.- Т. 6.
16. Иванова О.Е. Агротехника в Польше от XVI до половины XVIII в.// ЕАИВЕ 1964.- Кишенев, 1966.
17. Инкин В.Ф. Крестьяне Самборской экономики в середине XVIII в. (40-60 гг.). Дис. на соиск. уч. степени канд. ист. наук (рукопись).- Львов, 1955.
18. Инкин В.Ф. Расслоение крестьян Самборской экономики в середине XVIII в.// ЕАИВЕ 1960.- К., 1962.
19. Инкин В.Ф. К вопросу об эволюции феодальной ренты в Галиции в XVI – XVIII вв.// ЕАИВЕ 1963.- Вильнюс, 1965.
20. Инкин В.Ф. Фольварк и рынок в Галицком Прикарпатье XVI в.// ЕАИВЕ 1964.- Кишенев, 1966.
21. Инкин В.Ф. Дворище и лан в королевских имениях Галичины в XV – XVIII вв.// Материалы по истории сельского хозяйства и крестьянства СССР.- М., 1974.
22. Инкин В.Ф. К вопросу о происхождении и эволюции института “князя”(кнеза) в галицкой деревне XV– XVIII вв.// Славяно-волошские связи. Сб. ст.- Кишенев, 1978.
23. Інкін В.Ф. Про вплив промислів на розшарування селян Галичини в середині XVIII ст.// Питання історії СРСР.- Львів, 1958.
24. Інкін В.Ф. Архів Самбірської економії// ЗНТШ.- 1996.- Т. 231.
25. Інкін В.Ф. Сільське суспільство Галицького Прикарпаття у XVI – XVIII ст.- Львів, 2004.
26. Исаевич Я.Д. Гродские и земские акты – важнейший источник по истории аграрных отношений в Речи Посполитой XVI – XVIII вв.//ЕАИВЕ 1961.- Рига, 1963.
27. Исаевич Я.Д. К вопросу об экономических взаимоотношениях между городом и деревней и их влиянии на развитие городов Прикарпатья в XVI – XVIII вв.// ЕАИВЕ 1960.- К., 1962.
28. Кись Я.П. Городские крестьяне Львова в XVI – XVIII вв.// ЕИАВЕ 1960.- К., 1962.
29. Крикун Н.Г. Народонаселение Подольского воеводства в XVI – XVIII вв. Автореферат дис. на соискание уч. степени канд. истор. наук.-Львов, 1965.
30. Маркина В.А. Некоторые вопросы развития сельского хозяйства Правобережной Украины XVIII в.//ЕАИВЕ 1964.- Кишенев, 1966.
31. Маркина В.А. Крестьяне Правобережной Украины. Конец XVII – первая половина XVIII в.- К., 1975.

32. Мельничук Я.С. Економічна розруха в сільському господарстві Сяніцької землі// Доповіді та повідомлення Львівського університету.- Львів, 1958.- Вип. 8, ч.1.

33. Мельничук Я.С. Зміни в аграрних відносинах в Сяніцькій землі в XVII ст.// Питання загальної історії.- Львів, 1959.

34. Мельничук Я.С. К вопросу о так называемой волошской колонизации и волошском праве в Карпатах в XVI – XVIII вв.// ЕАИВЕ 1964.- Кишенев, 1966.

35. Пірко В.О. Економічна руїна в Перемишльській землі на початку XVIII ст.// Вісник Львівського університету.- 1965.- Серія 1, вип. 3.

36. Пірко В.О. Зв'язок фільварків Перемишльської землі з ринком на початку XVIII ст.// 40-а наукова конференція професорсько-викладацького складу Львів. держ. університету.- Львів, 1966.

37. Пірко В.О. Ревізії – важливе джерело для вивчення соціально-економічної історії Прикарпаття// Архіви України.- 1966.- № 6.

38. Пірко В.А. Вопросы аграрного строя Западной Украины XVI – XVIII вв. в советской историографии// Материалы научной конференции ДонГУ.- Донецк, 1968.

39. Пірко В.О. Про розвиток помісного господарства в Галицькому Прикарпатті в першій половині XVIII ст.// Питання історії народів СРСР.- Харків, 1969.- Вип. 8.

40. Пірко В.О. Помісне господарство Галицького Прикарпаття у першій половині XVIII ст.// УІЖ.- 1969.- № 1

41. Пірко В.А. О пустующих крестьянских наделах в Галицком Прикарпатье в конце XVII – нач. XVIII вв.// Материалы XV симпозиума по аграрной истории.- Вологда, 1976.

42. Пірко В.О. Ревізія 1711 р. Засяння як джерело до соціально-економічної історії Польщі// Проблеми слов'янознавства.- Львів, 1976.- Вип. 14.

43. Пірко В.А. К вопросу о расслоении крестьян Галицкого Прикарпатья во второй половине XVII – первой половине XVIII вв.// Советская историография аграрной истории СССР.- Кишенев, 1978.

44. Пірко В.А. История крестьянства западноукраинских земель в советской историографии// Проблемы историографии и источниковедения. Сб. ст.- Днепропетровск, 1979.

45. Похилевич Д.Л. Структурні зміни в помісті після Визвольної війни українського і білоруського народів// 300 років воз'єднання України з Росією.- Львів, 1954.

46. Похилевич Д.Л. Я. Рутковский. Исследования по истории польской деревни XVI – XVIII вв.// ВИ.- 1958.- № 8.

47. Похилевич Д.Л. Малоземельное и безземельное сельское население в Русском воеводстве Речи Посполитой в XVI в.// ЕАИВЕ 1961.- Рига, 1963.

48. Рутковский Я. Экономическая история Польши.- М. 1953.

49. Топольский Е. Исследования по аграрной истории в Народной Польше// ЕАИВЕ 1959.- М., 1961.

50. Филипчак І Історія с. Берегів Самбірського повіту.- Береги, 1935.
51. Baranowski I. Wies i folwark. Studia z dziejow agrarnych Polski.- Warszawa, 1914.
52. Baracz S. Pamietniki dziejow polskich.- Lwow, 1883.
53. Bobinska C. W sprawie rozwoju rynku wewnetrznego w XVIII w.// KH.- 1963.- N 2.
54. Budzynowski M. Kronika miasta Sambora.- Sambor, 1891.
55. Bujak F. Studja historyczne i spoleczne.- Lwow, 1924.
56. Burszta J. Szkice z dziejow wsi.- Warszawa, 1955.
57. Burszta J. Handel magnacki i kupiecki miedzy Sieniawow nad Sanem a Gdanskim od konca XVII do polowy XVIII w.// RDSG.- Poznan, 1955.- T. 16.
58. Burszta J. Zbiegostwo chlopow znad Sanu w pierwszej cwierci XVIII w.// RDSG.- Poznan, 1956.- T. 17.
59. Charewiczowa L. Klenski zaraz w dawnym Lwowie.- Lwow, 1930.
60. Chodyniecki J. Historia stolycznego Krolestw Galicyi s Lodymeryi miasta Lwowa.- Lwow, 1865.
61. Czemerynski O dobrach koronnych.- Lwow, 1870.
62. Gierowski J. Rzeczpospolita w dobie upadku 1700-1740. Wybor zrodel.- Wroclaw, 1955.
63. Guldon Z. Związki handlowe dobr magnackich na Prawobrzeznej Ukrainie z Gdanskim w XVIII w.- Torun, 1966.
64. Hauzer L. Monografia miasta Przemyśla.- Przemyśl, 1883.
65. Hoszowski S. Ceny we Lwowie w latach 1701-1714//BDSG.- Lwow, 1934.- N 13.
66. Hrabuk P. Ziemia Przemyńska i Lwowska (szkice historyczne i geograficzne z mapow).- Przemyśl, 1924.
67. Jablonowski A. Pisma.- Warszawa, 1911.- T. VI.
68. Kielbicka A. Studia nad solectwami i wojtowstwami w wojewodztwie krakowskim w XVI-XVIII w.// RTNT.- Torun, 1965.- R.70, z. 2.
69. Korzon T. Dzieje wojen i wojskowosci w Polsce.- Lwow, 1923.
70. Korzon T. Wewnetrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta (1764-1794).- Krakow-Warszawa, 1897.- T.1.
71. Kramarz W. Ludnosc Przemyśla w latach 1521-1921.- Przemyśl, 1930.
72. Kuczera A. Samborszyczna. Sambor, 1935.- T.1-2.
73. Leskiewiczza J. Znaczenie snwentarzy dobr ziemskich dla badan historii wsi w Polsce w XVIII w.// KH.- 1953.- N 5.
74. Lozinski W. Prawem i lewym.- Lwow, 1931.- T.1-2.
75. Lozinski Br. Szkice z historii Galicyi. Lwow, 1913.
76. Madurowicz H. I Podraza A. Z problematyki rozwarstwienia wsi w Polsce w XVIII w.// KH.- Warszawa, 1954.- N1.
77. Namaczynska S. Kronika klensk elementarnych w polsce i w krajach sasiednich w latach 1648-1696.- Lwow, 1937.
78. Niec J. Rzeszowskie za sasow.- Rzeszow, 1938.
79. Nycz M. Geneza reform skarbowych sejmu niemego// PTPN. Prace komisji historycznej.- Poznan, 1938.- T.12, z.1.

- 80.Orlowski R. Polozenie chlopow w dobrach ordynarji Zamojskiej w 2-j polowie XVIII w.//AUMGS.- Lublin, 1952.- Sekcio F. Vol. 7, N 4.
- 81.Papee F. Skole i Tucholszczyzna. Lwow, 1891.
- 82.Persowski P. Osady na prawie ruskiem, polskiem, niemieckim i woloskiem w ziemi lwowskiej// BDSG.- Warszawa, 1881.- T.8.
- 83.Piekosinski P. O lanach w Polsce wikow srednich// Osobne odbicie z tomu XXI Rozpraw historyczno-filozoficznych AU.- Krakow, 1887.
- 84.Piotrowski S. Uchwaly podatkowe sejmiku generalnego wiszenskiego 1572-1772// Studia nad histryjow prawa polskiego.- Lwow, 1932.- t. 13, z. 4.
- 85.Pochilewicz D. W sprawie kryzysu i upadku gospodarki obszarniczej Rzeczypospolitej w drugej polowie XVII i pierwszej polowie XVIII w.// KH.- 1958/ N 8.
- 86.Polcwiartek J. Osadnictwo w niegrodowym starostwie lezajskim do konca XVIII w.- Rzeszow, 1969.
- 87.Polcwiartek J. Wsie lezajskie doby panszczyznianej (XVI-XVIII w.)// Dzieje Lezajsk.- Lezajsk, 1996.
- 88.Prochaska A. Z przeszlosci Brzozowa// Przewodnik naukowy i literacki.- Lwow, 1888.- Roczn. 16.
- 89.Prochaska A. Historia m. Stryja.- Lwow, 1926.
- 90.Pulnarowicz W. U zrudel Sanu, Stryja i Dniestru.- Turka, 1929.
- 91.Rusinski W. Znaczenia rynku zownetrznego w dziejach gospodarki folwaroczno-panszczyznianej// Historia gospodarcza Polski.- Warszawa, 1960.- T. 6.
- 92.Rusinski W. Uwagi o rozwiarstwieniu wsi w Polsce w XVIII w.// KH.- 1955.- N 2.
- 93.Rusinski W. Drogi rozwojowe folwarku panszczyznianego// PH.- 1956.- T 47, z. 4.
- 94.Rutkowski J. Przebudowa wsi w Polsce po wojnach z polowy XVII w.// Studia z dziejow wsi polskiej XVI-XVIII w.- Warszawa, 1956.
- 95.Rutkowski J. Studia nad polozeniem wloscian w Polsce w XVIII w.- Tamze.
- 96.Rutkowski J. Klucz Brzozowski biskupstwa przemyskiego w XVIII w.- Krakow, 1910.
- 97.Rybarski R. Kredyt i lichwa w ekonomij Samborskiej w XVIII w.- Lwow, 1936.
- 98.Siarczynski P. Wiadomosci historyczne i statystyczne o miescie Jaroslawju.- Lwow, 1826.
- 99.Socha Z. Hiberna. Studium z dzijow skarbowosci w dawnej Polsce// Studium nad historia prawa polskiego im. Balcera.- Lwow, 1937.- T.16, z.2.
- 100.Sochaniewicz K. Terminologja czerwonoruskich miar nasypnych (zbozowych) w XV-XVI w.// Zapiski numizmatyczne.- Lwow, 1925.- T. I, cz.II.
- 101.Sochaniewicz S. Z dziejow sejmiku wisznienskiego (1673 – 1732)// KH.- 1916.- T. 29.
- 102.Sochaniewicz S. Wojtowstwa i soltystwa pod wzgledem prawnym i ekonomicznym w ziemi lwowskiej// SHPP.- 1921.- T. 7.

- 103.Sreniowski S. Zbiegostwo chlopow w dawnej Polsce jako zagadnienie ustroju spolecznego.- Warszawa, 1948.
- 104.Sreniowski S. Problem rozwiarstwienia chlopstwa w ustroju folwaroczno-panszczyznianym w Polsce// KH.- 1955.- T. 46, z. 4.
- 105.Stadnicki A. O wsiavch t. zw. woloskich na polnocnym stoku Karpat.- Lwow, 1848.
- 106.Stadnicki A. O kniaztwach we wsiach woloskich z pogladem na wojtowstwa we wsiach na magdeburskiem prawie osadzonych// Dodatek tygodniowy przy Gazecie Lwowskiej.- 1853.- NN 11, 13, 15, 17, 19, 21.
- 107.Stadnicki A. O bylych wybranictwach// Tamze.- 1854.- N 26.
- 108.Stamm E. Staropolskie miary. Cz.1. Miary dlugosci i powierzchni.- Warszawa, 1934.
- 109.Strzetelska-Grynbergowa Z. Staromiejskie ziemia i ludnosc.- Lwow, 1899.
- 110.Szczotka S. Z dzijow chlopow polskich.- Warszawa, 1951.
- 111.Tarnawski A. Dzialalnosc gospodarcza Jana Zamojskiego kanclerza i hetmana w rok 1572-1605.- Lwow, 1935.
- 112.Tokarz W. Galicja w poczatkach ery Jozefinskiej.- Krakow, 1909.
- 113.Topolski J. Narzedzia uprawy roli w Polsce w okresie panowania folwarku panszczyznianego// KHKM.- 1955.- N 2.
- 114.Trzyna E. Polozenie ludnoscii wiejskiej w krulewszczyznach wojewodstwa krakowskiego w XVII w.- Wroclaw, 1963.
- 115.Wagner W. Handel dawnego Jaroslawja do polowy XVII w.- Lwow, 1929.
- 116.Wasacz M. Ruskie przylacze karpackie w czasach nowozytnych.- Lwow, 1929.
- 117.Wimmer J. Wojsko Rzeczypospolitej w dobie Wojny Polnocnej (1700-1717).- Warszawa, 1956.
- 118.Wolski K. Licholecie po wojnach szwedzkich w dorzeczu srudniego Sanu// PH.- 1957.- T.VIII, z. 1.
- 119.Wyczanski A. Studia nad folwarkiem szlacheckim w Polsce w latach 1500-1580. Warszawa, 1960.
- 120.Wyrobisz A. Handel w Solcu nad Wisla do konca XVIII w. Przyczyynki do historii rynku wewnetrznego w Polsce przedrozbiorowej// PH.- 1966.- T. 57, z. 1.
- 121.Vilroze E. Przyczynek do demografii wsi polskiej w XVIII w.// RDSG 1952.- Poznan, 1953.- T. XIV.

ДОДАТКИ

1. Найбільш вживані в XVII-XVIII ст. в Галичині міри

Землі

Лан (франконський звичайний або німецький) = 2 півланкам* = 3 третинам = 4 чвертям = 8 четвертинам = 18 стаям = 1296 загонам = 3240 кв. ляскам = 729000 кв. локтям = 25 га.

Прут (лановий) = 1080 кв. прутам = 2,08 га.

Стаї = 72 загонам = 1,390 га.

Загін = 2,5 кв. ляски = 193,2 кв.м.

Ляска кв. = 225 кв. локтям = 77,26 кв.м.

Локоть кв. = 0,343 кв. м.

Локоть львівський = 59 см.

Шнур = 75 локтям.

Ємкості

Колода = 4 корцям = 8 півміркам = 16 мацям = 32 півмацкам = 128 міркам = 256 горцям = 1024 квартам = 4096 кватиркам = 952,56 літрам.

Ваги

Камінь = 32 фунтам.

Полть = 26 фунтам.

Фунт = 0,406 кг.

Фаска (масла) = 30 кварт.

Пряжі

Штука = 20 локтям = 240 ниткам.

Півсоток = 8 штукам.

Полотна

Штука = 100 локтям.

Півсоток = 50 локтям.

Аршин = 1,25 локтя = 0,74 м.

Грошей

Злотий (золотий) = 30 грошам = 90 шелягам = 540 динарам.

Таляр = 8 золотим.

Тинф = 38 грошам.

Дукат = 36 золотим.

---

*У XVII-XVIII ст. замість слова півланок вживали термін “роля”.

2. Наявні в тексті скорочення і аббревіатури

ВИ – Вопросы истории (журнал)

ВР - Відділ рукописів

ЕАИВЕ – Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы

ЛНБ – Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України

НБЛНУ – Наукова бібліотека Львівського національного університету ім. І. Франка

ЦДІАУЛ – Центральний державний історичний архів України у м. Львові

AGZ – Akta grodzkie i ziemskie
AUMGS – Annales universitatis Mariae Gurie Skłodowska
BDSG – Badania z dziejów społecznych i gospodarczych
KH – Kwartalnik historyczny
KHKM – Kwartalnik historii i kultury materialnej
PH – Przegląd historyczny
PNL – Przegląd naukowy i literacki
RDSG – Roczniki dziejów społecznych i gospodarczych
RTNP – Roczniki towarzystwa naukowego w Poznaniu
RTNT - Roczniki towarzystwa naukowego w Toruniu

I. Села Задністрянської частини за ревізією 1692 р.

Назва села	Форма власності	Категорії селянських господарств			Привілейов господ-ва		Господарські об'єкти		К-ть дворів осілих/пустих
		Кметі	Загородники/огородники	Халупники/комірники	Попи/плебани	Війти, совтиси, князі,ін	Млини/фолуші	Корчми/броварні	
1. Блажів	9 шляхтичів	35	-/4	-	-		3/-	1/1	53
2. Борислав	6 шляхтичів	37	-	-	-		3/-	2/-	48
3. Бояри	1 шляхтич	6	-	4/-	-		-	-/1	12
4. Братківці	10 шляхтич.	42	4/2	-	-		3/-	-	61
5. Бережниця	4 шляхтичі	29	1/-	-/5	-		1/-	1/-	41
6. Бориня				30/-					30
7. Яблонів				15/-					15
8. Білина Велика	66 шляхтич.	11							77
9. Білина Мала	1 шляхтич	27							28
10. Черхава	королівське (в посесії)	8	1/-	1/-	-		1/-	1/-	12
11. Блажівська Воля	10 шляхтич.	20	-	6/-	-		2/-	1/-	39
12. Бусовисько	церковне	30	-	10/-	-		-	-	40
13. Довге	1 шляхтич	14	4/3	9/-	-		2/-	1/-	34
14. Довголівка і									
15. Воля Довголуцька	10 шляхтич.	55	-	3/-	-		1/-	1/-	70
16. Дубрівляни (2 частини)	церковна і шляхетська	67 23	-/1 -	1/- -	- -		1/- -	1/- 1/-	71 24
17. Довге	королівське	99	-	-		7 кн.	1/-	1/-	108
18. Головське	- “ -	32	-	-		Звійти	1/-	-	36
19. Зубриця до Довгого	- “ -	12							12
Довге	шляхти	27	-	-	-		1/-	1/-	30
20. Далява до Рихтич	- “ -	22	-	-	-		-	-	22
21. Фаліш до Станкова	шляхти	11	8/1	-	-		-	1/-	21
22. Гаї Верхні і	шляхти	8	-	-	-		-	1/-	9
23. Нижні	- “ -	11	1/6	4/-	-		1/-	1/1	25
24. Городище	30 шляхтич.	-	-/18	-	-		-	-	48
25. Голобутів	церковне	33	-	-	-		1/-	1/-	35
26. Годовичі	- “ -	14	-	-	-		1/-	-	15
27. Гординя	44 шляхтич.	27	-	8/-	-		-	2/-	81
28. Явора	53 шляхтич.	-	8/-	-	-		2/-	2/-	65
29. Ясениця Сільна	3 шляхтичі	-	-	-	-		-	жупа	3?
30. Ільник	31 шляхтич	21	-/9	-	-		1/-	1/-	63
31. Лосинець	23 шляхтичі	9	-	-	-		-	-	32
32. Кавське	22 шляхтичі	15	5/1	4/-	-		1/-	2/-	50

33. Котоване	шляхти	15	-	-	-		1/-	-/1	18
34. Корчин	17 шляхтич.	22	8/6	14/4	-		2/-	2/-	75
35. Котів з жупою	7 шляхтичів	19	5/42	-	-		2/-	2/1	78
36. Кавчин Кут і									
37. Стриганець	Замойських	24	- /15	2/-	-		1/-	-	42
38. Кульчичі	185 шляхт.		- / ?	?	-		-	5/ -	190?
39. Корналовичі	9 шляхтичів	29	-	15/-	-		1/-	1/-	55
40. Криниця	4 шляхтичі	23	10/ -	2/-	-		-	-/1	40
41. Кропивник					-		2/-	1/-	?
42. Климець	19 шляхтич.	23	1/-	-	-		1/-	1/-	45
43. Крушельниця	61 шляхтич.	22	-/8	4/-	-		2/-	-	97
44. Комарники	30 шляхтич.	-	55/-	-	-		2/-	1/-	88
45. Крижики	королів. (в посесії)	-	4/-	-	-		-	-	4
46. Клодниця	Ожеховськ.				-				?
47. Липовець		29	-	-	-		1/-	1/-	31
48. Лукавиця і	2 шляхтичі	52	-/2	11/-	-		2/-	2/1	72
49. Лукавиця Менша									
50. Лубінець	6 шляхтичів	42	-	3/-	-		-	-	51
51. Лотатник	3 шляхтичі	5	4/5	-	-		1/-	1/-	19
52. Лисятичі (посесія)	1 шляхтич	45	-/14	22/7	-		2/-	-	91
53. Лука	62 шляхтич.				-				62?
54. Монастирець	4 шляхтичі	23	-	-	-		3/-	2/-	32
55. Моршин до с.Довгого	Кішинських	5	5/1	1/-	-				12
56.Монастир		10			-				10
57.Монастир Малий	17 шляхтич.	9	-		-		1/-	1/-	28
58.Матків	102 шляхт.	18	-	-	-	-	1/-	1/-	122
59.Мельничне	15 шляхтич.	3	-	15/-	-	-	2/-	-	35
60.Михайловичі до Рихтич	Данилови- чів	56 хат			-	-	1/-	1/1	59
61.Монастирець і		50	-	-	-	-	1/-	2/-	53
62.Тершаків	Коритка	хат							
63. Монастирець	Вінницьких	12	-	12/-	-	-	1/-	1/-	26
64.Лопушна	- “ -	10	4/-	7/-	-	-	-	-	21
65.Ненів Верхній	Гедзінських	10	1/1	1/-	-	-	1/-	-	14
66.Ненів Нижній	3 шляхтичі	55	-/11	2/-	-	-	-	-	71
67.Нижухів	1 шляхтич	17	-/23	-/1	-		1/-	1/1	45
68.Новошичі	7 шляхтичів	16	3/9	-	-		-	1/-	36
69.Ортиничі	11 шляхтич.	-	-	-	-	-	1/-	-	12
70.Вільшаник	Росновськ.	30	- /7	-	-		1/-	2/1	41
71.Опари	Більського	18	-	-	-		1/-	1/-	20
72.Рапчичі	- “ -	33	-	4/-	-	-	-	-	37
73.Підгірці	Вординськ.	21	-	-/8	-		1/-	1/-	31
74.П’ятничани	Вронівськ.	11	- /2	1/-		війт	1/-	-	16
75.Почайовичі	Брестської	15	1/17	7/-	-		-	1/-	41

76.Пукеничі	6 шляхтичів	29	- /3	-	-	-	-	-	38
77.Попелі	Копистинських	19	4/1	-	-	-	1/-	1/1	27
78.Підгородці	Тарла і 17 шляхтичів	20	48/-	-	-	-	1/-	1/-	88
79.Сопотник до	Підгородців	-	-	9/-	-	-	-	-	9
80.Ямельниця до	Підгородців	-	-	42/-	-	-	-	-	42
81.Радиловичі	шляхти	25	4/1	5/-	-	-	1/-	1/-	37
82.Ролів	3 шляхтичі	27	- / 3	4/-	-	-	1/-	-/1	39
83.Рихтичі	Брестських	-	-/122	2/-	-	-	1/-	1/1	127
84.Розгірче	Йордана	45	5/28	-	-	-	1/-	1/-	81
85.Снятинка	Рогольських	11	9/ -	11/-	-	-	-	-	31
86.Семигинів	4 шляхтичі	89	1/6	5/-	-	-	1/-	2/-	108
87.Станків і 88.Фаліш	Лабецької	11	5/20	16/-	-	-	1/-	1/1	55
89.Стралків	Кобилецьких	48	-/1	-	-	-	1/-	1/1	52
90.Шаде (в пос.)	королівське	15	-	-	-	-	1/-	-	16
91.Ступниця і Воля 92.Ступницька	18 шляхтичів	7	-/1	-	-	-	2/-	-	28
93.Сілець	30 шляхтич.	-	-	-	-	-	1/-	-/2	33
94.Слонське	6 шляхтичів	38?	-	-	-	-	1/-	1/-	46
95.Созаня	17 шляхтич.	-	6/4 ?	8/-	-	-	3/-	2/1	41?
96.Сможа Верхня	королівське	18	-/4	-	-	-	1/-	1/1	25
97.Сможа Нижня	-«-, в посес.	12	-	-	-	-	1/-	1/1	15
98.Східниця	3 шляхтичі	46	-	-	-	-	2/-	1/-	52
99.Страшовичі	церковне	54	1/2	-	-	-	1/-	-/1	59
100.Тустановичі, жупа	13 шляхтичів	44	-	24/-	-	-	1/-	1/-	83
101.Танава	Гідзінських	19	-	-	-	-	1/-	-	20
102.Тисарів	5 шляхтичів	78	-/2	-	-	-	1/-	1/-	87
103.Татарське	Київського воєводи	22	-	-	-	-	1/-	1/-	24
104.Топільниця	6 шляхтич.	74	-	-	-	-	3/-	3/-	86
105.Тур'є	12 шляхтич.	59	4/-	-	-	-	5/-	6/-	86
106.Турка	26 шляхтич.	85	-	-	-	-	4/-	4/-	119
107.Унятичі	14 шляхтич.	16	4/-	-	-	-	1/-	1/-	36
108.Угерське (в посесії)	королівське	67	-/1	12/-	-	-	1/-	2/-	83
109.Урож	Вінницьких	19	2 / -	23/-	-	-	1/-	1/-	46
110.Угерці	3 шляхтичі	21	15/ -	-	-	-	1/-	1/-	41
111.Вовня	Замойської	19	2 / 1	4/-	-	-	2/-	-	28
112.Врублевичі	Устрицьких		42/ -	-	-	-	1/-	1/1	45
113.Винники	16 шляхтич.		-/ 8	-	-	-	1/-	-	25
114.Вірчани	Київського воєводи	67	-/ 1	2/-	-	-	-	-	70
115.Уличне	20 шляхтич.	8	5/11	-	-	-	1/-	1/-	46
116.Ванцовичі	Рогальських	11	6/7	14/-	-	-	1/-	1/-	40

117.Висоцьке Верхнє	14 шляхтич. і церковне	30	-	-	-	-	3/-	2/-	50
118.Волоща	Коритка	40	-	8/-	-	-	1/-	1/-	50
119.Жулін	Ожеховськ.	24	-/10	-	-	-	2/-	1/-	37
120.Жупани		34	-	6/-	-	-	1/-	1/-	42
121.Визлів	до Жупан	20	-	-	-	-	-	-	20
Дрогобицьке староство									
122.Трускавець	королівська	33/5	2 / 18	-	-	-	1/-	1/-	60
123.Раньовичі	- " -	15	- / 4	-	-	-	1/-	-	20
124.Болехівці	- " -	16	16/10	-	-	-	1/-	1/-	44
125.Стебник і жупа	- " -	35/1	- / 3	2/-	-	-	2/-	1/-	43
126.Деражичі	- " -	12	-	-	-	-	1/-	1/-	14
127.Солець і жупа	- " -	25	- / 1	-	-	-	-	1/-	27
128.Модрич і жупа	- " -	15	- / 11	-	-	-	3/-	-	29
129.Губичі	- " -	13/6	-	-	-	-	1/-	1/-	15
130.Станила	- " -	14	-	-	-	-	1/-	1/-	16
131.Уличне	- " -	5/15	- / 4	-	-	-	-	-	9
132.Тинів	- « -	-	- / 26	-	-	-	1/-	1/-	28
133.Доброгостів	- " -	25/5	на 6 чв.	-	-	-	1/-	-	32
134.Горове	- " -	71	-	18/-	-	кн.5	1/-	1/-	96
135.Війтівська Гора і жупа	- " -	-	25/46 зваричі	-	-	ВІЙТ	1/-	-	73
Стрийське староство									
136.Синьовидне Верхнє	королівське	144	-	47/-	-	-	1/-	1/-	193
137.Синьовидне Нижнє	- " -	112	7/3	-	-	-	-	-	122
138.Кам"янка	- « -	13	-	5/-	-	-	1/-	-	19
139.Побок	- " -	37	-	8/-	-	7 кн.	1/-	-	53
140.Труханів	- « -	49	-	-	-	-	1/-	-	50
141.Гурне	- « -	177	-	-	-	-	1/-	2/-	180
142.Конюхів	- « -	70	-	-	-	-	2/-	1/-	73
143.Дуліби	- " -	211	-	9/-	-	ВІЙТ	2/-	1/-	224
144.Добряни	- " -	72	4/6	-	-	ВІЛ. - 3	1/-	1/-	87
145.Дашава	- " -	67	9/-	-	-	ВІЛ.	1/-	-	78
146.Олексичі	- « -	17	-	-	-	-	1/-	-	18
147.Ярушичі	- " -	9	-	-	-	-	-	-	9
148.Комарів	- « -	26	-	18/-	-	-	-	1/-	45
149.Завадів	- « -	40	- / 3	-	-	-	1/-	1/-	45
150.Міжброди	- « -	12	-	6/-	-	-	-	-	18
151.Стинава Верхня	- « -	105	1/9	-	-	-	1/-	1/-	117
152.Стинава Нижня	- « -	56	- / 21	-	-	-	1/-	2/-	80
153.Урич	- « -	-	-	54/-	-	-	1/-	1/-	56/9
Самбірська економія									

Дублянський ключ									
154.Дорожів	королівське	230	-	20/-	-	-	3/-	1/-	254
155.Якубова Воля	- « -	99	-	12/-	-	-	-	1/-	112
156.Грушова	- « -	207	-	-	-	-	1/-	1/-	209
157.Літиня	- « -	62	-/10	-	-	-	1/-	1/-	74
158.Пруси	- “ -	27	-/ 1	-	-	віл.	1/-	-	30
159.Биків	- “ -	14	-	3/-	1/-	віл.	-	1/-	20
160.Лужок	- “ -	35	-	3/-	-	війт	-	-	39
161.Бронниця	- “ -	26	1/24	4/-	-	війт	1/-	1/-	58
162.Озимина	- « -	18	1/1	-	-	-	1/-	1/-	22
163.Білина	- « -	30	-	-	-	-	-	-	30
164.Татари	- « -	12	38/-	-	-	-	-	1/-	51
165.Дубляни	- “ -	70	-/14	-	-/1	-	-	1/-	86
Лішнянський ключ									
166.Лішня	- « -	53	-	-	-	-	1/-	1/-	55
167.Медвежа	- “ -	30	-	-	-	-	-	1/-	31
168.Колпець з жупою	- « -	24	-	-	-	-	-	1/-	25
Чуківський ключ									
169.Чуква (2 частини)	королівська і шляхет.	173	-	-	-	-	-	-	173
170.Звір	королівське	44	-/6	-	-	війт	1/-	1/-	53
171.Бережниця	23 шляхтичі	50	-	-	-	-	1/-	-	74
172.Мокряни	королівське	47	-	-	-	війт	1/-	1/-	50
173.Сілець	- « -	26	-	-	-	-	1/-	-	27
174.Кульчичі	- « -	34	2/14	-	-	-	-	-	50
Мединицький ключ									
175.Мединичі	королівське	145	-	-	-/1	-	1/-	1/-	148
176.Літиня	- “ -	72	-	-	-	війт	1/-	1/1	76
177.Билець	- “ -	97	-	-	-	війт	4/-	2/-	104
178.Горушка	- « -	80	-	-	-	-	1/-	1/-	82
179.Радилич	- « -	40	-	-	-	-	1/-	1/-	42
Волосянська країна									
180.Волосянка Велика	королівське	16	-/9	-	-	4дв. війт	1/-	1/-	31
181.Волосянка Мала	- “ -	10	-	-	-	4дв. війт	-	-	14
182.Ластівки і 183.Свидник	- “ -	50	-	-	-	війт	-	-	51
184.Ясінка Верхня	- “ -	16	-	-	-	5дв. війт	1/-	1/-	23/2
185.Ясінка Нижня	- “ -	6	-	-	-	3дв. війт	1/-	1/-	11
186.Кондратів	- “ -	2	-	-	-	3дв. війт	-	-	5
187.Ісаї	- “ -	50	-	-	-	10дв. війт.	1/-	1/-	62
Ільницька країна									
188.Должок	королівське	10/4	-	-	-	6 дв.	1/-	-	17/4

						війт			
189.Задільське	- “ -	24/9	-	-	-	10дв війт	1/-	1/-	36/9
190.Митне	- “ -	48/5	-	-	-	війт	2/-	-	51/5
191.Росохач	- “ -	30/3	-	-	-	війт, 4віл	1/-	-	36/3
192.Красне	- “ -	12	-	-	-	5дв війт	1/-	1/-	19
193.Радич	- « -	15/5	-	-	-	-	1/-	-	16/5
194.Ільник, 195.Ільничок, 196.Лосинець	- « -	30/4	-	-	-	-	-	-	30/4
197.Молдавське	- “ -	5	-	-	-	4дв. війт	-	-	9
198.Риків	- “ -	12/2	-	-	-	4 дв війт	-	-	16/2
199.Криве	- “ -	2	-	-	-	3 дв. війт, 5 віл	1/-	-	11
200.Багновате	- “ -	12/5	-	-	-	4 дв. війт	1/-	-/1	19/5
201.Завадка	- “ -	27/5	-	-	-	6 дв сов. війт	1/-	1/-	36/5
202.Сухий Потік		12	-	-	-	-	2/-	-	14
Любохорська країна									
203.Любохора (9 ланів пустих із 19)	королівське	72	-	-	-	війт	-	-	73
204.Гнила	- “ -	40	-	-	-	4 дв. війт	1/-	1/-	46
205.Кривка (10 хат пустих)	- “ -	50	-	-	-	війт	1/-	-	52/ 10
206.Бутля, 207.Бутелька, 208.Висоцьке, 209.Потік	- “ -	100	-	-	-	13дв війт.	3/-	3/-	119
210.Бутелька Верхня	- “ -	26/4	-	-	-	3 дв. віл.	-	-	29/4
211.Гусне Верхне	- “ -	13/4	- /12	-	-	19дв війт.	-	2/1	47/4
212.Гусне Нижне	- “ -	5/6	-	-	-	5 дв. війт	-	1/-	11/6
213.Яворів	- “ -	22	-	-	-	війт	-	-	23
Підбузька країна									
214.Підбуж (8 хат пустих)	королівське	100	-	-	-	2 дв. війт	2/-	2/-	106/ 8
215.Ясениця (5 л. пустих)	- “ -	64	-	-	-	5 дв віл.	2/-	3/-	74
216.Залікоть	- “ -	15/8	-	-	-	7 дв. війт	1/-	1/-	24/8
217.Бистриця	- “ -	18/4	-	-	-	6 дв.	1/-	1/-	26/4

						війт			
218.Нагуйовичі, жупа	- “ -	119	-	-	-	4 дв. війт	1/-	2/-	126
219.Стронна	- “ -	78/5	-	-	-	війт	2/-	1/-	82/5
220.Опака	- “ -	44/ 10	-	-	-	6 дв. війт	1/-	1/-	52/ 10
221.Сприня	- “ -	33	-	-	-	3 л. війт	2/-	1/-	37
222.Лукавиця	- “ -	16	-	-	-	війт	-	-	17
223.Смільна	- “ -	20/ 11	-	-	-	9 дв. війт	1/-	1/-	31/ 11
Розлуцька країна									
224.Розлуч	королівське	60/6	-	-	-	війт	1/-	1/-	63/6
225.Яблунівка Верхня	- “ -	45/ 11	-	-	-	віл війт	1/-	1/-	49/ 11
226.Яблунівка Нижня	- “ -	41/9	-	-	-	війт	1/-	1/-	44/9
227.Смеречна	- “ -	11/ 10	-	-	-	війт	-	-	12/ 10
228.Рип’яни	- “ -	39/ 10	-	-	-	війт	1/-	1/-	42/ 10
229.Дністрик Дубовий	- “ -	20/9	-	-	1/-	3 л. війт	1/-	1/-	24/9
230.Вовча	- “ -	136	-	-	-	віл. війт 10 дв.	1/-	-	149
231.Туречка (30 чв.пустих)	- “ -	20	-	-	-	війт	1/-	1/-	23
232.Слопусянка Метична	- “ -	16/2	-	-	-	війт 4 л.	-	-	17/2
233.Прислуп	- “ -	14	-	-	-	4 л. війт.	1/-	1/-	17
234.Жукотин	- “ -	41/ 14	-	14/-	-	війт	1/-	1/-	58/ 14
235.Шум’яче	- “ -	19	-	-	-	3 л. війт.	-	1/-	21
Гвоздецька країна									
236.Гвоздець	королівське	22/6		-	-	7 дв. війт	1/-	1	31
237.Лопушанка (73 пустих чв.)	- “ -	11	-	-	-	війт віл.	1/-	1/-	15
238.Лужок	- “ -	43/7	-	-	-	12дв війт.	1/-	1/-	57/7
239.Кобло	- “ -	51	-	-	-	війт	1/-	1/-	54
240.Кобилянська Воля	- “ -	39	-	-	-	війт	1/-	1/-	42
241.Дністрик Головецький	- “ -	21	-	-	-	4 дв. віл, 6 дв.	1/-	1/-	33

						ВІЙТ			
242.Зданне	- “ -	10/6	-	-	-	7 дв. ВІЙТ	-	-	17/6
243.Сушиця (12 чв. пустих)	- “ -	18	-	-	-	ВІЙТ	1/-	1/-	21
244.Ясениця	- “ -	34	-	-	-	6 дв. ВІЛ, ВІЙТ	1/-	1/-	43
245.Недільне	- “ -	16	-	-	-	8 дв. ВІЙТ	1/-	-	25
246.Головецьке	- « -	17	-	-	-	-	-	-	17
Села приналежні до Тухлі									
247. Коростів	приватне	26/6	-	-	-	кн. на л.	1/-	1/1	30/6
248.Плав'є (18 пустих ланів)	- “ -	100/ 33	-	-	-	-“ -	4/-	2/-	106/ 33
Корчин (частина)	- “ -	6				-			6
249.Козів (39 пустих чв.)	- “ -	52/ 16	-	-	-	кн. на л.	1/-	1/-	55/ 16
250.Головецьке	- “ -	86/ 14	-	-	-	-	4/-	-	90/ 14
251.Тухля	- “ -	51/ 11	-	-	-	-	1/-	1/-	53/ 11
252.Сколе	- “ -	102	-	-	-	-	1/-	-	103
253.Гребенів	- “ -	15/6	-	-	-	-	-	-	15/6
254.Погар	- “ -	23/ 13	-	-	-	-	1/-	1/-	25/ 13
255.Славське	- “ -	58/ 13	-	-	-	кн.	1/-	1/-	61/ 13
256.Рожанки Верхні	- “ -	38/ 16	-	-	-	кн. на л.	2/-	-	41/ 16
257.Тарнавка	- “ -	33/ 11	-	-	-	кн. на л.	1/-	1/-	36/ 11
258.Любохора	- “ -	22/7	-	-	-	кн.	2/-	-	25/7
259.Гуторів	- « -	56/ 14	-	-	-	кн.	1/-	-	58/ 14
260.Оравчик	- “ -	80/ 13	-	-	-	9 кн. дв.		1/-	90/ 13
261.Тисовець	- “ -	4/4				кн.			5/4
262.Хащовате	- “ -	20/9	-	-	-	кн.	1/-	-	22/9
263.Лавочне – резеден.крайника	- « -	60/ 15	-	-	-	кр.	1/-	1/-	63/ 15
264.Волосянка	- « -	90/ 27	-	-	-	кн.	2/-	1/1	95/ 27
265.Ялинковате	- “ -	27/ 11	-	-	-	кн.	1/-	1/-	30/ 11
266.Тухелька	- “ -	52/ 11	-	-	-	кн.	1/-	-	54/ 11
267.Риків	- “ -	30/6	-	-	-	-	1/-	-	31/6
268.Орава	- « -	30/ 14	-	-	-	-	1/-	1/-	32/ 14

269.Опорець	- « -	70/4	-	-	-	кн.	1/-	2/-	74/4
270.Кальне	- « -	35/3	-	-	-	кн.	1/-	-	37/3
271.Рожанки Нижні	- « -	25/ 13	-	-	-	кн. на л.	1/-	1/-	28/ 13
Містечка і	передмістя	Буд.							
272.Волоща	Коритка	20	-	2/-					22?
Старий Самбір	передмістя	34	5 оренд	12/-					46

II. Села Міжсянсько-Дністрянської частини за ревізією 1711 р.

1.Арламів	Красінських	12	9/ -		1/-		-	1/-	23
2.Аскманиця	королівське	-	-	18/-	1/-		-	1/1	21
3.Бірча (Ст. село)	Цибульськ.	6	3/-	4/4	1/-		1/-	-	19
4.Бориславка	Кр.каштел.	21	-	-	1/-		1/-	-	23
5.Бережани	Самбірськ.	26	3/-	-	1/-		1/-	1/-	32
6.Боньовичі	Липських	15	5/-	17/-	1/-		2/-	1/-	41
7.Блажів	Потоцьких	31	11/-	23/-	1/-	війт	1/-	1/-	69
8.Букова	-«-	23	-	3/-	1/-		-	1/-	28
9.Буньковиця до Хирова(10 чв. п.)	Плащинсь ких	-	-	2/-	-/1		-	1/-	4
10.Березів і 11.Росник	Мнішків	22	11/-	2/-	1/-		-	-	36
12.Береги(18 чв. пустих)	королівське		6/-	3/-	1/-	війт	-	1/-	12
13.Бандрів (43 чв.пустих)	- « -	8	8/-	4/-	1/-	війт	2/-	-	24
14.Бачина	шляхти								?
15.Баранчички	Моравця	8	6/-	4/-					18
16.Баранчичі (7 чв.пустих)	- « -	16	15/-	9/-	1/-	-	1/-	-/1	43
17.Бісковичі (14 чв.пустих)	магнатів	36	28/-	45/-	-		2/-	1/1	113
18.Борщовичі	Фредра	29	-	1/-	1/-		2/-	-	33
19.Библо	- « -	27	8/ -	9/-	1/-		2/-	1/-	48
20.Боратичі	Мнішка	5	9/ -	3/-	1/-		1/-	-/1	20
21.Биличі	Липського	13	21/ -	4/-	1/-		1/-	1/1	42
22.Бенькова Вишня	Лончинсь кої	15	24/ -	10/-	1/-		1/-	-/1	52
23.Ятвижки- 4 ч.	цієї ж та ін.	8	7/ -	6/-	1/-		-	-/2	24
24.Бортятин (в посесії)	королівське	30 / 28		-	1/-	совт	1/-	-/1	34/ 28
25.Баличі	Харчевськ. і Суського	33 і 5	41/- 14/-	- 7/-	2/-		1/- 1/-	1/1 1/-	78 29
26.Берендовичі	Урбанських	8	1/-	-	1/-		-	-	10
27.Брилинці	королівське	6/18	3/3п./-	8/-	-	-	1/-	1/-	19/ 21

28.Буків(пустих чв.14)	шляхетське	15	28/3п./-	4/-	1/-		-	1/-	49/3
29.Буців	королівстке	19	15/-	-/29	1/-	совт.	-	1/1	67
30.Бунів(в пос.)	-«-		9/-	4/-	2/-	совт	-	1/1	18
31.Буховичі(з 36 чв., пустих 13)	Держка	23	12/-	-	1/-		1/-	-/1	38
32.Бурчичі	-«-	16	-	-	1/-		-	1/-	18
33.Боляновичі	Фредра	13	35/-	9/-	1/-		2/-	1/-	61
34.Баронч(при 35.Сяні, склад)	до Дусович	3	5/-	46/-	1/-		2/-	2/-	59
36.Беша	Замойських			10/-	1/-		2/-	-/1	14
37.Бобрівка (Бобровий ставок)	?	5	7/-	6/-			1/-	2/1	22
38.Бабиця	Замойських	24	-	-	2/-		-	1/-	27
39.Бриська Воля (47 чв. пустих)	королівське	15ч осілих	5/-	3/-	1/-	2 війти	1/-	1/-	13?
40.Бистра	Замойських			26/-		-	2/-		28?
41.Бойовичі	Семонівськ.	5	4/-	1/-	1/-	-	1/-	1/-	13?
42.Бжозовичі	?				1/-		1/-		?
43.Цісова(37п.ч.)	королів.	23	3/7	-	1/-	війт.	2/-	1/1	39
44.Чаплі	Вінницьк.	30	17/ -	6/-	3/-	-	1/-	1/-	58
45.Чижкі	Скарбка	38	27/ -	13/-	1/1	-	1/-	1/-	82
46.Черняхів-пос.	королівське	3	4/ -	-	-	-	-	1/-	8?
47.Циків	- « -	4	-	-	6/-	війт.	1/-	-	12?
48.Чернява	- « -	24	15/4п/ -	24/-	1/-	совт	1/-	-	66/4
49.Черчик	Держка	-	11/ -	5/-	1/-	-	1/-	-	18
50.Чижкі	Злочівськ.	9?	13/ -	7/-	1/-	-	-	1/-	31?
51.Чишовичі	Лосовських	13	12/ -	1/-	1/-	-	-	-/1	28
52.Цепличі (3 част.)	Краківських Вінницьких	60 102	9/ - 27/ -	7/- 29/-	2/-	- війт	- 3/-	2/1 3/-	81 165
53.Холовичі	Борейків	-	-/7	-	1/-	-	1/-	-	9
54.Хлипле	Лісовських	19	10/ -	3/-	1/-	-	2/-	1/1	37
55.Хиліща	Моравця	7	3/ -	2/-	-	-	-	-	12
56.Хижина	2 шляхтич.	13	-	1/-	1/-	-	-	1/1	19
57.Хижинка	шляхти	-	8/ -	-	1/-	-	1/-	-	11
58.Ходновичі	Кутських	7	17/ -	8/-	1/-	-	-	-/1	35
59.Храпличі	- « -	6	4/ -	-	1/-	-	-	-	11
60.Хлопчичі	3 шляхтичі	15	37/ -	5/-	1/-	-	1/-	-/1	63
61.Холинець	Требуховських	12	4/ -	13/-	2/-	совт.	1/-	1/1	35
62.Холиничі	королівське	17	-	36/2	5/-		2/-	-	62
63.Хмілек	Замойських	28	?	?	1/-	-	1/-	1/1	115
64.Хорошниця	Ліщинських	-	14/-	3/-	1/-	віл. 2	1/-	1/1	24
65.Добрянка	Ліщинських	16	4/ -	-	-	-	1/-	1/-	22
66.Дроздовичі	Кутських	19	25/ -	9/-	1/-	-	3/-	1/-	58
67.Дубаньовичі	Харчевськ.	41	10/ -	8/-	1/-	-	2/-	-/1	63
68.Довгомостиська (в посес.)	Свірських	27	10/ -	15/-	1/-	-	1/-	1/1	56

69.Цетуля	єзуїтів		22/-	2/-	1/-				27
70.Дмитровичі									
71.Кульматичі									
72.Конюшки									
73.Заріччя	Лося	44	10/ -	13/-	1/-	-	1/-	1/1	71
74.Дидятичі	Собеського	30	13/ -	-	-	-	1/-	-/1	45
75.Боровичі до	Куп'ятич	16	3/ -	-	1/-	-	1/-	-	21
76.Дунковичі	Дрогойовск.	27	15/ -	15/-	1/-	-	1/-	1/1	61
77.Домбровиця		35	12/ -	5/-	-	-	1/-	1/-	54
78.Добра	Сенявських	45	7/ -	25/-	2/-	-	2/-	3/1	85
79.Грозьова	Вислоцьких 2 двори	7	8/ -	4/-	-	-	1/-	-	22
80.Грабівниця	Тарнавськ.	8	8/ -	2/-	1/-	-	-	-	19
81.Гродовичі 3ч.	Мнішка і ін.	35	9/ -	5/-	-	-	1/-	1/-	51
82.Глибока	Потоцьких	6	-	4/-	-	-	2/-	-	12
83.Гдешичі	Мнішка	32	-	9/-	1/-	-	1/-	1/-	44
84.Гнойниця	Цетнера	46	-	3/-	1/-	-	1/-	1/-	52
85.Гарбарі	Францішка нів, 8 дв.	-	-	24/-	1/-	4 віль ники	1/-	3/-	41
86.Гродівці	Вольського	20	20/-	2/-	1/-	-	2/-	1/-	46
87.Гошів	Дідинських	25	-	-	1/-	-	3/-	1/-	30
88.Гошовець	- « -	46							46
89.Гуменець	до Чаплів	60	2/-		1/-	-	1/-	1/-	65
90.Германовичі	Красінських	10	-	2/-	1/-	-	1/-	-/1	15
91.Мальковичі	Глінків	10	-	10/-	-	-	-	1/1	22
92.Гуречко	Дрогойов ського	6	6/-	4/-	-	-	-	-/1	17
93.Гурко	Харчевськ.	22	15/-	4/-	1/-	-	-	1/-	43
94.Грушовичі 2ч	кор. і церк.	-	36/-	10/-	1/-	-	-	1/-	48
95.Ганьковичі	Ставського	9	3/-	-	1/-				13
96.Тульковичі	- « -	-	7/-	1/-	-	-	-	-/1	9
97.Гориставичі	Грабінськ.	11	7/-	2/-	2/-				22
98.Гостилевичі	- « -		11/-	2/-	-	-	1/-	1/1	16
99.Гуциське	Замойських		8/-	-	-	-	1/-	-/1	10
100.Яречкова 2 ч	Новоселецк	37	-	-	-	-	-	1/-	40
101.Ямна Гірна	кор., в пос.	20	2/-	-	-	-	1/-	-/1	24
102.Ямна Дільна	Любомир.	32	4/-	-	1/-	-	2/-	1/-	40
103.Ясень	Устрицьких	11	7/-	4/-	1/-	-	1/-	-	24
104.Ялова	Дідинських	7	-	-	4/-	-	-	-	11
105.Янів	Вінницьких	20	-	1/-	-	-	-	-	21
106.Ятвіги	Пулявських	?	8/-	4/-	1/-	-	-	1/-	14?
107.Яскманичі	Урбанських	30	5/-	3/-	-	-	-	1/-	39
108.Ястрибець	королівське	33	-	-	-	-	1/-	-/1	35
109.Ясенник	Замойських	27?							27?
110.Кречкова з	королівське					совт.4			
111.Волькою	- “ -	7	-/4	4/-	1/-	-	2/-	1/-	23
112.Купна	Руровських	3	3/-						6
113.Корінець	Бловських	26	9/-	3/-	-/1	-	1/-	-	40

114.Криве від Тростянця	Собеського	-	6/-	-	-	-	-	-	6
115.Кальварія Пацлавська	Фредра на пан. ґрунті	-	-	24 рем.	-	-	-	-	24
116.Кописне		3	4/-	3/-	1/-	-	-	-	11
117.Красічин		-	16/-	4/-	-	-	3/-	4/-	27
118.Комора при	Красічині	-	8/-	8/-					16
119.Коровники	королівське	10	7/-	4/-	1/-	-	3/-	1/-	25
120.Княжпіль до	Добромиля	26	6/-	1/-	3/-	-	-	1/-	40
121.Квашенина		24	-	-	1/-	-	2/-	1/-	28
122.Комаровичі Верхні і	воєводи	8	6/-	-	1/-	-	2/-	1/-	18
123. Нижні	полоцького								
124.Городисько	- « -	-	10/-						10
125.Конів	Василевськ	31	16/-	14/-	1/-	-	-	-	62
126.Кросенко	королівське	9	2/ -		1/-	сов10 війт	1/-	1/-	25
127.Катина 6 совтисів	- « - пуст.10 хат	70	1/-		1/-	війт10 6 совт			88/ 10
128.Ковиничі	волинськ. в.	16	9/ -	4/-	1/-	-	1/-	1/1	32
129.Конюшки і									
130.Загір'я	4 част.	23	10/-	-	1/-	-	1/-	1/1	41
131.Кальників	Требухівськ	7	12/-	40/-	4/-	-	1/-	1/1	66
132.Конахвосте	- « -		5/ -	-	1/-	-	-	-3	9
133.Кругель до Перемишл. с-ва	королівське	12	6/ -	2/-	1/-	-	-	-1	22
Кругель перем.	домініканів	-	7/ -	2/-	-	-	-	1/1	11
134.Корничі		10	3/ -	3/-	1/-	-	-	1/-	18
135.Конюшкі до	Корнич	11	4/ -	-	1/-	-	-	-	16
136.Клоковичі	Ухамського	10	4/ -	1/-	-	-	1/-	-	16
137.Карманичі	Фредра	24	48/-	8/-	2/-	-	1/-	-	83
138.Куп'ятичі	- « -	9	5/ -	3/-	1/-	-	1/-	1/-	20
139.Корінниця	Германової	15	15/-	7/-	1/-	-	-	2/1	41
140.Крисовичі	Злочівських	8	7/-						15
141.Костельники	королівське	11	11/-	-	1/-	-	-	1/-	24
142.Кропивники	- « -	20	3/-	-	1/-	-	-	-	24
143.Княгиничі	- « -	6	-	-	1/-	війт	1/-	-	9
144.Кільне	Замойських	-	14/-	-	1/-	-	2/-	1/2	20
145.Коняшів	Краківської	2	6/-	4/-	-	-	-	1/1	14
146.Княжпіль	Замойських	-	89/-	16/-	4/-	-	6/-	4/1	120
147.Корхів	- « -	49	-	-	1/-	-	1/-	-	51
148.Красне	приватне	16	-	-	-	-	1/-	-	18
149.Конюшки	королівське	8	4/-	5/-	1/-	-	-	1/1	20
150.Кам'янка	Замойських	-	27/-						27
151.Крулін	Тулігловськ	8	6/-	6/-					20
152.Конюхи	королівське	6	-	-	-	-	-	-	6
153.Княжичі	приватне	21	12/-	4/-	1/-	-	1/-	1/-	40
154.Липа	Гермовськ.	11	8/ -	7/-	1/-	-	2/-	1/1	31

155.Ломна і 156.Крайна	Різних шлях тичів	11	17/-	2/-	1/-	-	1/-	1/-	33
157.Лодинка	в посесії	18	2/-	1/-	2/-	-	1/-	1/-	25
158.Ліщина	королівське	2	-	8/-		війт	1/-	-/1	13
159.Ляцка	Красінських	26	6/-	-	1/-	-	1/-	1/-	35
160.Лопушниця	Перемишль ського с-ва	11	2/-	-	1/-	совт.4 війт	1/-	-/1	21
161.Лопушанка	- « -	1	3/-	-		війт			5
162.Лісковате	- « -	?	6/-	10/-	1/-	війт, совт.	1/-	1/-	21?
163.Ляшки	приватне	55	9/-	6/-	1/-	-	1/-	1/1	74
164.Лодиня	Перем.ст-во	8	-	2/-	-	війт	-	-/1	12
165.Лановичі в посесії	Бірецьких	23	5/-	7/-	-/1	-	-	1/1	38
166.Лютовиська	волинськ.в.	35	12/-	-	1/-	-	-	1/1	50
167.Липники	Липського	9	-	2/-	1/-	-	-	-/1	13
168.Ляшки ст-ва	Мостиськ.	60							60
169.Любені	- “ -	3	45/-	14/-	5/-	совт.	-	1/1	70
170.Ляшки	Сенявських	42	33/-	34/-	2/-	-	1/-	1/1	114
171.Ляшки	королівське	29				-			29?
172.Лази	приватне	-	13/-	29/-	2/-	-	2/-	2/-	48
173.Лукова		19	85/-	100	-/1	війт	2/-	3/1	211
174.Лежехів		39	6/-	10/-	2/-	-	-	-/1	58
175.Лухів	королівствке	60	6/-	8/-	3/-	-	1/-	1/-	79
176.Ліпіни орд.	Замойських	60	3/-	-	2/-	-	-	-/1	66
177.Єдлінка	- « -	-	13/-						13?
178.Лушичі	Головського	4	8/-	3/-	-	-	-	1/-	16
179.Мельнів пос.	Дібовського	7	2/-	4/-	-	-	-	-	13
180.Малява пос.	Ліщинських	17	15/-	2/-	1/-	-	-	1/-	36
181.Макова ст-а	Перемишль	14	-	-	3/-	-	1/-	-/1	19
182.Мігова в-ди	Полоцького	21	-	2/-	1/-	-	1/-	1/-	26
183.Мочари	Дідинських	17	-	-	1/-	-	-	-	18
184.Максимовичі	Бжецьких	14	9/-	4/-	1/-	-	-	1/-	29
185.Михайловичі	Михайловс.	15	7/-	-	1/-	-	1/-	1/1	26
186.Мільчичі	Львівської капітули	16	6/-	5/-	-/5	-	2/-	1/1	36
187.Мілятин	Свірського	12	5/8	-	1/-	-	2/-	1/-	29
188.Маконів	королівське	36	8/-	19/-	1/-	-	1/-	1/1	67
189.Моранці		16	16/-	-	-	-	1/-	1/-	34
190.Мокряни Більші	Дембровсь ких	6	12/-	8/-	-	-	-	-	26
191.Млини до	Краківця	4	-/20	22/-	1/-	-	1/-	1/-	49
192.Мокряни Малі, 2 част.	Турецького Герлінських	24	4/-	8/-	1/-	-	-	1/-	38
193.Медика	королівське	38	26/-	11/-	4/-	-	-	1/1	81
194.Молодовичі	Кашт.львів.	11	14/-	9/-	-	-	1/-	1/1	37
195.Мальнів і 196.Воля Мальнівська	ст-ва Мос тиського	4	6/-	18/-	3/-	11сов війт	1/-	1/1	46

197.Містичі	до Сянків	1	2/-	4/-	3/-	-	-	1/-	11
198.Маковісько	Любомир.	15	12/-	10/-	5/-	-	-	2/-	44
199.Мощани	приватне	6	5/-	15/-	-	-	-	2/-	28
200.Монастир	Любомир.	31	12/-	8/-	-	-	2/-	2/1	56
201.Молодич	- « -	12?	25/-	11/-	2/-	-	1/-	-/1	52?
202.Мочаради	Харчевськ.	4	23/-	3/-	2/-	-	1/-	1/-	34
203.Мислятичі	Ставських	5?	2/-	6/-	1/-	-	-	1	16?
204.Нове Село	Яніцького	4	4/-	-	-	-	-	-	8
205.Негрибка 4 част. шляхти	Перемишль ське ст-во	6? 2	11/- 8/-	6/- 3/-	4/-	-	1/-	1/- 1/2	29? 20
206.Новосілки	монастир.	2	3/-	2/-	2/-	-	1/-	-/1	11
207.Нанова	королівське	4?	4/-	-	1/-	2війти	1/-	1/-	13?
208.Нанчівка	церковне	18	-	6/-	2/-	-	1/-	-	27
209.Низинець	Мнішка,	7 4	24/- 6/-	18/- 2/-	1/- -/1	-	1/-	1	52 13
210.Надиби	Стадницьк.	11	18/11	9/-	1/-	-	2/-	1/1	54
211.Накло	шляхти 3 частини	12	-/24	2/-	-	-	-	2/2	42
212.Новосілки	Осолінськ.	7	45/-	-	1/-	-	-	1/-	54
213.Ніговичі	Росневськ.	12	-	8/-	2/-	-	-	-	22
214.Наклик		-	15/-						
215.Нелипковичі	Любомир.	17	7/-	4/-	-	-	-	1/-	29
216.Новосілки	езуїтів льв.	3	10/-	2/-			2/-	1/1	18
217.Нікловичі з 218.Голодівкою	Аскманиць ких	10	17/-	8/-	-	-	2/-	-/1	38
219.Ніновичі до Сосниці	Росновсь ких	27	20/-	10/-	-	-	-	-	57
220.Ольшани	Борейкової	5	11/-	12/-	1/-	-	1/-	1/-	31
221.Остров	2 шляхтичі	6	6/-	7/-	1/-	-	-	-	22
222.Озомля	королівське	18	15/-	12/8	1/-	-	1/-	2/1	58
223.Орховичі з 224.Кочерином	Аскманиць ких	37	5/-	10/-	1/-	-	1/-	-/1	55
225.Одиня ст-ва	Мостиськ.				1/-	-	3/-	1/-	32 ?
226.Островець	королів.	25	-	-	4/-	4совт.	-	1/1	35
227.Опша (Старе Село)	Орд.Замой ських	17	-	-	8/-	-	-	1/-	26
228.Озанна	королівське	14	-	-	1/-	-	-	1/-	16
229.Пацлав	Фредра	5	6/-	1/-	1/-	-	1/-	-/1	15
230.Посада до	Риботич	5	14/-	-	4/-	-	1/-	-	24
231.Праковичі	Балів	6	11/-	15/-	4/-	-	1/-	1/-	39
232.Пікуличі	королівське	10	4/-	-	1/-	-	1/-	1/1	18
233.Підмістя	Морських	5	3/-	4/-	1/-	-	-	-	13
234.Пацлавичі	кармелітів	12	7/-	7/-	1/-	-	1/-	-	28
235.Передільни ця	- « -	20	7/-	8/-	1/-	-	2/-	-	38
236.Папоротне і 237.Сопотник	Полоцького воєводи	36	-	-	1/-	-	3/-	-	25?
238.П'ятничі	Хмелецьких	?	2/-	-	1/-	1	1/-	1/-	5?
239.Посада	Красінсь	36	10/-	-	1/-	-	-	-	47

Новоміська	ких								
240.Поляна від	Тарнова	15	2/-	-	1/-	-	-	-	18
241.Поляна і	Мнішка	20	22/-	-	5/1	-	1/-	-	49
242.Слохиня									
243.П'яновичі	Біроцьких	17	7/-	7/-	1/-	-	1/-	1/-	34?
244.Поповичі	Кутського	5	5/-	5/-	-	-	1/-	1/-	17
245.Поповичі	королівське	?							?
246.Під двір'я	Цетнера	13	-	3/-	1/-	-	-	-	17?
247.Поздзяч	королівське	16	3/-	14/-	1/-	-	-	1/-	35?
248.Перекопане	- « -		-/4			-	1/-	1/-	6?
249.Плещовичі	приватне	5	29/-	2/-	1/-	-	2/-	1/-	40
250.Порудне	Кобильниц.	10	4/-	4/-	1/-	-	1/-	1/1	22
251.Поруденко	- « -	5	-	-	-	-	-	-	5
252.Пакооть	Злочевських	9	-	-	1/-	-	1/-	1/-	12
253.Пнікульт	Перемишль капітули	10	38/-	15/-	-	-	2/-	-/3	68
254.Підліски	Пакошевськ	24	20/-	16/-	1/-	-	2/-	-/1	64
255.Поток	Замойських	?	61/-		1/1				63?
256. Гоздич									
257.Плюси	- « -	20	15/-				1/-	1/-	37?
258.Піскоровичі	- « -	35	8/-	22/-	8/-	-	2/-	-/1	76?
259.Півода	приватне	6	14/-	5/-	-	-	1/-	1/-	27?
260.Рокшичі	Баля	3	18/-	6/-	1/-	-	1/1	1/1	32
261.Росток до	Тростянця	-	13/-	-	1/-	-	-	1/-	15
262.Рушатичі	езуїтів	11	18/-	28/-	1/-	-	2/-	2/-	62
263.Росохи	Шляхти	12	-	-	1/-	-	2/-	-/1	16
264.Ритаровичі	2 шляхтичі	13?	20/-	6/-	1/-	-	1/-	1/-	44?
265.Рудава до	Перемишля	9?	1/-	-	-	війт	-	-	11?
266.Ради	Дідинських	25	-	-	1/-	-	1/-	-	27
267.Рогізне	Ліпських	11	7/-	-	-	-	1/-	1/1	21
268.Ракова		25	24/-	-	1/-	-	1/-	1/-	52
269.Рубишевичі	Фредра	10	5/-	2/-	1/-		1/-	-	19
270.Рудники до	Мостиськ.	15	15/-	16/-	1/-	-	1/-	1/-	49
271.Радковичі	- « -	2	5/-	2/-	-	-	1/-	-	10
272.Рогізне	Держка	79	10/-	15/-	2/-	-	2	1/1	120
273.Рудка до	Краківця	-	7/-	-	-	-	-	-	7
274.Радиничі	королівське	42	-	18/-	1/-	совт.7	1/-	-/1	63
275.Раковка орд.	Замойських	27	-	-	-	-	1/-	1/-	29
276.Рудка	Краківськ.	12	22/-	18/-	1/-	-	1/-	1/-	55
277.Ружанець і	до ординар.				2/-	війт		1/-	?
278.Воля	Замойських								
Ружанецька									
279.Радава езуїт.	ярославлав	10	3/-		-	-	1/1	1/1	17?
280.Ришкова	Любомирсь	21	20/-	-	1/-	-	-	1/1	44
Воля	ких								
281.Жухів	королівське	20	3/-	1/-	-	війт			?
282.Руствечко	Рибинськ.	6	10/-	6/-	-	-	1/-	-/1	24

283.Радохінці	Осолінськ.	19	57/-	6/-	1/2	-	1/-	-/1	87
284.Рудка (рудокони)	опустіле						2/-	-	
285.Сенькова	Новосілец.	-	19/-	-	-	-	1/-	1/-	22
286.Солець	Фредра	6	22солев	-	1/-	-	-	2/-	31
287.Смолянка (жіночий право-)	славний монастир)	біля	Ст.Сам бора	2/-		-	1/-	-/1	4
288.Сливниця з 289Нагірчанами	Красіцьких	6	2/-	-	1/-	-	-	-/1	10
290.Сусідовичі, 2-а частина	Потоцьких кармелітів	43 14	16/- 6/-	10/- 4/-		-		1/-	70 24
291.Сяночани	Єльців	11	25/-	2/-				-/1	39
292.Шумина з жупою	Мнішка	-	-	25/-					25
293.Сливниця	- “ -	3	-	4/-					7
294.Сушиця	- “ -	57	6/-	-	1/-	10віл.	3/-	1/с.	70
295Смеречна с-а	Перемишль	5	-	-	8/-	-	1/-	-	14
296Старява, вїт	- « -	37	6/-		1/-	совт	1/-	1/1	49
297.Смільниця	- « -	3	-	-	-	вїт	1/-	-	5
298.Сілець (2 ч.) і Перемишльськ.	Осолінськ капітули	- 7	8/-	- 1/-	-	-	1/-	1/-	10 8
299.Судковичі	Лісовських	10	2/-	1/-	-	-	1/-	1/-	15
300Стебник гута	королівська	23	-	-	1/-	-	1/-	1/-	26
301.Строневиці	Мнішка (двір новий)	2	18/-	3/-	1/-		-	-	25
302.Шоломончі	Вибрановсь	19	10/-	21/-	1/-	-	-	1/-	52
303.Сідлиська	королівське	5	3/-	1/-	-	-	-	-	9
304.Слубно 2 ч.	Вітовських	46	42/-	49/-	1/-	-	-	1/-	140
305.Шептичі	Шептицькі	2	1/-	2/-	-	-	-	1/1	7
306.Шашоровичі	Тарнавськ. і Турецького	6 2	12/- 3/-	- -	1/-	-	1/-	-/1	21 5
307.Сарни до	Мостиськ	28	4/-	4/-	1/-	-	1/-	1/-	40
308.Шегиня до	Медики	22	38/-	6/-		-	2/-	1/-	69
309.Стоянці	Дідушицьк.	73	10/-	10/-	-/1	-	1/-	1/1	97
310.Сірокость, жупа	Устрицьких	42	23/-	-	2/-	-	2/-	1/-	70
311Стрільчиська	королівське	33	3/-	1/-					37
312.Сокола	- “ -	6	2/-	7/-	2/-	совт	1/-	-	18
313.Старява	- “ -	21	22/-	20/-	17/-	-	2/-	-	82
314.Сідлиська	Держка	4	25/-	15/-	2/-	-	-	1/1	48
315.Садковичі і 316.Волька, ”ви копана в лісах”	Зелуньск.	28 -	5/- 9/-	10/- 2/-	1/-	-			44 11
317.Собецін	Краківських	10?	-	10/-	-	-	2/-	1/-	23
318.Сорогів	- « -	17	14/-	12/-	2/-	-	1/-	2/1	49
319.Шувське		33?	18/-	18/-			1/-	-	70
320.Сіраків	Замойської	біля	70 хат			-	3/-	2/-	75?
321.Солом’янка 322.Велика		3 4	12/- 11/-	3/-	2/-	-	1/-	-/1	37?

Туліглова									
323.Тростянець	Собезького	35	17/-	10/-	1/-	-	4/-	1/-	68
324.Тройця	Любомир.	14	2/-	2/-	1/-	-	2/-	1/1	23
325.Тирнавці	Гумницьк.	7	23/-	10/-	2/-	-	1/-	1/-	44
326.Трушевичі	Радзивіла	22	19/-	6/-	2/-	-	2/-	1/-	52
327.Товарна від Блажова	Потоцьких	9	2/-	4/-	1/-				16
328.Тарнава з жупою	Потоцьких				1/-	-	1/-	1/1	4?
329.Тарнава від Ляшок з жупою	Мнішка	13	1/-						14?
330.Терло з 331.Любоховою	8 частин шляхти	8			1/-		5/-	1/5	28?
332.Торгановичі	Лідиховськ.	16	4/-	-	1/-	-	-	1/-	22
333.Тишковичі	Гірконта	4	-	3/-	-	-	-	1/-	8
334.Торки, ст-ва	Медицького	?	14/-	34/-	4/-	совт	-	6/-	58?
335.Тростянець	Держків	19	39/-	-	-	-	-	1/-	59
336.Тамановичі	Фредра	8	21/-	5/-	1/-	-	1/-	-/1	37
337.Тарнавець і 338.Курилівка	Лежайськ. ст-ва	Двір 26	3/-	8/-	5/-	8 совт.	1/-	2/1	53
339.Рудаловичі (Твердзя)		10	24/-	9/-	1/-		2/-	1/-	47
340.Увники	2 шляхтичі	19	9/-			-	2/1	1/1	33
341.Убичі	кармелітів	10	3/-	2/-	3/-	1	-	-	19
342.Устрикі	Устрицьких	16	-	3/-	1/-	1	1/-	-	22
343.Угерці Головачові	Шептицьких	12	10/-	8/-	1/-	-	-	-	31
344.Воля Бірецька		8	1/-	1/-	1/-	-	-	-	11
345.Войткова	Новосілецьк	21	4/-	4/-	1/-	-	3/-	1/-	34
346.Вовча	Перемишль єпископст.	-	-	20/-	-	-	1/-	1/-	22
347.Віско, жупа	Перемишль	17	6/-	15/-	1/-	-	2/-	1/-	42
348.Велике від	Добромиля	15	-	-	1/-	-	-	1/-	17
349.Вовча від Блажова	Потоцьких	43?	3/-						46
350.Волиця(Воля Коростенська)		7	-	-	-	війт.3	1/-	-/1	12
351.Волиця Райнівська	від Чаплів	9	-	-	-	-	1/-	-	10
352.Викоти	Хлопецьких	8	13/-	8/-	1/-		1/-	1/-	32
353.Волька Хліпельська	Лісовських	3	10/-	-	-	-	2/-	-	15
354.Волиця	Ставського	12	?	2/-	2/-	-	1/-	-/1	18?
355.Велюничі Перемишльськ.	єпископа	4	6/-	3/-	1/-	-	-	1/-	15
356.Воютичі	Стадницьк.	38	60/-	27/-	1/1	-	1/-	1/1	130
357.Воцанці		14	10/-	4/-	1/-		1/-	-/1	31
358.Волька		37	5/-	13/-				-/1	56

Гнойницька									
359.Волька Різнівська	від Краківця	9	5/-	-	1/-	-	-	-/1	16
360.Волшищеро вичі	Собеського	32	5/-	4/-	1/-	-	1/-	-/1	44
361.Волостків	Козаковськ	14	23/-?	7/-	3/-	-	-	-/1	48?
362.Воля Арламівська	Мост. ст-во королівське	24	9/-	-	-	-	1/-	1/-	35
363.Воля Ляцька	- « -	?	12/-	12/-		5совт.	1/-	2/-	32?
364.Вишинка	Покашевськ	12	3/-	-					15?
365.Ваньковичі	Стадніцьк.	5	19/-	-	-	-	1/-	1/-	26
366.Венцковичі	Шелюніт	19	11/-	4/-	1/-	-	1/-	-/1	37
367.Вітошинці	королівське	23	3/-	-	5/-	-	-	-	31
368.Воля Залеська	королівське	10?	15/-	4/-	4/-	-	1/-	1/-	35?
369.Висоцьке	приватне	13?	12/1	41/-	4/-				71?
370.Ветлін		33	30/-	36/-	3/-	-	-	4/1	107
371.Вензівниця	приватне	40?	15/-	24/-	4/-	-	1/-	1/-	85?
372.Воля Опшанецька	Замойських								80
373.Воля Червона	приватне	27?	16/-	15/-	1/-	-	1/-	-	60?
374.Волька Ломана	королівське								4
375.Вуйковичі	Кошаковськ	21?	10/-	3/-	-	-	1/-	-	35?
376.Замлиння	Долінських	3					1/-		4
377.Звроловичі	Мнішка	5	27/-	3/-	1/-	-	-	1/-	37
378.Заболотці	Судліського	7	6/-	-	-	-	1/-	1/-	15
379.Закостелля	Мостиськ.	16	5/-	5/-	-	-	-	-	26
380.Завадка	Замойських	12?							12?
381.Замех	- « -	74			5/-	-	4	1/-	84
382.Зарадава	- « -		лісники	14/-		-	-	1/1	16
383.Злотківці і 384.Буди	Харчевсь- ких	43	8/-	20/-	1/-	-	2/-	1/1	76
385.Жук		-	16/-	5/-					21
386.Заріччя від	Туліглови	4	8/-	4/-					16
387.Піски від	Туліглови	2	6/-						8

Села Самбірської економії

388.Стрільбичі	королівськ	51	-	-	1/-	2	3/1	2/-	60
389.Розділовичі	- « -	9			5/-	Звіт	пила	1/-	19
390.Береги	- « -	?	-	-	4/-	-		1/-	?
391.Пиняни	- « -	?	1/-	-	1/-	-		1/-	?
392.Шептичі	- « -	?	-	-	3/-	совт	1/-	1/-	?
393.Купновичі	- « -	?	2/-	3/-	1/-	совт		1/-	?
394.Містковичі	- « -	осілих чв. 22	6/-	7/-	1/-	4сов		1/-	?

395.Зарайське	- « -	3	-	-	4/-	-	1/-	-	8
396.Блажів	- « -	4	-	-	1/-	сов.		1/-	?
397.Міхновичі	- “ -	16	-	20/12	3/-	війт сов. 8	1/-	1/-	50
398.Лип’є	- “ -	12/9	-	10/-	7/-	2війт	1/-	-	32/9
399.Бистра	- “ -	3/10	-	16/-	3/-	сов.4 війт	1/-	1/-	29/ 10
400.Ломна	- “ -		-	27/-	1/-	війт сов.3	1/-	1/-	34
401.Лопушанка	- “ -	4/-	-	10/-	2/-	кн.4 совт.	-	-	21
402.Хащів	- “ -	10/12	-	-	2/-	війт кн.3, сов.6 вл.4	1/-	-	27
403.Мшанець	- “ -	36/13	3/-	-	7/-	кн.12 сов.4	2/-	1/-	65/ 13
404.Галівка	- “ -	4/10	-	-	1/-	кн.3 сов.2	1/-	1/-	12/ 10
405.Плоске	- “ -	18/18	-	-	3/-	кн.3 сов.2	1/-	-	27/ 18
406.Дністрик Дубовий	- “ - (рев. 1692)					-	1/-	-	?
407.Грозьова	- “ -	40/15	-	-	6/-	війт сов.2 вл.2	1/-	2/-	54/ 15
408.Посіч, вільн.	за рев.1692				1/-	війт			?
409.Нанчівка	- “ -	14/-			1/-	війт кн.1	1/-	1/-	19
410.Головецьке Верхнє і 411.Нижнє	- “ -	28/20	-	-	-	вл.8 кн.8 сов.2	1/-	2/-	49/ 20
412.Потік	- “ -	18/12			5/-		1/-	1/-	25/ 12
413.Лінінка Мала	- “ -	10/8	-	-	6/-	кн.4 війт	1/-	1/-	23/ 10
414.Тисовиця	- “ -	13/18			2/-	війт2	1/-	2/-	20/ 18
415.Тиха	- “ -	2/3				війт	1/-	1/1	6/3
416.Виців	- “ -	10/5			2/-	кн.12		-	24/5
417.Волошинова	- “ -	12/30	-	30/-	3/-	війт		2/-	48/ 30
418.Лінина Велика	- « -	20/30		20/-	3/-	війт	1/-	1/-	46/ 30
419.Тершів	Гуланицьк.	14 /-	3/-						17
420.Завадка	королівськ.	-	3/-		5/-	кн.4	1/-	1/1	15
421.Стрільки	- “ -	15/10		20/-	7/-	кн.6 сов.3	1/-	1/ -	53/ 10
422.Біличі	- “ -	47	-	-	10/-	кн.12	2/-	3/-	74

423.Торчиновичі, Вільників -3	- “ -	40/-			4/-	совт. 18		1/-	66
424.Морозовині	- “ -	23/-			3/-				26
425.Дубрівка	- “ -	43/-			1/-				44
426.Бабина	- “ -	28/-			1/-			1/-	30
427.Ваньовичі	- “ -	24/-	10/-		4/-	сов.6	1/-	1/-	46
428.Стрільковичі	- “ -	44/-	9/-		-/1	війт		1/-	56

III. Села Засянської частини

1. Альбігова	Корняктів	25	8/22	10/-	-	-	1/-	-	66/6
2. Новий Борек і 3. Волька	- “ -	10	5/-	6/-	-	-	1/-	-	22
4. Старий Борек	- “ -	20/8	15/-	20/-	-	-	1/-	1/-	57/8
5. Бушковичі	- “ -	8	6/-	28/-	-	-	2/-	1/-	45
	і капітули	8	12/-	5/-					
6. Болестрашичі	Собезьких	8	10/-	5/-	-	-	-	-	23
	Баля	4	15/-	5/-	-	-	-	-	24
	Дрогойовск	3	8/-	8/-	-	-	-	-	19
7. Буратин	королівське	12	18/-	10/-	-	-	1/-	-	41
8. Бідачів	- “ -	-	29/-	-	-	-		1/-	30
9. Бжоза	- “ -	124/13	22/-	-	-	-	2/-	1/-	149
10. Батичі	Корняктів	4	20/-	6/-	-	-	-	1/-	31
		40 хат							40
11. Буди	шляхти	5	75/-	-	-	-	1/-	1/-	80
12. Броза	- “ -	11	12/-	17/-	-	-	-	-	40/1 7
13. Брянка	- “ -	4	3/-	-	-	-	-	-	5/7
14. Блендова	- “ -	4	10/-	1/-	-	-	-	-	14/6
15. Брозівка	- “ -	2	10/-	20/-	-	-	1/-	1/-	34
16. Будзивій	- “ -	20	6/-	24/-	-	-	-	1/-	51
17. Біле	- “ -	6	8/-	16/-	-	-	1/-	-	31
18. Білобоке	Корняктів	дв.слу г - 6	12/-	-	-	-	-	-	18
19. Білобережжя	шляхти	14	21/-	20/-	-	-	1/-	-	55
20. Буди		-	12/-	10/-					22
21. Белвін	Корняктів	-	-	24/-	-	-	1/-	1/-	26
22. Бистрийовичі		?	4/-	6/-	-	-	-	-	10/1 5
23. Чемеровичі		4	8/-	2/-	-	-	-	-	14
24. Великий Цішатинець		6	12/-	6/-	-	-	-	-	24
25. Цішатинець Малий і 26. Киселів		7	10/-	6/-	-	-	-	-	23
27. Чорне і 28. Колки	шляхти	5	15/-	18/-	-	-	-	-	38
29. Честковичі		9	15/-	-	-	-	-	1/-	25

30. Чудновичі		3	15/-	-	-	-	-	-	18
31. Ходаківка		3	10/3	-	-	-	1/-	-	17
32. Челятичі		12	18/-	12/-	-	-	-	-	42
33. Дембне	королівське	120	-	-	-	совт 10	-	-	130
34. Дрогоїв		8	12/-	-	піп	-	1/-	-	22
35. Дмитровичі		6	7/-	2/-	піп	-	-	-	16
36. Дембів	Стеткевича Грохольськ	7 3	18/- 10/-	-	-	-	1/-	-	26 13
37. Дунковичі	Корняктів	5	-	15/-	-	-	-	-	20
38. Дубрівка		-	18/-	-	-	-	-	-	18
39. Драбнянка	шляхти		15/-	-	-	-	1/-	-	16
40. Душівці	- “ -	9	10/-	28/-	-	-	-	-	47
41. Дембна	- “ -	5	4/-	4/-	-	-	-	1/-	14
42. Дубківка		10	10/-	12/-	-	-	2/-	-	34
43. Глухів		13	19/-	19/-	-	-	бліх	-/1	52
44. Гаї	шляхти	36	-	21/-	плеб.	-	1/-	-	58
45. Гілярове	королівське	124	-	-	плеб. 24	совт 10	2/-	2/-	152
46. Гжаськ	шляхти	16	15/-	20/-	-	вibr 10	-	-	61/5
47. Гнівчин від	- “ -	20	20/-	20/-	-	вibr 10	2/-	-	72
48. Горлічин від	- “ -	26	10/-	20/-	кс.	вibr 8	-	-	65
49. Гродисько і 50. Буди	- “ -	120	100/-	200	-	-	-	-	420
51. Гродиська Воля	- “ -	24	20/-	18/-	-	-	-	-	62
52. Германів	- “ -	10	15/-	Будн 12	-	-	1/-	-	37
53. Гадле	- “ -	4	10/-	1/-	-	-	-	-	15
54. Гуциське від	- “ -	-	18/-	-	-	-	-	-	18
55. Хмільник від	- “ -	12	8/-	17/-	кс.17	-	1/-	1/-	56
56. Гандлівка	Корняктів	10	6/-	10/-	-	-	-	-	26
57. Гусів	30 будників	17	18/-	10/	кс.12	вibr	-	-	87
58. Гавловичі	шляхти	11	10/-	2/-	-	-	-	-	23
59. Гречпіль	- “ -	3	5/-	4/-	-	-	1/-	1/-	14
60. Хорів	- “ -	3	6/-	8/-	-	-	-	1/-	18
61. Хлопиця	відсутні	дані							
62. Ядлівка	шляхти	7	15/-	18/-	-	-	1/-	1/-	42
63. Янковичі	- “ -	4	8/-	5/-	-	-	-	1/-	18
64. Єльна	- “ -	-	45/-	-	-	-	1/-	-	46
65. Ясенка	- “ -	12	12/-	16/-	-	-	1/-	1/-	42
66. Йорданівська	Воля	відсут	дані						
67. Кельнарова	магнатів	14	16/-	-	кс.	-	-	-	31
68. Кельнарівка	- “ -	2	3/-	1/-	-	-	-	-	6
69. Кідаловичі	Ярославськ	8	5/-	4/-	-	-	1/-	1/-	19
70. Кашичі		10	14/-	7/-	-	-	1/-	1/-	33
71. Крачкова	Корняктів	9	6/-	32/-	кс.-8	-	1/-	1/-	57

72. Крешовиця		9	9/-	3/-	-	-	1/-	-	22
73. Бібрка		2	2/-	2/-	-	-	1/-	-	7
74. Кремениця	до Жешова домініканів	22 2	3/- 8/-	24/- 6/-	-	-	-	-	49 16
75. Красне	до Жешова	10	12/-	будн	кс.-6	-	-	-	28
76. Воля			8/-	3					11
77. Корняків	Корняків	9	6/-	10/-	-	-	1/-	-	26
78. Кусинець		12	8/-	14/-	пл.-3	-	1/-	1/-	39
79. Кунковичі	Корняків	11	2/-	6/-	-	лісн.	-	1/-	21
80. Козина до Канчуга	магнатів	48 4	-/11 10/-	-/24 16/-	плеб.	-	-	-	83 30
81. Крамарівка		9	18/-	15/-	-	-	2/-	1/-	45
82. Просне									
83. Красичі		-	6/-	8/-	-	-	1/-	1/-	16
84. Коритники		16	14/-	12/-	піп	-	-	-	43
85. Лопушка Мала до Канчуга		5	6/-	3/-	-	-	-	-	14
86. Лентовня	Корняків	4	4/5	-	піп	-	2/-	1/-	17
87. Липовець	- “ -	-	2/-	1/-	-	-	-	-	3
88. Любенья до	Тичина	15	22/-	30/-	кс.	-	2/-	-	70
89. Лецька	- “ -	3	6/-	10/-	-	-	-	-	19
90. Люториш		12	16/-	7/-	-	-	-	-	35
91. Лапоївка		-	10/-	5/-	-	-	-	-	15
92. Луки	будники 20	16	11/-	-	кс.	-	-	-	48
93. Лукавець	шляхти	28	17/-	30-	будн.	-	-	1/-	76
94. Ловаче і 95. Просьянка		20	3/-	50 з будн	пл. 4	-	2/-	-	79
96. Лопушанка Велика		22	10/-	4/-	-	-	1/-	-	37
97. Людків		5	6/-	9/-	-	-	1/-	-	21
98. Мацковичі		15/11	14/-	8/-	-	війт	2/-	1/-	41/1 1
99. Мацковичі	королівські	всього	16	хат					16
100. Матишівка	магнатів	-	14/-	10/2	-будн.	-	-	-	26
101. Малява і 102. Малявка	- “ -	18	25/-	5буд	-	-	-	-	48
103. Мірочин	- “ -	7	-	17/-	піп	-	-	1/-	26
104. Муніна	езуїтів	28	40/-	16/-	-	-	2/-	1/-	97
105. Монастирець	Корняків	17	6/-	1/-	кс.-10	-	1/-	-	35
106. Маркова	- “ -	53/5	10/-	40тк ачів	кс.-20	-	-	-	123/ 5
107. Моравське	- “ -	15	14/-	12/-	-	-	1/-	1/-	43/5
108. Мокра і 109. Студене	магнатів	19 16	5/- 24/-	-	-	-	1/-	1/-	26 40
110. Матковичі	- “ -	10	12/-	15/-	-	-	-	-	37
111. Натковичі	- “ -	3	7/-	5/-	-	-	1/-	-	16
112. Новосельці	- “ -	15	18/-	10/-	кс.-5	-	-	1/-	49/1 5
113. Нежатичі від	- “ -	4	10/-	6/-	-	-	1/-	1/-	22
114. Носівка		7	-	4буд	-	-	-	-	11

115.Ненадівка		40	10/-	-	кс.-4	-	1/-	-	55
116.Оженське		6	8/-	10/-	-	-	-	-	24
117.Острів	Баля	7	15/-	7/-	-	-	2/-	-	31
118.Оріхівці	Корняктів	14	15/-	18/-	-	-	1/-	-	47
119.Острів до	Ярослава	46	20/-	20/-	-	-	1/-	1/-	88
120.Острів 121.Микулинці 122.Воля	Корняктів	10	13/-	8/-	-	-	-	-	31
123.Павлосія		15	15/-	13/-	-	-	1/-	1/-	45
124.Пелкіне і 125.Кругель	магнатів	24	50/-	36/-	-	-	-	1/-	111
126.Пелкінська Воля	- “ -	12	-	28/-	-	ВІЛЬН 6	-	1/-	47
127.Посанська Воля від	- “ -	12/3	14/-	-	-	-	-	-	26/3
128.Повітне	- “ -	10	5/-	-	-	-	-	-	15
129.Прибишівка	- “ -	35	20/-	-	кс.-20	-	1/-	-	76
130.Павликівка		10	16/-	10бу дник	-	-	1/-	1/-	38
131.Пенталовичі		18	15/-	15/-	-	-	1/-	-	49
132.Петрашівка		17	9/-	8/-	-	-	2/-	-	36
133.Пелнатичі		13	8/-	12/-	-	-	1/-	-	34
134.Рудка Біль 135.ша і Менша	магнатів	20/4	30/-	20/-	-	-	-	-	70/4
136.Руське село	- “ -	6	6/-	-	-	-	-	-	12
137.Рогізниця і 138. Волька	- “ -	-	24	-	-	-	-	-	24/4
139.Рацлавівка	- “ -	3	4/-	-	-	-	1/-	1/-	9
140.Розбір	- “ -	25	10/-	10/-	-	-	2/-	-	47
141.Рожнялів	- “ -	7/6	6/-	2/-	-	-	-	-	15/6
142.Ракшава	- “ -	43/15	20/-	60/-	кс.-15	-	3/-	-	141/ 15
143.Рогізно	Корняктів	6	13/-	4/-	-	-	-	-	23
144.Рафалівська Воля 145.Закратівка	до Тичина	4/3	15/-	17/-	-	-	-	-	36
146.Реплін		7	7/-	6/-	-	-	-	-	20
147.Рачин		12	15/-	4/-	-	-	-	-	31
148.Розбір Довгий		12	7/-	2/-	-	-	1/-	1/-	23
149.Розбір Круглий		12	7/-	9/-	-	-	-	-	28
150.Рокітниця Горішня і 151.Долішня		38	42/-	50/-	кс.-7	-	2/-	-	139
152.Рудаловичі 153.Розвинець		29	20/-	10/-	кс.-6	-	-	-	65
154.Стоберниця		22	8/-	14/-	-	-	2/-	-	46
155.Шарина 156.Руда	королівське						2/-		90

157.Старе місто	- “ -								126
158.Сідлиська	бернадинів	3	6/-	13/-	-	-	-	-	22
159.Сеннів		15	18/-	6/-	кс.-6	-	1/-	-	46
160.Сідлиська	магнатів	31	8/-	6/-	-	-	1/-	1/-	47
161.Сетера	- “ -	31	20/-	14/-	пл.-20	-	1/-	2/-	76
162.Саніна		27	8/-	15/-	-	-	-	-	50/10
163.Смолярина	магнатів	-	7/-	11/-	-	-	-	-	18
164.Свентоньова	- “ -	6	12/-	16/-	-	-	-	-	34
165.Свінча	- “ -	28/6	15/-	30/-	кс.-30	-	-	2/-	105
166.Стадник або Мединя	- “ -	-/3	40/-	4/-	-	-	-	-	44/3
167.Стадник або Требіж до	- “ -		30/-	6/-	-	-	-	-	36/14
168.Стара Нива	- “ -	6/4	6/-	-	-	-	-	-	12/4
169.Старе Місто	- “ -	24/6	10/-	13*	пл.-10	-	-	-	57/6
170.Слоцин	- “ -	12/5	13/-	-	кс.-10	-	1/-	-	36/5
171.Солонка	- “ -	-	14/-	8/-	-	-	-	-	22
172.Страшиdle	- “ -	12/3	8/-	16/-	-	-	1/-	-	37/3
173.Сідлиська	- “ -	10	15/-	12/-	-	-	1/-	-	38
174.Святе		18	7/-	8/-	кс.5	-	-	-	38/4
175.Сосниця		26	53/-	46/-	кс.20	-	2/-	2/-	149
176.Середне		15	9/-	-	-	-	1/-	-	35
177.Святоставсь ке 178.Йорданова Воля		15	9/-	12/-	-	-	-	-	36
179.Щитна	магнатів	2	6/-	-	-	-	-	-	8
180.Стражів	- “ -	5	13/-	10/-	-	-	1/-	-	29
181.Тучепи	- “ -	20	21/-	33/-	піп	-	1/-	1/-	77
182.Тивоня	- “ -	3	13/-	-	-	-	1/-	-	17
183.Тринча 184.Убішин 185.Огризкова Воля 186.Зальотова		20	72/-	20/-	-	-	-	5/-	117
187.Гарнавка	- “ -	6	4/-	10/-	-	-	2/-	-	22
188.Тройчичі	- “ -	6/-	10/-	15/-	піп	-	-	-	32
189.Требушка	- “ -	30/-	-	-	-	-	-	-	30
190.Требовисько 191.Гора	- “ -	10/4	9/-	12/-	-	-	-	-	31/4
192.Терличка	- “ -	7/10	-	-	кс.-2	-	1/-	-	10/-
193.Галін	- “ -	4/-	5/-	4/-	-	-	-	-	13
194.Тулїглове	- “ -	9	10/-	12/-	-	-	-	-	31
195.Вапівці	Корняктів	16	9/-	7/-	піп	-	-	-	32
196.Виковичі	- “ -	18	20/-	18/-	піп	-	-	1/-	64

					пл.-7				
197.Вільборизи	пустка								
198.Вишатичі до	королівське	30/12	17/-	-	кс.-14 піп	-	2/-	-	64/1 2
199.Кривецька Воля	- “ -	6/6	8/-	8/-	-	-	1/-	-	22/6
200.Венгерка		22	27/-	30/-	піп	-	3/-	-	83
201.Воля і 202.Вигнанець	шляхти	2/1	-	15/-	-	-	-	-	17/1
203.Вовчинне	- “ -	3	3/-	-	-	-	1/-	1/-	8
204.Вугільне	- “ -	-	18/-	-	-	-	-	-	18
205.В’їзне	церковне	10	12/-	10/-	-	-	-	-	32
206.Високе	Корняктів	8	12/-	29/-	кс.-10	-	1/-	-	60
207.Закустинне	- “ -	-	3/-	-	-	-	-	-/1	4
208.Воля Позань ська(Горлич) і 209.Ягела (Воля) Горлицька	шляхти	64	4/-	24/-	-	-	-	1/-	93
210.Уревичі	Уланіцьких	14	18/-	21/-	-	-	-	-	53/1 2
211.Вербне	шляхти	12	5/-	8/-	-	-	1/-	2/-	28
212.Воля Медведівська	королів ське	-	32/-	6/-	-	-	-	1/-	39
213.Воля Зарин- ська(Требовіська	- “ -	80 “хат”			кс.-7	-	2/-	-	89
214.Венховичі	- “ -	5	10/-	3/-	-	-	-	-	18
215.Вірайовичі	- “ -	110 “хат”			кс.- 1 шп.-1	совт 6	2/-	-	120
216.Воля Тужа і 217.Волька	шляхти		30/-	18/-	-	-	2/-	-	50
218.Високе	- “ -	22	18/-	24/-	-	-	1/-	1/-	66
219.Воля Луцька	- “ -	17	-/28	-	-	-	-	-	75
220.Валява	єпископа	без	да-	них					
221.Жуклін	шляхти	7/5	3/-	-	-	-	-	-	10/-
222.Загір’я	2-х шлях тичів	4/10	3/-	8/-	-	-	1/-	1/-	17/ 10
223.Жолиня	магнатів	25/60	51/-	53/-	кс.30	-	4/-	4/2	169/ 60
224.Звінчиця	- “ -	14/4	9/-	-	-	-	-	-	23
225.Забезівка	- “ -	1/1	1/1 п	-	-	-	-	-	2/2
226.Журавички	- “ -	2	6/-	12/-	-	-	-	-	20
227.Журавички	шляхти	8/2	13/-	1/-	-	-	1/-	-	23
228.Журавички (Мацківська)	Стецкеви- чів	6/2	15/-	3/-	-	-	1/-	-	25/2
229.Журавички	Дідинських	5	8/-	6/-	-	-	1/-	-	20
230.Заріччя	- “ -	7/-	10/-	5/-	-	-	-	-	22
231.Заріччя	шляхти	4/-	8/-	3/-	-	-	-	-	15
232.Зачерне	- “ -	12/10	10/3 пуст.	8/-	кс.14	-	-	-	44/1 3

233.Заболотичі	Дрогойовсь-ких	7	4/-	3/-	-	-	1/-	-	15
234.Замостя	магнатів	6	5/-	4/-	-	-	1/-	-	16
235.Замех	- “ -	12	15/-	20/-	-	-	-	-	47
236.Журавиця	Корняктів	50	22/-	50/-	кс.-7	-	-	-	129
237.Засяння	королівське	9	-	2/-	кс.-11	-	-	1/-	23*

*В цьому ж селі знаходилися ще два фільварки домініканів з млином на ставі; двір Генсіцьких (6 халупників) і корчма; фільварок ксьондза Бриськівського з огородом і садом; юрисдикції Баля 4 хати; фільварок францишканів; М. Ожеховського дім з городом і садом, Кобилянського – хата з городом і садом; М. Козки – 4 халупники; Дереговського хата з огородом; два шляхетських фільварки й капітули на 3 чвертях; єврей утримував на Сяні млин на два камені, хату й огород. До міста належало 3 заїжджих двори з огородами.